

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí

Autoři:

PhDr. Kazimír VEČERKA, CSc.

Mgr. Jakub HOLAS

PhDr. Markéta ŠTĚCHOVÁ

JUDr. Simona DIBLÍKOVÁ

PhDr. ing. Jan NEUMANN, CSc.

Technická spolupráce:

Marie KUNTOVÁ

Tento text neprošel jazykovou korekturou
a je určen pro studijní účely

Neprodejné

Praha 2004

ISBN 80-7338-033-1

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Obsah

Úvod

1. Rozbor statistických údajů vztahujících se ke kriminalitě mladistvých
 - 1.1. Nápad trestné činnosti
 - 1.2. Struktura trestné činnosti
 - 1.3. Stíhané (vyšetřované) osoby
 - 1.4. Stíhaní mladiství dle typu trestné činnosti
 - 1.5. Stíhaní mladiství dle regionálního rozložení
 - 1.6. Statistiky státních zastupitelství
 - 1.6.1. *Výběr okresů pro analýzu spisů mladistvých*
 - 1.7. Statistiky soudů

2. Delikventní chování mládeže a společenské reakce na ně
 - 2.1. Nástin hlavních kriminogenetických teorií
 - 2.2. Vývojové aspekty mladistvého pachatele
 - 2.2.1. *Některé významné charakteristiky adolescentního období*

3. Analýza dozorových a soudních trestních spisů mladistvých ve vybraných okresech ČR
 - 3.1. Rozbor trestné činnosti
 - 3.1.1. *Způsobené škody*
 - 3.1.2. *Typy objektů napadených majetkovou kriminalitou*
 - 3.1.3. *Násilná a mravnostní kriminalita*
 - 3.1.4. *Motivace delikventního jednání*
 - 3.1.5. *Drogy a alkohol*
 - 3.2. Shrnutí a závěry

4. Mladiství odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody
 - 4.1. Mladiství muži ve výkonu trestu odnětí svobody
 - 4.2. Mladé ženy ve výkonu trestu odnětí svobody

5. Problematika násilí se zvláštním přihlédnutím k trestnému činu loupeže (dle § 234 tr. zák.) u mladistvých
 - 5.1. Behaviorální asertivita, agrese a agresivita
 - 5.2. Motiv, motivace
 - 5.3. Trestný čin loupeže a jeho pachatelé
 - 5.3.1. *Typologie loupeže*
 - 5.4. Mladiství pachatelé loupeží v dozorových spisech SZ

6. Závěry a doporučení

Literatura

Resumé

Summary

Úvod

Nesdělíme asi žádný překvapivý objev, když na úvod této publikace zkonstatujeme, že problematika kriminality mladistvých je trvalým kriminologickým tématem, tématem, do kterého se vkládá mnoho praktické energie a z kterého se odvíjejí nové teoretické koncepce s vyústěním do tvorby zákonů de lege ferenda. Trvalá pozornost příčinám a podmínkám vzniku a rozvoje kriminality mladých lidí je odůvodněna řadou důvodů, z nichž je – dle našeho soudu – nejdůležitější ten, který poukazuje na reálný předpoklad možné pozitivní změny osobnosti mladistvých pachatelů při správně volené resocializační a reedukační strategii. Na druhé straně je však období mládí obdobím nejen možnosti pozitivní formace, ale i obdobím, kdy může docházet k psychickým, sociálním a mravním deformitám, které mohou předznačit budoucí delikventní dráhu jedince.

Mladí lidé se dnes rodí do světa, který se překotně mění, který klade na mladou generaci nebyvalé požadavky a který před ně zároveň rozprostírá rozsáhlé menu možností, ale i omezení. To, že schopní kráčí v tomto globalizujícím se světě rychle a dravě vpřed (využívajíce možnosti, které se jim nabízejí a do jejichž vhodného a účelného používání jsou zasvěceni a katapultováni svým rodinným zázemím a školní erudicí), to zároveň – bohužel - znamená, že se vzdalují těm, co stojí na místě či se pomalu, se zastávkami a zpětnými oklikami mátožně pohybují k nejasným (a často nezáviděníhodným) perspektivám. Překotný vývoj světa spojený s permanentními anomickými procesy má pak u těchto mladých lidí často odezvu v různých formách úniku či v různě manifestované asocialitě či přímo antisocialitě. Před mladými jsou moderní společností konzumu rozprostírány lákavé požitky a materiální hodnoty, o které je možno usilovat. Jejich dosažení je však reálné pouze pro část populace, nikoliv však pro převážnou část lidí ze spodních pater sociálního žebříčku, ze kterých se rekrutují „naši“ klienti. Těm se předkládané možnosti a cíle často musí jevit jako fata morgana – jsou totiž jakoby na dosah, ale stále se jich nelze zmocnit. Tento pocit je pro mladistvé (budoucí) delikventy jistě zdrcující. Reálně existuje na trhu spousta věcí, reklama je navíc představuje jako nepostradatelné pro život, a mladí je tak často za nepostradatelné skutečně považují. A jestliže navíc – jak tomu zpravidla u našich klientů bývá - odvozují svou lidskou hodnotu pouze ze systému „mít“ a ne ze skrytějšího a lidsky hodnotnějšího „být“, pak (z jejich úhlu pohledu) jim nic jiného nezbyvá, než se přičinit o „přerozdělení“ materiálních statků. K tomuto způsobu „zvládnutí“ situace je často vede rodinná (asociální či přímo kriminální) tradice, degradující etiketizační tlak „společensky aprobovaného“ sociálního okolí a vlastní, pozitivní výchovou neregulované osobnostní vybavení. Kriminalita

mladých lidí je často nezralá, romantizující, často naplněná oděrem dobrodružství a neschopná odolat inspiraci okamžiku. A v tom je právě nápravná naděje těch, kteří chtějí mladého pachatele odvrátit od pokračování v nastoupené deviantní životní cestě.¹

Předkládaná publikace navazuje na výzkumné úsilí v předchozím období, kdy jsme se zabývali problematikou sociálně patologických jevů u dětí². Centrálním tématem tohoto výzkumu bylo popsání a kriminologické vyhodnocení případů dětí, nad kterými byla z důvodů problémů v chování (ať již v rodině, škole či jiném prostředí) v průběhu jejich mladého života vyslovena soudem ochranná nebo ústavní výchova a kteří se z tohoto důvodu ocitly v některém z ústavů pro výkon těchto výchov. Při této práci jsme analyzovali celkový nápad těchto dětí za jeden kalendářní rok v celé ČR. Nespokojili jsme se pouze s analýzou základních zprostředkovaných údajů o dětech v ústavní výchově (ÚV) a ochranné výchově (OV), ale ve vybraných případech jsme kasuistickou metodou usilovali o hlubší vhled do problematiky.

Současná výzkumná práce – jejímž předmětem byla **analýza kriminality mladistvých** - byla svým záběrem mnohovrstevnatější a zahrnovala různé pohledy na tento problém. V první části práce přinášíme určitá statistická data o kriminalitě mládeže za období posledních let. Po této pasáži následuje teoretická reflexe nad kriminalitou mládeže v širších kriminologických souvislostech.

Druhá část publikace popisuje různé výzkumné sondy do problematiky delikvence mladistvých. Územně nejrozsáhlejší šetření bylo uskutečněno v spisovém materiálu (dozorové spisy SZ) ročního nápadu obžalovaných mladistvých na osmi okresních státních zastupitelstvích, které bylo doplněno v závažnějších případech studiem obsahu soudních spisů. Vzorek zahrnul celkem 484 mladých lidí ve věku 15 – 17 let. Lze říci, že se jednalo svým způsobem o pokračování výše zmíněné akce, mapující roční nápad dětí se závažnými poruchami chování. Další dvě výzkumné akce směřovaly k rozboru některých charakteristik vězněné populace mladistvých mužů (celkově 154 mladistvých odsouzených z věznic ve Všehrdech a Opavě) a žen (50 odsouzených z věznice v Pardubicích).

¹ Netík, K., Večerka, K., Neumann, J., Válková, H., Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti (K problematice deviantní životní cesty), VÚK, 1987

² Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S., Sociálně patologické jevy u dětí, IKSP, Praha 2000

Třetí část práce věnuje pozornost problematice trestného činu loupeže podle § 234 tr. zák. Problematika je zasazena do teoretického rámce právních vymezení, dále je posouzeno „loupežné“ chování v širších souvislostech agrese, agresivity a asertivity a konečně je uchopena z pohledu motivu a motivace, charakteristiky pachatelů a typologie loupeží. Zvláštní výzkumnou pozornost jsme následně věnovali rozboru vlastních výzkumných dat, jež se vztahovala k trestnému činu loupeže a jeho pachatelům.

1. Rozbor statistických údajů vztahujících se ke kriminalitě mladistvých

1.1 NÁPAD TRESTNÉ ČINNOSTI

Od změny režimu v roce 1989 byl **celkový** nápad trestné činnosti evidovaný Policií ČR nejvyšší v roce 1999 (viz tab. č.1). V tomto roce se oproti roku 1989 zvýšil 3,5x, oproti roku 1990 pak přibližně na dvojnásobnou hodnotu a dosáhl úrovně 426 626 trestných činů. V stejném roce zaznamenáváme též nejvyšší absolutní objasněnost trestné činnosti, relativní četnost objasnění se pak na konci minulého a na začátku tohoto století pohybuje kolem 40 – 47%.

Osoby do 18 let věku se na celkovém objasněném nápadu trestné (či jinak trestné) činnosti podíleli v rozsahu 15 – 23%. Je ovšem třeba brát v úvahu, že tato statistika vypovídá o všech objasněných skutcích, které posoudily orgány Policie ČR jako kriminální delikty.

Tab. č. 1 Trestné a jinak trestné činy spáchané mladistvými a dětmi v ČR v letech 1989 - 2002³ na pozadí celkové kriminality v ČR

ČR	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Krim.celkem	120 768	216 852	282 998	345 140	398 505	372 427	375 630
objasněno	93 542	83 237	94 115	108 380	126 442	136 935	151 842
obj. v %	77,5	38,4	33,3	31,4	31,7	36,8	40,4
z toho činy:							
dětí	4 188	4 091	5 805	6 911	8 280	8 053	10 322
mladistvých	9 805	11 167	15 573	18 258	21 074	22 160	22 310
dětí + mlad.	13 993	15 258	21 378	25 169	29 354	30 213	32 632
% z objas.	15,0	18,3	22,7	23,2	23,2	22,1	21,5

Pokračování tab.č. 1

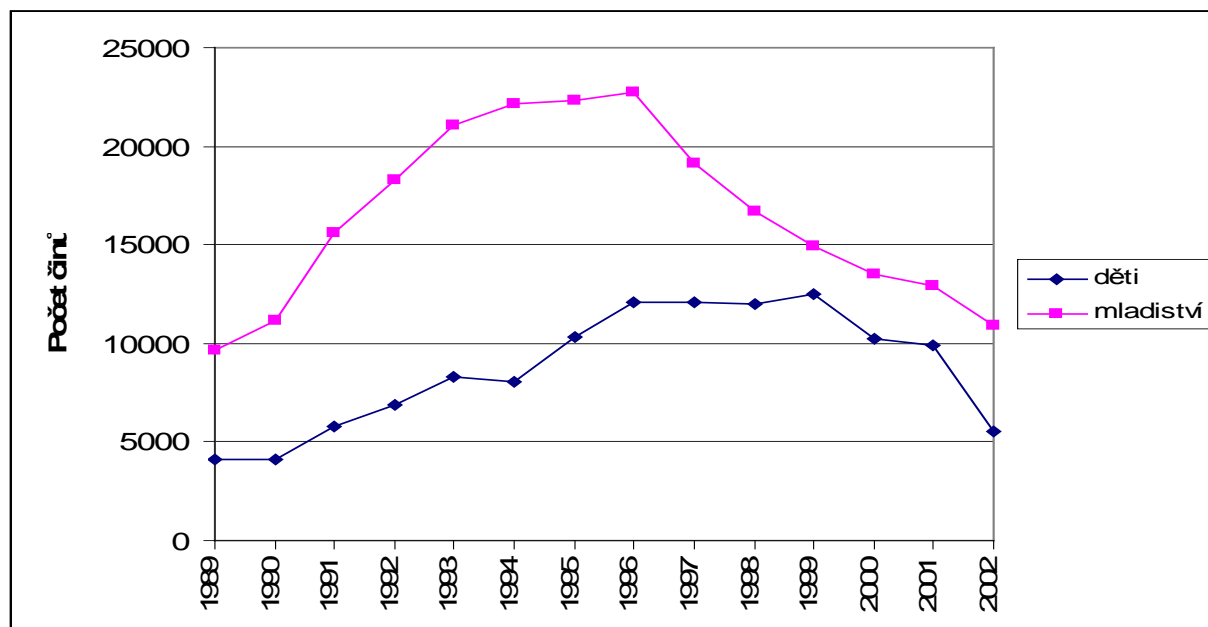
ČR	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Krim.celkem	394 267	403 654	425 930	426 626	391 469	358 577	372 341
objasněno	162 929	169 177	185 093	193 354	172 245	166 827	151 492
obj. v %	41,3	41,9	43,5	45,3	44,0	46,5	40,7
z toho činy:							
dětí	12 059	12 086	11 999	12 464	10 216	9 926	5 541
mladistvých	22 719	19 139	16 730	14 920	13 507	12 913	10 901
dětí + mlad.	34 778	31 225	28 729	27 384	23 723	22 839	16 442
% z objas.	21,3	18,5	15,5	14,1	13,8	13,7	10,9

³ Data převzata a vlastními výpočty doplněna z Kapesní ročenky kriminality v ČR, 1989 - 2002, Policejní prezidium, odbor systémového řízení a informatiky

Tab. č. 2 Kriminalita dětí a mladistvých (skutky) porovnání nárůstu kriminality v letech 1996, 2001, 2002 s rokem 1990⁴

ČR	rok	děti	rozdíl oproti r. 1990 o		mladiství	rozdíl oproti r. 1990 o	
			v abs. čet.	v %		v abs. čet.	v %
Kriminalita celkem	1990	4 091			11 167		
	1996	12 059	+ 7 968	194,7	22 719	+ 11 552	103,4
	2001	9 926	+ 5 835	142,6	12 913	+ 1 746	15,6
	2002	5 541	+ 1 450	35,4	10 901	- 266	- 2,4
-kriminalita násilná	1990	289			1 003		
	1996	1 334	+ 1 045	361,6	1 640	+ 637	63,5
	2001	1 285	+ 996	344,6	1 141	+ 138	13,8
	2002	982	+ 693	239,8	1 241	+ 238	23,7
-kriminalita majetková	1990	3 388			9 174		
	1996	9 207	+ 5 819	171,7	17 703	+ 8 529	93,0
	2001	7 214	+ 3 826	112,9	9 650	+ 476	5,2
	2002	3 419	+ 31	0,9	7 294	- 1 880	-20,5
-kriminalita mravnostní	1990	65			260		
	1996	138	+ 73	112,3	350	+ 90	34,6
	2001	141	+ 76	116,9	181	- 79	-30,4
	2002	119	+ 54	83,1	229	- 31	-11,9

Graf č. 1 Vývoj kriminality dětí a mladistvých v letech 1989 – 2002



⁴ údaje do tabulek 2, 3 a 4 čerpány ze „Statistiky kriminality na území ČR“, zpracovávané Policií ČR

U mladistvých docházelo od roku 1990 k pravidelnému nárůstu celkového počtu spáchaných trestných činů, který kulminoval v roce 1996. Jednalo se o více než 100% nárůst (22 719 trestných činů oproti 11 167). V roce 1997 došlo ke snížení o 3 580 trestných činů a v roce 1998 k dalšímu poklesu o 2 409 vzhledem k minulému roku. Klesající trend pokračuje do současné doby, kdy byl v roce 2001 nárůst proti roku 1990 už pouze 15% a v roce 2002⁵ byl dokonce poprvé počet trestných činů spáchaných mladistvými nižší než v roce 1990.

Ve sledovaném období došlo u mravnostní kriminality mladistvých nejprve ke třetinovému vzestupu (1996), o pět let později (2001) naopak k poklesu o třetinu. V roce 2002 došlo sice k určitému nárůstu tohoto typu kriminality, nicméně i nadále je jeho úroveň pod stavem roku 1990. Počet spáchaných trestných činů majetkové kriminality se v roce 2001 držel zhruba na stejné úrovni jako v roce 1990, v roce 2002 však poklesl o celou pětinu. To je relativně pozitivní zpráva (viz poznámka pod čarou) vzhledem k tomu, že v roce 1996 narostl tento typ kriminality mladistvých téměř stejně jako u celkové kriminality (tj. o 93%). Počet skutků násilné kriminality se pohybuje okolo jednoho tisíce, v roce 1996 však vystoupal o přibližně 600 (63,5%).

1.2 STRUKTURA TRESTNÉ ČINNOSTI

Co se týče struktury kriminality, převážná většina mladistvých pachatelů (viz tab.3) páchá delikty v oblasti majetkové kriminality (především krádeže prosté a krádeže vloupáním), s velkým odstupem následuje násilná trestná činnost (zejména loupež a ublížení na zdraví).

Tab. č. 3 Absolutní a relativní četnosti zastoupení stíhaných pachatelů podle jednotlivých druhů kriminality (údaje za rok 2001 a 2002)

Typ trestné činnosti	rok	děti		mladiství		dospělí	
		abs.č.	%	abs. č.	%	abs.č.	%
majetková krim.	2001	6 517	72,2	6 676	72,0	39 060	35,7
	2002	3 074	59,3	4 703	61,1	34 102	30,7
násilná krim.	2001	1 218	13,5	1 035	11,2	14 537	13,2
	2002	1 024	19,7	1 157	15,0	15 175	13,7
mravnostní krim.	2001	134	1,5	146	1,6	1 128	1,0
	2002	112	2,2	194	2,5	1 148	1,0
jiná krim.	2001	1 163	15,2	1 414	15,2	54 826	50,0
	2002	975	18,8	1 644	21,4	60 656	54,6

⁵ Na statistiku kriminality v roce 2002 je třeba se dívat s ohledem na úpravu trestního práva, kdy s účinností od 1. 1. 2002 novela tr. řádu č. 265/2001 Sb. upravila stanovení výše škod pro účely trestního řízení - došlo ke zvýšení částek, které určují hranici trestní odpovědnosti u některých majetkových trestných činů i nejčastější kvalifikační okolnosti u těchto trestných činů spočívající ve výši škody - obecně hranice činí nyní 5 000 Kč (místo původních 2 000 Kč).

celkem	2001	9 032	100,0	9 273	100,0	109 551	100,0
<i>celkem</i>	2002	5 185	100,0	7 698	100,0	111 081	100,0

Tab. č. 4 Celkové počty vybraných zjištěných trestných činů a jejich skupin za roky 1993 - 2002 a trestné činy spáchané dětmi a mladistvými ve stejném období

činy	1993	1994	1995	1996	1997
vraždy	278	286	277	267	291
-děti	1	3	1	1	3
-mladiství	14	21	15	9	8
násilné č.	19 820	20 177	21 712	22 825	23 223
-děti	557	754	939	1 334	1 339
-mladiství	1 243	1 416	1 443	1 640	1 497
mravnost č.	2 048	2 240	2 457	2 484	2 000
-děti	70	122	232	138	149
-mladiství	300	308	280	350	193
majetkové č.	327183	300352	289002	301727	304039
-děti	7 256	6 743	8 460	9 207	9 320
-mladiství	18 037	18 926	18 520	17 703	14 992
ostatní krim.		9 354	12 237	15 443	16 692
-děti	-	267	466	1 103	932
-mladiství	-	803	1 378	2 253	1 780
zbývající k.	22 096	18 867	21 379	22 720	24 251
-děti	138	158	192	223	323
-mladiství	421	426	461	399	474
hospodář. k.	18 431	18 440	25 431	25 539	30 156
-děti	17	9	33	54	22
-mladiství	348	279	221	373	202

Pokračování tab.č. 4

činy	1998	1999	2000	2001	2002
vraždy	313	265	279	234	234
-děti	2	4	0	3	0
-mladiství	16	6	5	8	5
násilné č.	23 464	23 228	21 996	21 709	23555
-děti	1 276	1 486	1 083	1 285	982
-mladiství	1 334	1 233	1 111	1 141	1241
mravnost č.	2 771	2 239	1 856	1 955	2046
-děti	133	168	171	141	119
-mladiství	221	196	204	181	229
majetkové č.	314249	306 351	284 295	255 897	256308
-děti	9 312	9 409	7 762	7 214	3 419
-mladiství	13 165	11 450	10 260	9 650	7 294
ostatní krim.	21 358	23 879	19 842	19 386	22 364
-děti	936	1 053	823	977	752
-mladiství	1 366	1 457	1 404	1 392	1 535
zbývající k.	24 415	24 749	23 031	22 005	25 328
-děti	307	259	212	238	175
-mladiství	370	346	329	296	280
hospodář. k.	36 031	42 907	37 632	35 262	40 213
-děti	35	89	165	70	94

-mladiství	271	237	199	253	320
------------	-----	-----	-----	-----	-----

1.3 STÍHANÉ (VYŠETŘOVANÉ) OSOBY

Od roku 1989 se téměř zdvojnásobil počet stíhaných osob, počet trestně stíhaných mladistvých rovněž soustavně narůstal až do roku 1996 (13 392 osob oproti 5 625 z roku 1989), od tohoto roku se postupně snižuje⁶. Na počátku nového tisíciletí se počet známých mladistvých pachatelů stabilizoval zhruba na úrovni 9 000 osob.

Tab. č. 5A Trestně stíhané (resp. vyšetřované) osoby, děti (6-15 let⁷) a mladiství (15-18 let⁸)

ČR	1989	1990	1991	1992	1993
Celkem stíháno osob	71 069	69 368	81 790	92 589	106 874
z toho:					
Děti	3 574	4 026	5 156	6 780	7 468
mladiství	5 625	6 925	9 081	11 066	11 891

Tab. č. 5B Trestně stíhané (vyšetřované) osoby, děti a mladiství 1994 - 1998

ČR	1994	1995	1996	1997	1998
Celkem stíháno osob	103 094	114 791	118 456	118 395	129 271
z toho:					
Děti	6 747	8 342	9 747	9 217	8 824
mladiství	12 547	13 269	13 392	11 125	10 549

Tab. č. 5C Trestně stíhané (vyšetřované) osoby, děti a mladiství 1999 - 2003

ČR	1999	2000	2001	2002	2003
Celkem stíháno osob	127 887	130 234	127 856	123 964	121 393
z toho:					
Děti	8 832	8 899	9 032	5 185	5 148
mladiství	9 146	8 905	9 273	7 698	7 558

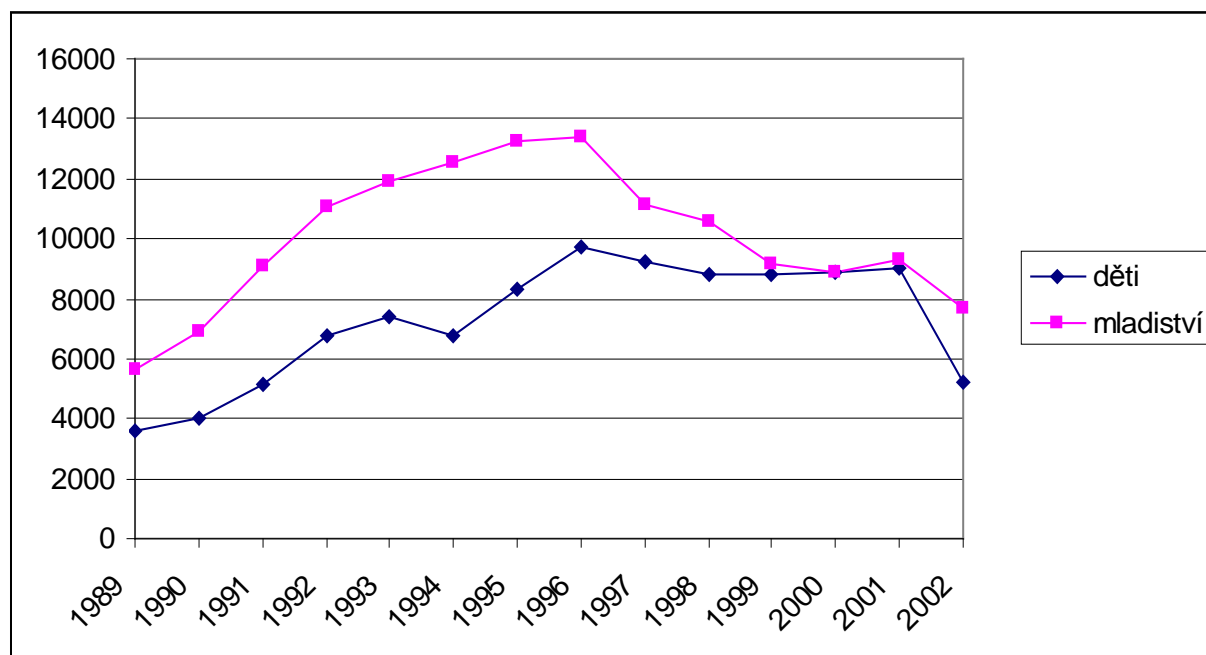
⁶ Záměrně je zde uváděn počet stíhaných osob, a to z toho důvodu, že v rámci policejních evidencí by se v ročních výkazech neměla jedna a táž stíhaná či vyšetřovaná osoba vyskytovat vícekrát.

Kategorie evidovaných skutků může být mírně zkreslující z prostého důvodu, kdy je jednomu pachateli prokázáno více skutků.

⁷ Dítě (delikvent) - osoba ve věku 0-14 let a 364 dní, respektive osoba ve věku 6 - 15 let

⁸ Mladistvý - osoba ve věku 15 - 17 let a 364 dní - definice vycházejí z pojmového aparátu policejní statistiky

Graf č. 2 Vývoj počtu známých dětských a mladistvých pachatelů v letech 1989 - 2002



V roce 1998 představovaly osoby mladší 18 let 15 % z celkového počtu stíhaných a vyšetřovaných osob, poté následuje mírný pokles v zastoupení mladých lidí mezi všemi známými pachateli (rok 2001 - 14,3 %, mladiství 7,3 %).

Tab. č. 6 Osoby stíhané a vyšetřované v ČR za rok 1998 a 1999

trestný čin	celkem objasněno tr.činů		celkem osob		z toho: děti + mladistv. ⁹	z toho: mladiství
	rok 1998	rok 1999	rok 1998	rok 1999	rok 1998	rok 1999
vražda	272	236	307	273	18	7
násilné činy celkem	19 195	18 631	18 546	17 444	2 212	1 006
mravnostní činy celkem	2 544	2 050	1 514	1 406	259	149
majetkové činy celkem	82 836	83 088	54 627	51 560	14 551	6 703
z toho: - krádeže vloupáním	21 780	20 296	15 865	14 021	5 116	2 094
- krádeže prosté	40 923	40 006	29 172	26 863	7 618	3 955
ostatní krim. činy celkem	20 593	23 049	15 024	15 023	1 620	883
zbývající kriminalita celkem	22 403	22 583	19 717	19 876	593	296
hospodářské činy celkem	33 890	40 690	16 887	20 151	137	108
celková kriminalita	185 093	193 354	129 271	127 887	19 390	9 146
tj. v procentech			100 %		15,0 %	7,2 %

⁹ V roce 1998 byly ve statistice zachyceny činy dětí a mladistvých pouze dohromady jako jedna kategorie, v letech následujících již uvádíme čísla pouze za mladistvé pachatele.

Tab. č. 7 Osoby stíhané a vyšetřované v ČR za rok 2000 a 2001

trestný čin	celkem objasněno tr.činů		celkem osob		z toho mladiství	
	rok 2000	rok 2001	rok 2000	rok 2001	rok 2000	rok 2001
vražda	228	201	262	230	5	7
násilné činy celkem	17 595	17 723	17 003	16 790	989	1 035
mravnostní činy celkem	1 678	1 780	1 414	1 408	189	146
majetkové činy celkem	73 925	72 830	52 382	52 255	6 499	6 678
Z toho: - krádeže vloupáním	17 918	17 006	13 024	11 778	1 962	1 831
- krádeže prosté	38 806	39 979	27 999	29 690	3 764	4 062
ostatní krim. činy celkem	18 712	18 135	14 713	14 232	858	995
zbývající kriminalita celkem	21 626	20 810	19 210	18 764	262	264
hospodářské činy celkem	35 894	33 187	23 295	22 543	108	155
celková kriminalita	172 245	166 827	130 234	127 856	8 905	9 273
tj. v procentech			100 %		6,8 %	7,3%

1.4 STÍHANÍ MLADISTVÍ DLE TYPU TRESTNÉ ČINNOSTI

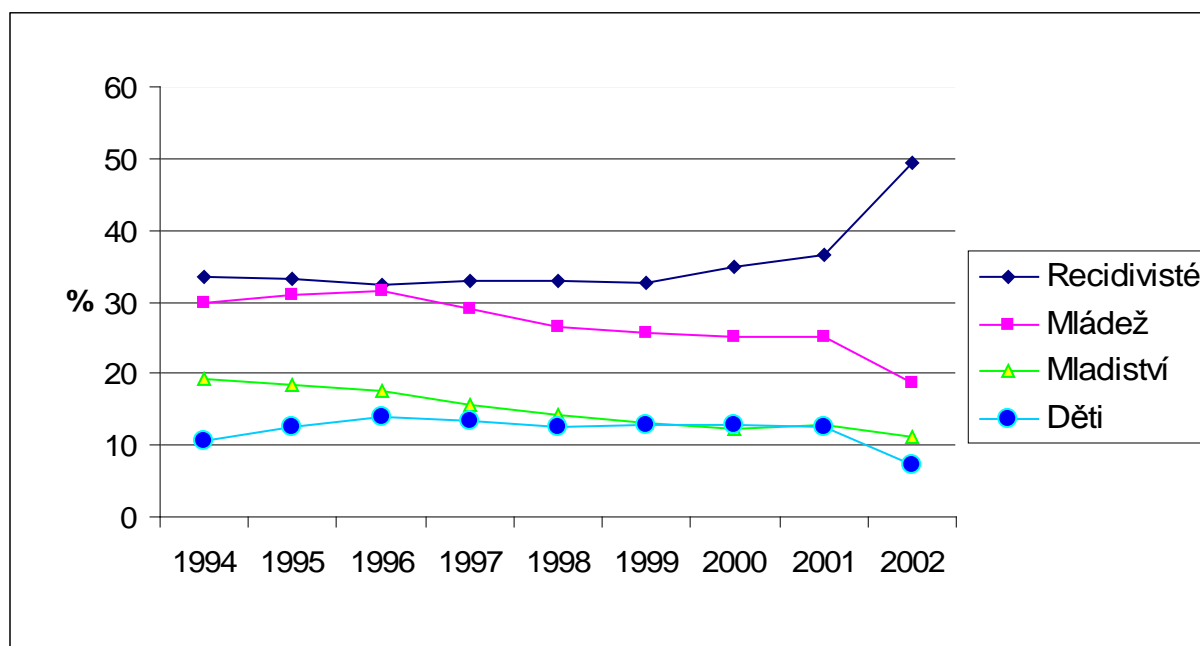
Podíl mládeže do 18 let na majetkové kriminalitě byl nejvyšší v roce 1996, kdy tvořili přes jednu třetinu všech pachatelů ze všech sledovaných statisticky významných skupin. Odhaduje se, že stejně významně se podílejí na neobjasněné majetkové trestné činnosti. Počet stíhaných mladistvých za majetkové delikty kulminoval v roce 1994, kdy bylo stíháno 4,5x více mladistvých než v roce 1989. Od roku 1995 se jejich počet snižuje. S klesajícím podílem mladistvých se ale vyrovnává podíl dětských pachatelů, v roce 2000 se dokonce děti podílely na majetkové trestné činnosti více.

Tab. č. 8 Majetková kriminalita - podíl skupin pachatelů v % z celkem stíhaných osob¹⁰

Rok	Recidivisté	Mládež	Mladiství	Děti
1994	33,56	29,91	19,19	10,72
1995	33,17	30,93	18,47	12,46
1996	32,35	31,44	17,53	13,91
1997	32,85	28,99	15,49	13,49
1998	33,00	26,64	14,19	12,44
1999	32,65	25,77	13,00	12,77
2000	34,75	25,20	12,41	12,79
2001	36,59	25,25	12,78	12,47
2002	49,40	18,57	11,23	7,34

¹⁰ údaje v tab. č. 8 - 11 - pramen Ministerstvo vnitra, internetové stránky www.mvcr.cz - statistiky - podíl skupin pachatelů v procentech z celkem stíhaných osob

Graf č. 3 Podíl skupin pachatelů v % na majetkové trestné činnosti



Kapesní krádeže, vykrádání aut, krádeže jízdních kol, věcí z balkónů, krádeže v obchodech, krádeže v bytech, ve vlastních rodinách, to je doména dětských a mladistvých zlodějů - jednotlivců, ale i skupin. Část trestné činnosti mládeže je organizovaná, a to často i skupinami dospělých profesionálních zločinců.

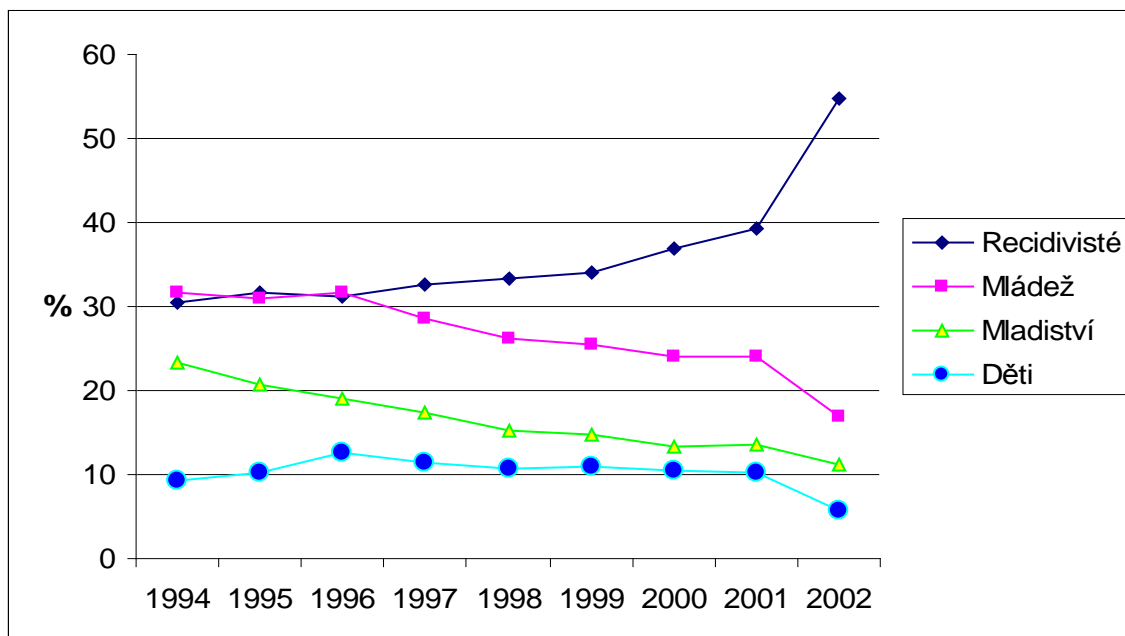
Podíl mládeže na krádežích prostých pozvolna klesá, opačný trend lze vysledovat u krádeží vloupáním, kde se počet mírně zvyšuje či stagnuje (okolo 32 % - 35 % ze všech stíhaných osob). Počet stíhaných mladistvých je u krádeží prostých obecně vyšší než u krádeží vloupáním, je přibližně dvojnásobný. U krádeží vloupáním je od roku 1997 trendem, že dětská pachatelé převyšují pachatele mladistvé.

Tab. č. 9 Krádeže prosté - podíl skupin pachatelů v % z celkem stíhaných osob

Rok	Recidivisté	Mládež	Mladiství	Děti
1994	30,38	31,73	23,34	9,39
1995	31,63	30,92	20,70	10,22
1996	31,17	31,64	19,06	12,57
1997	32,55	28,64	17,30	11,35
1998	33,36	26,11	15,32	10,79
1999	33,96	25,59	14,72	10,87
2000	36,90	23,99	13,44	10,55

2001	39,26	23,99	13,68	10,31
2002	54,67	16,93	11,18	5,75

Graf č. 4 Podíl skupin pachatelů v % na krádežích prostých



Tab. č. 10 Krádeže vloupáním - podíl skupin pachatelů v % z celkem stíhaných osob

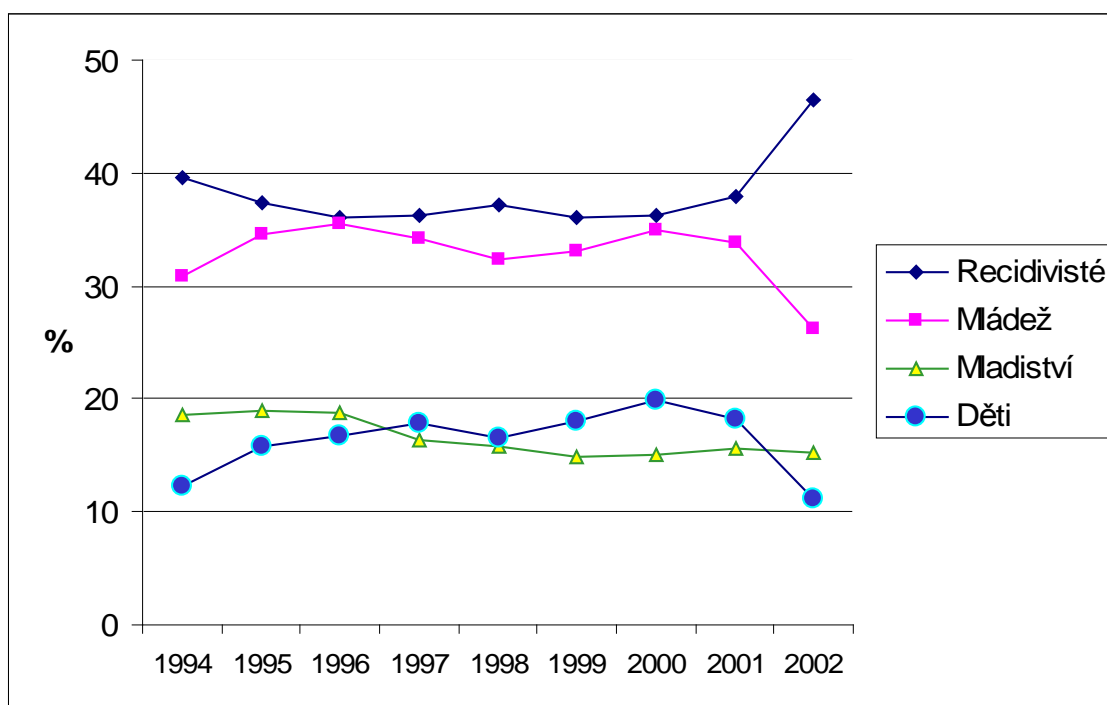
Rok	Recidivisté	Mládež	Mladiství	Děti
1994	39,60	30,93	18,65	12,28
1995	37,32	34,64	18,88	15,76
1996	36,15	35,54	18,76	16,78
1997	36,30	34,23	16,38	17,85
1998	37,18	32,25	15,75	16,50
1999	35,98	33,06	14,94	18,12
2000	36,18	35,00	15,06	19,93
2001	37,87	33,79	15,55	18,24
2002	46,51	26,29	15,16	11,13

Tab. č. 11 Loupeže - podíl skupin pachatelů v % z celkem stíhaných osob

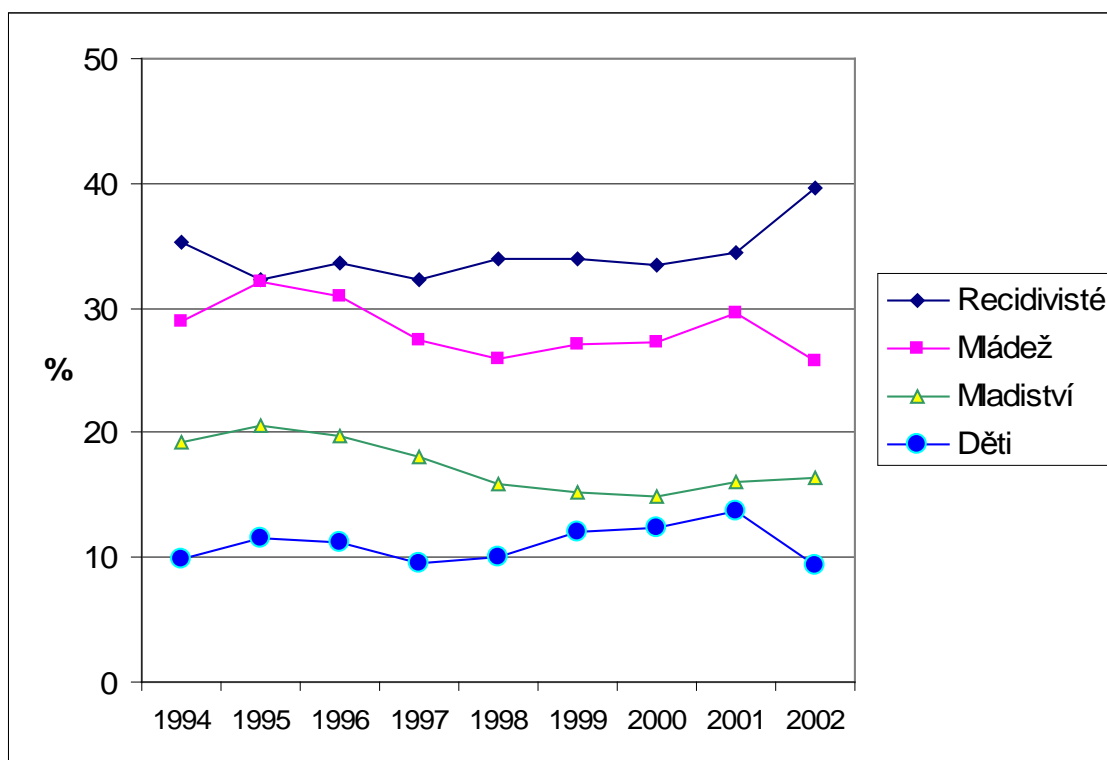
Rok	Recidivisté	Mládež	Mladiství	Děti
1994	35,21	28,96	19,17	9,79
1995	32,21	32,09	20,54	11,54
1996	33,56	30,94	19,78	11,16
1997	32,30	27,48	18,01	9,47

1998	33,96	25,92	15,83	10,08
1999	33,92	27,12	15,16	11,96
2000	33,42	27,24	14,84	12,40
2001	34,41	29,67	16,03	13,64
2002	39,64	25,72	16,40	9,32

Graf č. 5 Podíl skupin pachatelů v % na krádežích vloupáním



Graf č. 6 Podíl skupin pachatelů v % na spáchání trestného činu loupeže

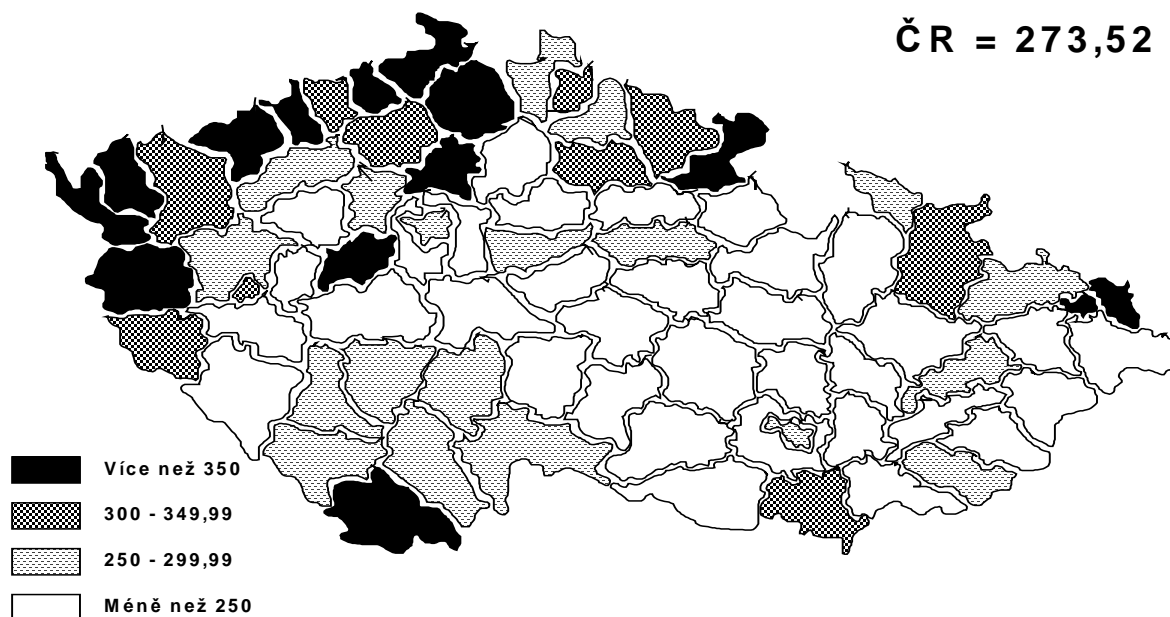


1.5 STÍHANÍ MLADISTVÍ DLE REGIONÁLNÍHO ROZLOŽENÍ

Zde užitou metodou je kvantitativní rozbor policíí evidovaných skutků, spáchaných mladistvými pachateli a jejich indexace na počet obyvatel v dané věkové kohortě a v dané lokalitě¹¹. Index je přepočítáván buď na 10 000 obyvatel - mužů této věkové kategorie (věk 15 - 18 let¹²) v daném územním celku. Index stíhaných mladistvých osob v ČR pak činil v roce 1998 podle uvedeného výpočtu 344. Při přepočtu stíhaných mladistvých na 10 000 obyvatel (mužů i žen) dané věkové kategorie činil za rok 1998 index přibližně 274.

Jak ukazuje následující obrázek, nejzatíženějším regionem je celá oblast Severočeského kraje (index 481), Západočeský kraj (index 418) a okresy severovýchodní Moravy (i - 375), kde se všude zároveň vysoce projevují další sociálně negativní jevy. Kromě toho lze pozorovat určitá lokální ohniska (např. okres Český Krumlov).

Okresy ČR podle indexu počtu stíhaných osob - mladiství 1998



¹¹ autor grafu Mgr. Martin Žárský, odbor prevence MV ČR, 1999. V dalších letech již nebyla takto hluboká analýza dat o stíhaných osobách prováděna.

¹² údaje o počtu obyvatel v daných věkových kategoriích a regionech byly čerpány ze statistických dat zveřejněných Českým statistickým úřadem pro sledované období.

1.6. STATISTIKY STÁTNÍCH ZASTUPITELSTVÍ

Trestní statistiky státních zastupitelství¹³ o vyřízených věcech a stíhaných osobách poskytují údaje o celkovém množství stíhaných a obžalovaných osob a počty stíhaných a obžalovaných mladistvých. Procentuální podíl stíhaných mladistvých byl nejvyšší od roku 1989 v letech 1994 a 1996 (12,8 %), počet obžalovaných mladistvých kulminoval v roce 1993, kdy osoby ve věku 15-18 let tvořili 14 % všech obžalovaných. Pro účely našeho výzkumu jsme sledovali zejména počty stíhaných mladistvých pachatelů a údaje o obžalovaných mladistvých mužích a ženách dle jednotlivých okresů za roky 1998, 1999 a 2000; na základě těchto údajů jsme konstruovali výběrový soubor (viz kap. 1.6.1).

Tab. č. 12 Počty stíhaných a obžalovaných osob celkem a počty stíhaných a obžalovaných mladistvých v letech 1989 – 2002

Rok	stíháno osob	z toho:		obžalováno osob	z toho:	
		mladistvých	v %		mladistvých	v %
1989	65 957	5 621	8,5	48 523	4 582	9,4
1990	55 317	5 575	10,1	26 341	3 031	11,5
1991	63 194	6 962	11,0	44 114	5 487	12,4
1992	66 565	7 950	11,9	48 556	6 519	13,4
1993	82 575	10 110	12,2	57 917	8 150	14,1
1994	85 929	10 992	12,8	65 139	8 759	13,4
1995	108 680	11 797	10,9	84 066	9 158	10,9
1996	109 204	13 985	12,8	85 347	10 930	12,8
1997	108 275	12 868	11,9	84 066	9 980	11,9
1998	106 488	10 267	9,6	73 905	6 228	8,4
1999	107 879	8 733	8,1	84 973	6 584	7,7
2000	110 808	8 558	7,7	86 074	6 270	7,3
2001	110 461	8 722	7,9	84 855	6 207	7,3
2002	93 378	6 790	7,3	77 210	5 256	6,8

¹³ zdroj: Statistická ročenka kriminality, MSp ČR a údaje od jednotlivých krajských státních zastupitelství

Nejzatíženějšími oblastmi jsou v počtu stíhaných a obžalovaných mladistvých v letech 1998 - 2002 kraj Severomoravský a Severočeský, následuje Jihomoravský kraj (v letech 2000 a 2002 předstihl v počtu stíhaných mladistvých osob i kraj Severočeský). Zajímavou oblastí jsou z tohoto pohledu též západní Čechy - zatímco v absolutních četnostech nápadu mladistvých obžalovaných nijak nevybočují z průměru ostatních krajů, po indexaci podle skutečně v okresech tohoto regionu žijících mladistvých zjišťujeme, že jde o druhý nejzasáženější kraj po severních Čechách (viz graf č. 7).

Tab. č. 13 Počty stíhaných osob celkem a počty stíhaných mladistvých dle regionů v letech 1998 – 2002

státní zastupitelství	rok 1998		rok 1999		rok 2000	
	stíháno osob		stíháno osob		stíháno osob	
	celkem	z toho mlad.	celkem	z toho mlad.	celkem	z toho mlad.
Praha	14 587	1 164	14 378	834	14 320	796
Středočeský kraj	9 625	960	9 622	761	10 984	868
Jihočeský kraj	6 441	582	6 720	500	7 084	581
Západočeský kraj	10 213	895	10 157	892	10 454	766
Severočeský kraj	16 234	1 892	16 917	1 577	16 357	1 341
Východočeský kraj	10 560	965	10 351	856	10 831	877
Jihomoravský kraj	16 095	1 593	16 663	1 366	17 408	1 393
Severomoravský kraj	22 733	2 216	23 071	1 947	23 370	1 936
ČR celkem	106 488	10 267	107 879	8 733	110 808	8 558

Pokračování tab. č. 13

státní zastupitelství	rok 2001		rok 2002	
	stíháno osob		stíháno osob	
	celkem	z toho mlad.	celkem	z toho mlad.
Praha	14 848	752	10 971	516
Středočeský kraj	10 420	773	8 130	551
Jihočeský kraj	7 033	552	6 339	456
Západočeský kraj	10 260	833	7 782	566
Severočeský kraj	16 121	1 487	14 381	1 086
Východočeský kraj	10 605	872	9 490	745
Jihomoravský kraj	17 634	1 479	15 922	1 228
Severomoravský kraj	23 504	1 974	20 315	1 642
ČR celkem	110 461	8 722	93 378	6 790

Tab. č. 14 Počty obžalovaných osob dle jednotlivých regionů

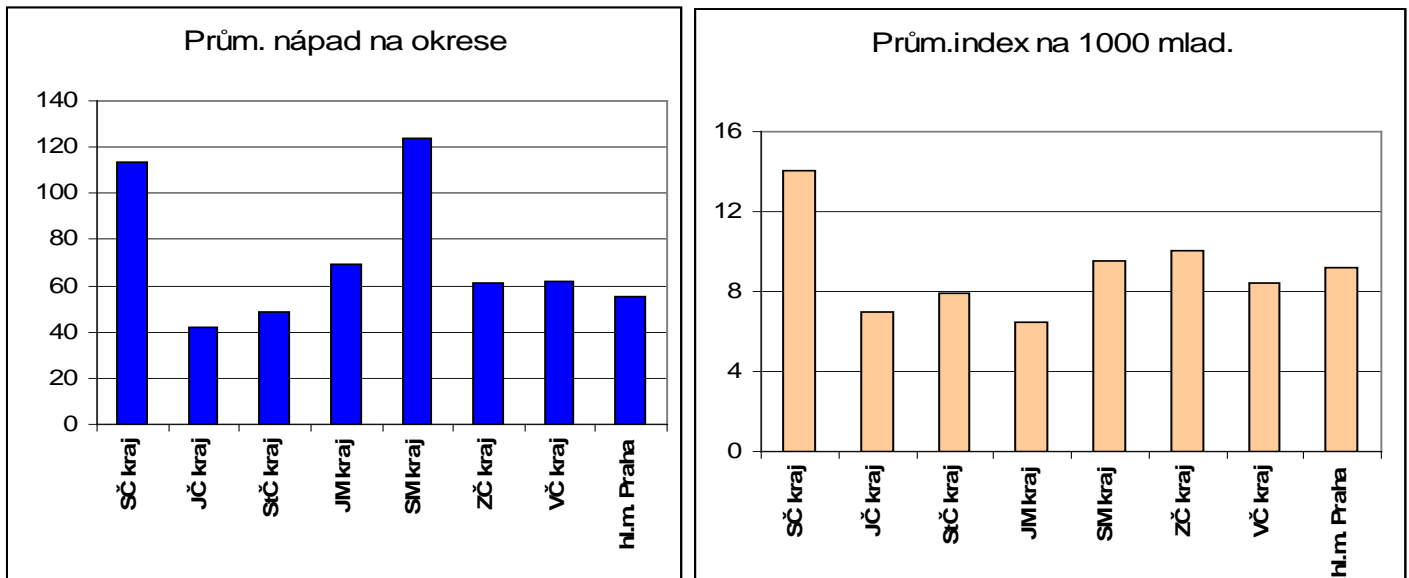
státní zastupitelství	rok 1998			rok 1999			rok 2000		
	počet obžalovaných			počet obžalovaných			počet obžalovaných		
	celkem	z toho mlad ¹⁴	z toho ml. žen	celkem	z toho mlad.	z toho ml. žen	celkem	z toho mlad.	z toho ml. žen
Praha	9 674	646	43	11 268	601	85	11 261	566	88
Středočeský kraj	6 602	569	20	7 379	567	38	8 056	580	40
Jihočeský kraj	4 352	302	16	5 199	358	15	5 418	386	27
Západočeský kraj	7 733	649	35	8 170	673	46	8 378	593	40
Severočeský kraj	11 194	1116	54	13 698	1 221	52	13 363	1 083	64
Východočeský kraj	7 170	584	30	7 758	624	52	8 034	640	59
Jihomoravský kraj	11 243	976	52	12 919	1 012	73	13 171	979	68
Severomoravský kraj	15 937	1 386	67	18 582	1 578	92	18 393	1 443	97
ČR celkem	73 905	6 228	317	84 973	6 584	453	86 074	6 270	483

Pokračování tab. č. 14

státní zastupitelství	rok 2001			rok 2002		
	počet obžalovaných			počet obžalovaných		
	celkem	z toho mlad.	z toho ml. žen	celkem	z toho mlad.	z toho ml. žen
Praha	11 624	503	83	9 092	413	52
Středočeský kraj	7 630	517	28	6 765	428	31
Jihočeský kraj	5 174	385	30	5 301	351	27
Západočeský kraj	8 198	637	36	6 675	476	22
Severočeský kraj	12 931	1 168	65	12 482	952	71
Východočeský kraj	7 630	597	67	7 554	538	43
Jihomoravský kraj	13 009	936	81	12 285	746	54
Severomoravský kraj	18 627	1 464	112	17 011	1 352	89
ČR celkem	84 855	6 207	502	77 210	5 256	389

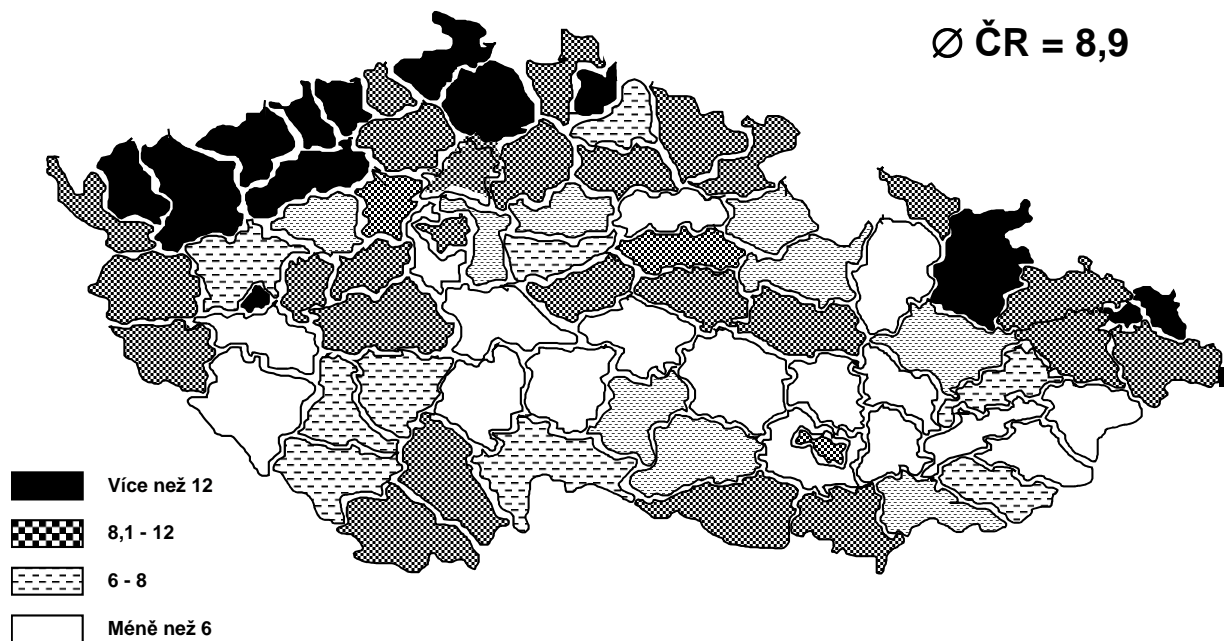
¹⁴ položka „mladistvý“ figuruje ve statistickém listu trestním státních zastupitelství až od 1. 1. 1999.

Graf č. 7 Porovnání průměrných absol. četností nápadu obžalovaných mladistvých v kraji s hodnotami nápadu indexovanými na 1000 mladistvých tam žijících



Nejvyšších absolutních hodnot počtu obžalovaných mladistvých¹⁵ dosahuje oblast severní Moravy, kde také žije vysoký počet obyvatel této věkové kohorty. Po přepočtu na 1000 v oblasti žijících mladistvých se do popředí dostávají severní a západní Čechy, což také zřetelně demonstruje následující obrázek.

Okresy ČR podle indexu počtu obžalovaných mladistvých (průměr za r. 1998 – 2000; index na 1000 mladistvých)



1.6.1 Výběr okresů pro analýzu spisů mladistvých

Ke studiu spisů byly pro účely našeho výzkumu vybrány okresy dle těchto kritérií:

- průměrný roční nápad obžalovaných mladistvých za období let 1998 - 2000
- přepočítání na 1000 mladistvých v okrese¹⁶

Cílem bylo zjistit průměrný nápad kriminality mladistvých v jednotlivých okresech původních krajů (dle statistiky státního zastupitelství) a provést indexaci na počet obyvatel stejné věkové kategorie. Výsledkem této činnosti je stanovení průměrných okresů k hloubkovému šetření nápadu obžalovaných mladistvých. Tříleté období bylo zvoleno záměrně, aby do určování průměru nezasáhly možné výkyvy v ročním nápadu (viz např. amnestie v roce 1998) a rok 2001 byl vybrán pro místní šetření proto, aby se do zkoumání spisů z ročního nápadu nepromítla změna stanovování výše škod pro účely trestního řízení (novela trestního zákona č. 265/2001 Sb., účinná od 1. 1. 2002). Terénním výzkumem v každém kraji (podle starého krajského rozdělení) byla v jednom okrese (s nápadem nejbližším stanovenému průměru) provedena sonda do všech dozorových, příp. vyšetřovacích spisů okresního státního zastupitelství, které byly zapsány do rejstříku v roce 2001, a na mladistvého pachatele byla vypracována obžaloba nejpozději do 30. 6. 2002. Kauza byla většinou dále sledována ve spise trestním, mj. za účelem zjištění uloženého trestu nebo pachatelova osvědčení se ve zkušební době podmíněného zastavení trestního stíhání, v některých případech jsme požádali příslušný soud o zapůjčení spisu soudního.

**Tab. č. 15 Index obžalovaných mladistvých v okresech v letech 1998 - 2000
(na 1000 mladistvých; dle starého krajského členění)**

	Okres	Průměrný roční nápad obžalovaných mlad. za období 1998-2000	Index na 1000 mladistvých
Severočeský kraj	Česká Lípa	111,0	13,9
	Děčín	143,7	16,1
	Chomutov	164,7	17,6
	Jablonec nad Nisou	70,0	12,1
	Liberec	107,7	10,8
	Litoměřice	80,3	10,6
	Louny	73,7	12,1
	Most	188,0	22,6
	Teplice	102,5	12,4
	Ústí nad Labem	92,3	12,0

¹⁵ Operujeme zde s průměrnými ročními hodnotami za roky 1998 – 2000, aby byly potlačeny možné sezónní výkyvy

¹⁶ V Praze nebylo možno provést z důvodu neexistence údajů o počtu mladistvých na jednotlivých obvodech

	průměr za SČ kraj		14,02
	Okres	Průměrný roční nápad obžalovaných mlad. za období 1998-2000	Index na 1000 mladistvých
Jihočeský kraj			
	České Budějovice	104,3	9,0
	Český Krumlov	45,3	10,4
	Jindřichův Hradec	45,0	6,9
	Pelhřimov	17,7	3,6
	Písek	33,0	7,3
	Prachatice	26,7	7,1
	Strakonice	30,6	6,5
	Tábor	34,3	4,9
	průměr za JČ kraj		6,96
Středočeský kraj			
	Benešov	35,7	5,4
	Beroun	54,3	11,3
	Kladno	89,0	9,7
	Kolín	49,0	7,9
	Kutná Hora	41,3	8,3
	Mělník	54,7	8,9
	Mladá Boleslav	63,7	8,6
	Nymburk	41,7	8,0
	Praha - východ	41,3	6,9
	Praha - západ	23,0	4,6
	Příbram	63,7	8,8
	Rakovník	25,3	7,0
	průměr za StČ kraj		7,95
Jihomoravský kraj			
	Blansko	32,0	4,3
	Brno - město	242,3	10,0
	Brno - venkov	44,0	4,3
	Břeclav	73,0	8,1
	Hodonín	91,7	7,7
	Jihlava	60,3	8,0
	Kroměříž	41,3	5,3
	Prostějov	40,7	5,3
	Třebíč	62,7	7,3
	Uherské Hradiště	73,3	7,2
	Vyškov	28,6	4,7
	Zlín	69,0	5,1
	Znojmo	72,0	8,7
	Žďár nad Sázavou	43,0	4,7
	průměr za JM kraj		6,48

Severomoravský kraj	Okres	Průměrný roční nápad obžalovaných mlad. za období 1998-2000	Index na 1000 mladistvých
	Bruntál	91,0	12,1
	Frýdek - Místek	134,7	8,6
	Karviná	280,7	14,1
	Nový Jičín	110,0	9,7
	Olomouc	113,0	7,4
	Opava	116,3	9,1
	Ostrava	320,7	15,7
	Přerov	73,7	7,9
	Šumperk	48,0	5,5
	Vsetín	45,7	4,4
	Jeseník	30,3	10,0
	průměr za SM kraj		9,50
Západočeský kraj			
	Domažlice	32,0	8,4
	Cheb	67,7	11,6
	Karlovy Vary	104,7	13,0
	Klatovy	29,3	4,9
	Plzeň - město	141,7	13,7
	Plzeň - jih	19,6	4,6
	Plzeň - sever	31,7	6,7
	Rokycany	30,7	10,5
	Sokolov	119,3	17,7
	Tachov	35,0	9,4
	průměr za ZČ kraj		10,05
Východočeský kraj			
	Havlíčkův Brod	36,3	5,3
	Hradec Králové	56,7	5,6
	Chrudim	85,3	11,7
	Jičín	58,7	11,5
	Náchod	72,0	9,7
	Pardubice	85,3	8,2
	Rychnov nad Kněžnou	37,7	7,0
	Semily	34,7	7,0
	Svitavy	75,0	10,3
	Trutnov	79,0	10,1
	Ústí nad Orlicí	58,7	6,1
	průměr za VČ kraj		8,41
Hl.m. Praha			
	Praha 1	79,7	
	Praha 2	30,0	
	Praha 3	36,7	

	Praha 4	112,0	
	Praha 5	52,7	
	Praha 6	35,3	
	Praha 7	36,3	
	Praha 8	49,3	
	Praha 9	72,7	
	Praha 10	44,3	
	průměr za hl.m. Praha	54,9	9,21

Tab. č. 16 Deset okresů s nejvyšším indexem obžalovaných mladistvých

	Okres	Průměrný roční nápad obžalovaných mladistvých za období 1998-2000	Index na 1000 mladistvých
1.	Most	188,0	22,6
2.	Sokolov	119,3	17,7
3.	Chomutov	164,7	17,6
4.	Děčín	143,7	16,1
5.	Ostrava	320,7	15,7
6.	Karviná	280,7	14,1
7.	Česká Lípa	111,0	13,9
8.	Plzeň - město	141,7	13,7
9.	Karlovy Vary	104,7	13,0
10.	Teplice	102,5	12,4

Tab. č. 17 Deset okresů s nejnižším indexem obžalovaných mladistvých

	Okres	Průměrný roční nápad obžalovaných mladistvých za období 1998-2000	Index na 1000 mladistvých
1.	Pelhřimov	17,7	3,6
2.-3.	Brno - venkov	44,0	4,3
2.-3.	Blansko	32,0	4,3
4.	Vsetín	45,7	4,4
5.-6.	Plzeň - jih	19,6	4,6
5.-6.	Praha - západ	23,0	4,6
7.-8.	Žďár nad Sáz.	43,0	4,7
7.-8.	Vyškov	28,6	4,7
9.-10.	Tábor	34,3	4,9
9.-10.	Klatovy	29,3	4,9

1.7 STATISTIKY SOUDŮ

Z těchto pramenů jsme pro naše potřeby užili údaje o celkovém množství odsouzených v časové řadě od roku 1989 a podíl mladistvých mezi odsouzenými v absolutních číslech a procentech a údaje o odsouzených mladistvých mužích a ženách v jednotlivých okresech a obvodech za roky 1998, 1999 a 2000.

Tab. č. 18 Odsouzené osoby¹⁷ a podíl mladistvých

Rok	odsouzeno osob	z toho mladistvých	v %
1989	57 743	5 378	9,3
1990	18 871	2 256	12,0
1991	27 964	3 500	12,5
1992	31 032	4 169	13,4
1993	35 157	5 200	14,8
1994	51 931	6 034	11,6
1995	54 957	6 192	11,3
1996	57 974	6 239	10,9
1997	59 777	6 423	10,7
1998	54 083	4 615	8,5
1999	62 594	4 721	7,5
2000	63 211	4 252	6,7
2001	60 182	3 912	6,5
2002	60 098	3 948	6,1

V roce 1998 v důsledku amnestie prezidenta bylo v přípravném řízení ukončeno více než 27 tisíc trestních věcí a zastaveno stíhání více než 15 tisíc osob, což se projevilo snížením počtu obžalovaných a následně i osob odsouzených. Největší dopad měla amnestie na počty obžalovaných mladistvých pachatelů a obžalovaných žen.

Podíl mladistvých na celkovém počtu odsouzených kulminoval v roce 1993, kdy tvořili pachatelé mladší 18 let téměř 15 %, od tohoto roku pozvolna klesá, v současnosti se pohybuje okolo 6 %. Nejčastěji ukládaným trestem v průběhu devadesátých let je podmíněné odsouzení

¹⁷ údaje dle Statistické ročenky kriminality Ministerstva spravedlnosti

(které tvoří obecně 60% poměr k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, kdy se jedná většinou o tresty v trvání do jednoho roku), každoročně uložené v cca 70 % případů, stále se převážně jedná o podmíněné odsouzení prosté, bez využití institutu dohledu. Relativně často reagují soudy na kriminalitu mladistvých upuštěním od potrestání (maximum v roce 1993 – 17 % případů), opět bez výraznějšího využití dohledu. Nárůst zaznamenalo ukládání obecně prospěšných prací a užití podmíněného zastavení trestního stíhání.

Tab. č. 19 Přehled o počtu odsouzených v letech 1998 - 2000¹⁸ a počtu odsouzených mladistvých

soudy	rok 1998			rok 1999			rok 2000		
	počet odsouzených			počet odsouzených			počet odsouzených		
	celkem	z toho mlad.	z toho ml. žen	celkem	z toho mlad.	z toho ml. žen	celkem	z toho mlad.	z toho ml. žen
Praha	6 546	439	37	8 594	485	33	8 828	401	56
Středočeský kraj	5 465	448	15	6 139	510	24	6 172	388	28
Jihočeský kraj	3 230	218	16	3 637	202	10	3 572	195	13
Západočeský kraj	5 088	409	18	5 746	392	38	5 691	377	25
Severočeský kraj	7 670	761	36	10 334	961	62	10 165	878	48
Východočeský kraj	5 724	471	24	5 983	456	33	6 162	401	33
Jihomoravský kraj	8 235	717	43	9 066	655	40	9 425	636	42
Severomoravský kraj	12 125	1 152	47	13 096	1 060	71	13 196	976	65
ČR celkem	54 083	4 615	236	62 595	4 721	311	63 211	4 252	310

Kriminalita je vůbec převážně záležitostí mladších lidí – 40 % pachatelů představují pachatelé do 24 let a téměř 60 % ze všech stíhaných pachatelů jsou pachatelé ve věku do 30 let. Alarmující je počet odsouzených mladých lidí do 25 let (např. v roce 2000 tvořila tato skupina 40 % všech odsouzených). Navíc převážná část současných recidivistů – 80 % (podle analýzy vyšetřovaných osob v roce 1998)¹⁹ jsou mladí lidé do 30 let. Jejich kriminální kariéra se utvářela až v posledních deseti letech a jejich trestná činnost vyrůstá ze současných kriminogenních situací.

¹⁸ údaje poskytly jednotlivé krajské soudy a odbor organizace a dohledu Ministerstva spravedlnosti

¹⁹ A. Marešová: Kriminalita v roce 1998, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1999

2. Delikventní chování mládeže a společenské reakce na ně

Zprávy o výrazně poruchovém chování jedinců z řad mládeže byly v elementární podobě formulovány již na úsvitu naší civilizace. Zprvu bylo toto chování chápáno jako přestoupení sociálních regulativů daných tradicemi, později i sankcionovaných norem, vytvořených zprvu personifikovanými vyvolenými jedinci, kteří byli časem vystřídáni nějakou formou instituce s legislativní pravomocí. Z tohoto aspektu je možno určitou formu sociální deviace mládeže považovat za prakticky všudypřítomnou. V reakcích na ni si můžeme stručně exemplifikovat různé přístupy tehdejší civilizační epochy, např. přísná ustanovení jak Chamurapiho zákoníku²⁰ o tom, že „synovi, který udeří svého otce mají být jeho ruce uťaty“, tak i pozdější knihy Exodus (21:17), kde nalezneme příkaz, že „ten, kdo proklíná svého otce či matku by měl být určitě potrestán smrtí“ apod. Z časů antiky bývá často citován stále aktuální Sokratův výrok z roku 390 př. n. l.: „Dnešní děti milují přepych, jsou nevychované, pohrdají autoritou, neváží si starších. Ve svém domě nejsou služebníky, ale tyrany Odporují rodičům, tyranizují své učitele“²¹.

Další vývoj těchto názorů a reakcí na chování těchto jedinců byl nesmírně složitý a pachatelé z řad mládeže byli v průběhu dalších staletí za své rozličné delikty různě přísně traktováni; částečně nám osvětlí tyto vývojové momenty popis Blackstonea z roku 1765. Ten shrnul tvořivě různé vlivy koncepcí anglosaských i římského a kanonického práva. Za podnětný pokládáme tento přístup především pro skutečnost, že zde bylo patrně poprvé částečně opuštěno mechanické hledisko věku pachatele a byl akcentován i osobnostní aspekt jeho kriminální „prohnanosti“, patrný ve výroku „malitia supplet aetatem“, tj. ve volném překladu „špatnost (prohnanost) doplňuje (supluje) věk“. Podle tehdejší koncepce pouze děti ve věkové skupině do 7 let byly pokládány za neschopné spáchat „felony“, tj. záměrný trestný čin (zločin). U dětských pachatelů vystupovaly potom soudy jako „protektivní otcové“ v rolích „pater patriae“ event. „parens patriae“ a poskytovaly nedospělým sice zvláštní péči, ale princip ekvity (rovnosti) před zákonem měl za důsledek, že dítě starší 14 let mohlo být již nejen uvězněno, transportováno, ale i pověšeno.

Byla to tato většinou dosti krutá praxe, která byla v dalších stoletích - zvláště pak ve století dvacátém - výrazně humanizována. Vznikalo tehdy speciální soudnictví nad mládeží, jež bylo již prováděno leckde i specializovanými soudy, event. senáty pro mládež. V druhé polovině

²⁰ cit. dle Quay, H. C. (vyd.): Handbook of Juvenile Delinquency, New York, J. Wiley and Sons, 1987

²¹ Hrušková, E.: Co dělat, aby se naše děti správně chovaly, Naše rodina, 32, 12, 20.3.2000, s. 29

devatenáctého století se též rozvinula empirická kriminologie, jež formulovala tuto problematiku delikventní mládeže již v termínech umožňujících její vědeckou diskusi, tj. např. pomocí formulace hypotéz o faktorech kriminality pachatelů z řad mládeže, s možností jejich verifikace či nulifikace, a ty byly dále hodnoceny podle řady kritérií jednoduchosti, testovatelnosti, empirické validity a logické konzistence²²; penologické výzkumy se orientovaly též na efektivnost různých forem trestů.

Samotný pojem delikvence (kriminality) mládeže, tzn. dětí a mladistvých se objevil v kriminologické literatuře ovšem až v závěru 2. poloviny 19. století, kdy francouzští kriminologičtí pionýři Fouilleé (1897, 1899), Joly (1899, 1904) a Duprat (1919) ve svých monografiích jako jedni z prvních používali analýzy dlouhodobých statistických řad údajů o delikvenci mládeže shromažďovaných ve Francii od roku 1825. Byl to právě posléze uvedený Duprat²³, u něhož bylo možno již nalézt určité náznaky etiologické koncepce v analýze vazby mezi delikty a osobnostními trvalými dispozicemi pachatelů z řad mládeže - tj. v tehdejších rozmezích 12-20 let - kde se vytváří mezi nimi pouto, jež dovoluje „dokonce předvídat na základě jejich trvalosti, slabosti, či síly, opakování přibližně stejného, menšího či většího počtu analogických deliktů mládeže na vymezeném teritoriu nebo v určité populaci“. Týž Duprat postuluje i zkoumání osobnosti delikventa, který „zapomíná na své povinnosti, pohrdá právem a v odporu proti zákonu je rozhodnut jej vědomě porušovat“²⁴.

2.1 NÁSTIN HLAVNÍCH KRIMINOGENETICKÝCH TEORIÍ

Od těchto skutečně již prvních vědeckých přístupů došlo do dnešní doby k obrovskému a dnes již sotva přehlednému rozvoji empirických výzkumů i teoretických koncepcí v této oblasti.

Směr převážně biologických kriminogenetických teorií odvozuje svůj vznik v roce 1876 od pionýrského díla o „rozeném zločinci, („reo nato“, „delinquente nato“) Cesare Lombrosa. Z jeho významné monografie dnes ovšem sotva přijmeme atavistickou koncepci zločince jako určitého subhumánního typu člověka, jakéhosi moderního divocha, který představuje tělesný a duševní zvrát do raného stadia vývoje lidstva²⁵ apod. Pro další vývoj byly patrně podnětnější jeho později tvrdě kritizované koncepce o tom, že zločinnost se dědí a vzniká

²² Regoli, R. M., Hewitt, J. D.: *Delinquency in Society (A Child - Centered Approach)*, New York, McGraw Hill, Inc. 1991, s. 55

²³ Duprat, J. L.: *La criminalité dans l' adolescence*, Paris, Alcan, 1909, s. 9 a násl.

²⁴ *ibidem*, s. 5

z určité kriminální vlohy. Tyto koncepce kritizované např. Goringem, Hootonem aj.²⁶ vedly potom ke studiím genealogickým (např. o známé rodině s fiktivním jménem Kallikaků²⁷), dále k metodám zkoumání kriminality u jednovaječných a dvouvaječných dvojčat, metodám typologickým apod.

Dnes je zkoumána spíše frekvence řady biochemických a fyziologických poruch v ontogenetickém vývoji delikventů z řad mládeže. Je akcentován např. vliv minimální mozkové dysfunkce, jež je aktuálně koncipována jako syndrom hyperaktivity, dále za kriminogeneticky významné jsou pokládány i abnormity v elektroencefalografických záznamech mladých odsouzených delikventů. Často je zjišťována nižší úroveň aktivace autonomního nervového systému, což vede k vyhledávání silně stimulujících podnětů mnohdy rizikového charakteru, které se ne vždy zcela „vejdou do zákona“.

Teorií, která má svůj nesporný význam pro výklad kriminálního chování je Ellisova²⁸ neuropsychologická aktivační teorie („arousal theory“), dle níž některé behaviorální vzorce chování v mládí (např. hyperaktivita v dětství, v adolescenci trvale nadměrné vyhledávání výrazné stimulace apod.) vedou pravděpodobně později k vyšší kriminalitě spojené s napadáním druhých osob, k toxikomanii, ke gamblerství a podobně; tito jedinci mají často abnormální elektroencefalografické nálezy s významně častějšími „beta vlnami“ apod. Shrnujícím způsobem referují o řadě podobných signálů poruchovosti funkce CNS u pachatelů z řad mládeže ve své zaměřené monografii Matoušek s Kroftovou²⁹.

Nové pohledy na vliv určitých nemocí a jiných poruch v ontogenetickém vývoji jedince nám dovolují posoudit kriminogenetické teorie převážně biologického směru optimističtěji, než tomu bylo dříve. Nepochybně zde dříve u řady kriminologů negativně působilo i nedostatečné vzdělání v biologii a zvláště v oblasti mozkových funkcí i dysfunkcí; jistou rezervovanost vůči biologizujícím koncepcím způsobilo pravděpodobně i to, že čelní stoupenci tohoto směru doporučovali dokonce sterilizaci delikventů, nebo jejich eliminaci ze společnosti jak absolutním trestem, tak i jejich úplnou segregací ve společensky „aseptickém“ prostředí.

²⁵ zajímavě však působí srovnání s některými soudobými kriminologickými názory, vycházejícími z tzv. evoluční psychologie

²⁶ Neumann, J.: Základní kriminologické školy a směry, Praha, IKSP, 1998

²⁷ Goddard, H. H.: The Kallikak Family, New York, 1912, dotisk 1973, (ibidem)

²⁸ cit. dle Gibbonse, D. C.: Talking about Crime and Criminals. Problems and Issues in Town, Development in Criminology, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1994

²⁹ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Praha, Portál, 1998

Vývoj genetiky, neurologie a dalších lékařských oborů přináší stále nové podněty, soudíme ovšem, že tyto nálezy bude třeba ještě validizovat dalšími zaměřenými empirickými studii. To platí i pro řadu prací, které můžeme zařadit do směru převážně psychologických kriminogenetických teorií. Na počátku tohoto směru stála nová metoda Binet-Simonova inteligenčního testu a americké armádní testy („army alfa“, „army beta“) z období první světové války, které umožnily stanovení inteligenčního kvocientu a vedly k široce prováděnému testování různých kriminálních populací. Prvních zhruba 200 studií skutečně zjistilo abnormální výskyt rozumově retardovaných jedinců, z čehož byl vyvozen inadekvátní závěr, že mentální deficiencie je kauzálním faktorem delikventního chování³⁰. Další výzkumy sice teorii „delikventa-oligofrena“ rozvinutou Goddardem (1912, 1914, 1915) nepotvrdily, ale řada moderních komparativních výzkumů nedospělých i mladistvých pachatelů prokázala - i v našich podmínkách - mírné snížení intelektu, což je třeba sice kriticky hodnotit, nicméně nelze vliv tohoto dílčího kriminogenního činitele zcela negovat.

Další vývoj v celé této oblasti byl poměrně bouřlivý a vedl např. k Eysenckovu modelu výkladu delikventní osobnosti, který se opírá o nezávislé dimenze extroverze, neuroticismu a později přidané - dimenze psychoticismu, kterou bychom adekvátněji mohli charakterizovat jako selektivně pojatý „psychopatismus“³¹. I tato velmi sofistikovaná teorie byla podrobena výrazné kritice z řady aspektů; tyto názory shrnul potom Muncie³² v koncepci, že v populacích delikventů je zvýšen faktor neuroticismu, nikoliv však extraverte, a že i přidaný „psychoticismus“ přinesl při své verifikaci pouze nejednotné, smíšené výsledky, neboť mu - podle Burgesse - 1972 - chybí tzv. faktor „hedonismu“. Směr převážně psychologických kriminogenetických teorií byl orientován převážně na osobnost delikventa (vč. řady jejích složek, např. inteligence apod.); při výkladu kriminálního chování se u řady i renomovaných autorů projevila snaha příliš „paušálního“ přístupu k populaci nesmírně diferencované takřka ve všech obvykle zjišťovaných parametrech (např. věku, pohlaví, vzdělání, sociálního pozadí, normálních i patologických mentálních dimenzí apod.).

³⁰ Koudelková, A.: Výzkum poznávacích schopností u delikventů, Čs. Kriminalistika, 1985, s. 313 a násl.

³¹ Eysenck, H.J.: Crime and Personality, London, Routledge and Kegan Paul, 1964

Eysenck, H.J., Eysenck, S.B.G.: The measurement of psychoticism: A study of factor stability and reliability, Brit. Journ. Soc. Clin. Psych., 7, 1968, s. 286-294

³² Muncie, J.: Youth and Crime (A Critical Introduction), London, Sage, 1999

Novým způsobem přistoupili k problematice psychokriminogeneze američtí badatelé psycholog Yochelson a psychiatr Samenow³³ z hledisek „patologie“ myšlení. Zdůraznili totiž v kriminogenezi závažnost „kriminálního“ způsobu myšlení, plného různých deviací, patologických obran apod. (např. „vinna je oběť a její chování“, „... nemůžu za to, není to moje chyba, byl jsem vyprovokován“ apod.). Podle této koncepce Yochelsova a Samenowa je nutné naučit delikventy užívat nekriminální „zodpovědné“ způsoby myšlení; sami se o to s určitými úspěchy pokusili.

Sociální momenty, zvláště při výkladu deliktů skupin a organizací, ale i jednotlivců s přihlédnutím k reakcím společnosti a jejích orgánů, zdůraznil směr převážně sociologických kriminogenetických teorií. Někteří spatřují počátek v koncepci slavné Durkheimovy anomie³⁴, jako stavu společenské bezzákonnosti, kdy se zhroutily obecné sociální normy (regulativy). K těmto sociálně nebezpečným stavům dochází hlavně po válkách a revolucích, kdy též je podstatně utlumena činnost orgánů ochrany práva a zvyšuje se labilita sociální kontroly. Významní zastánci směru převážně sociologických kriminogenetických teorií se sice liší svými metodologickými východisky, strukturou i obsahem svých teorií, ale své výklady geneze kriminálního jednání jedinců, skupin i organizací v podstatě orientují převážně na jeho kontrolu; zohledňují geografické rozložení kriminality, míru nezaměstnanosti, podíl překotné urbanizace i obrovské migrace jedinců.

Pro *kriminalitu mládeže* jsou zvláště významné teorie kriminální subkultury, včetně analýzy delikventního a únikového gangu i etnických problémů kriminality. Jsou zkoumány i společenské reakce na kriminální jednání v rámci např. etiketizační (nálepkovací) teorie. Návrhy sociologicky orientovaných kriminologů na boj proti zločinnosti mají převážně primárně a sekundárně preventivní charakter; orientují se na zlepšení společenského prostředí vcelku i v rámci tzv. mikroprostředí (např. rodiny), v němž se člověk převážně socializuje; doporučují potom nejen prosociální změny v organizaci a struktuře školství, změny zákonodárství, zvýšení úrovně bydlení apod., ale navrhují i kvalifikovaná sociální opatření k podpoře jak sociálně rizikových skupin mládeže, tak i všech okrajových společenských skupin, zvl. v městských aglomeracích, jež jsou ohroženy zvýšenou kriminalitou.

³³ Yochelson, S., Samenow, S. E.: The Criminal Personality. Vol. I.: A Profile for Change; Vol. II.: A Change Process, New York, Jason Aronson, 1976

³⁴ Durkheim, E.: De la Division du Travail Sociale, Paris, 1893

Pro smysluplný výklad kriminality mládeže jsou, jak již bylo zmíněno, adekvátní poznatky získané na základě *teorií tzv. kriminální subkultury* autorů Cohena³⁵, Clowarda a Ohlina³⁶, Wolfganga a Ferracuttiho³⁷. Ti zkoumali především charakter delikvence městského gangu mládeže, jehož členové pocházeli zvláště z nižších společenských tříd. Teorie těchto kriminologů jsou odlišné jen v určitých dílčích aspektech a mají některé společné charakteristiky. Ty lze formulovat - spolu s Williamsem a McShaneovou³⁸ takto:

- ve společnosti existuje soustava hodnot, akcentující jako žádoucí věc dosahování zvláště takových životních cílů, které jsou spojeny s úspěchem;
- příležitosti k jejich dosažení, jsou však diferencovány pro příslušníky různých společenských vrstev;
- pro příslušníky středních a vyšších společenských vrstev jsou k dispozici cesty legitimní (např. obchod, podnikání, politické kariéry apod.), kdežto pro příslušníky nižší společenské vrstvy zbývají cesty v podstatě nelegitimní a nabývají mnohdy i formu organizovaného zločinu;
- v městských aglomeracích, kde žijí tito příslušníci nižší společenské vrstvy v jistém nakupení, záleží na integraci celého společenství, či na jeho dezorganizaci, zda se tam vytvoří prostředí, v němž dochází k učení se organizovanému kriminálnímu jednání a k vytvoření kriminální subkultury;
- podle různé možnosti podílet se plně či nedostatečně na aktivitách nelegitimní strukturované skupiny, vzniká potom subkultura:
 - a) delikventního gangu, kde se jeho členové přímo cvičí v kriminální činnosti, vč. užívání násilí;
 - b) „únikového“ gangu, kde jeho členové odmítají své společenské role a určitou odpovědnost, utíkají se raději k zneužívání (abúzu) drog;
- dezorganizovaná společenství vykonávají nedostatečnou sociální kontrolu, a dokonce vytvářejí dezorganizované subkultury gangů;
- pokud mladí lidé nemají ani legitimní, ani delikventní příležitosti k seberealizaci, vytvářejí zpravidla subkulturu konfliktního gangu, který se angažuje převážně v násilných a destruktivních činnostech.

³⁵ Cohen, A.K.: *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, New York, Free Press, 1958

Research on delinquent subcultures, *Journ. of Social Issues*, 1958, s. 20-37

³⁶ Cloward, R. A., Ohlin, I. E.: *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*, New York, Free Press, 1960

³⁷ Wolfgang, M. E., Ferracutti, F.: *The Subculture of Violence: Toward an Integrated Theory in Criminology*, London, Tavistock, 1967

³⁸ Williams, F. P., McShane, M. D.: *Criminological Theory*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1988

Teorie vzniku kriminální subkultury jsou sice do určité míry specifické pro sociální poměry v USA v 50. a 60. letech, lze však k nim v modifikované podobě přihlídnout i pro výklady skupinového kriminálního jednání, např. u příslušníků etnické minority (u nás např. pro část kriminality romské populace).

Poznatky o kriminální subkultuře mladých jedinců nás mohou inspirovat i pokud jde o kriminální jednání skupin vzniklých na základě společné sociálně deviantní ideologie (např. u agresivních skupin hnutí skinheadů apod.). Zůstává nespornou zásluhou představitelů těchto teorií, že důkladně i empiricky zkoumali různé kriminální gangy, zvl. adolescentů, a jejich studie umožnily i dalším badatelům - např. Yablonskymu³⁹ - navrhnout konkrétní terapeutická opatření, která diferencovaně prohlubují sociální kontrolu v oblasti skupinové kriminality, zvl. při „rozpuštění“ násilného gangu.

Některé *teorie sociální kontroly* akcentují i význam selhání určitých kontrolních mechanismů pro vznik delikventního jednání. Reiss⁴⁰ akcentoval tyto tři skupiny kriminogenních faktorů:

- a) defekty ve vypracování vnitřních kontrolních činitelů v období dětství;
- b) pozdější selhávání těchto vnitřních činitelů kontroly;
- c) absence, nebo konfliktní charakter sociálních regulativů chování, vytvářející nejdůležitější agens v procesu socializace (rodina, skupina vrstevníků a škola).

Tuto teoretickou koncepci významnou pro kriminalitu pachatelů z řad mládeže rozvinul Reckless ve známou *teorii zábran*, která vykládá vznik delikventního jednání vzájemným negativním působením zábran vnitřních (sebekontrola) a činitelů vnějších (společenských). Tento významný kriminolog předpokládá působení sociálního tlaku nepříznivých životních událostí a okolností na jedince. Pokud u něho nepůsobí v opačném směru vnitřní zábrany (tvořené adekvátním sebepojetím, rozvinutým smyslem pro odpovědnost, cílevědomostí, schopností najít náhradní uspokojení apod.), dochází zvláště u dospívajících jedinců snadno ke „skluzu“ do delikventních aktivit. Teorie sociální kontroly předpokládá, že konformní prosociální chování musí být regulováno mravním řádem, jehož normy a hodnoty si osvojuje vyvíjející se jedinec v procesu socializace (tj. v procesu vrůstání do společnosti). Pokud by byl tento proces defektní a pokud by instituce sociální kontroly byly výrazně oslabeny - např. v podmínkách sociální dezorganizace - byla by pravděpodobnost protisociálního jednání

³⁹ Yablonsky, L.: *The Violent Gang*, Harmondsworth, Penguin, 1962

takových jedinců výrazně zvýšena. Náš kriminolog Boukal (1969) na základě empirického výzkumu však zjistil, že delikventi trpí více pocity křivdy, než pocity viny, což brzdí výrazně vytváření vnitřních zábran. Tehdy viděl řešení v „zavedení systému probace a dvoufázového trestního řízení, kdy právníci rozhodnou o vině, kdežto délku a způsob trestu určí podle posudku psychologů, případně psychiatrů apod., ale v rámci zákonných sazeb“⁴¹.

Za teoreticky i prakticky významné považujeme stále teorie kriminality spojené s *poruchovostí socializačního procesu*. Quay (1987) ve své základní monografii se věnoval „delikventnímu chování jako selhání v procesu socializace“. Jeho koncepci lze stručně vyjádřit v těchto bodech:

- k delikventnímu chování nedochází poprvé v čase prvního deliktu, odsouzení, či uvěznění;
- jedná se spíše o konečný „produkt“ inadequatečního procesu socializace, započatého v dětství;
- jak průkazně ukazuje řada badatelů (Loeber-1982, Loeber a Dishon-1983, Olweus-1979 aj.), děti, které se aktivně zúčastňují v častých pěstních soubojích, krádežích a lhaní v různých situacích, jsou poté velmi často angažováni - jako mladiství a dospělí - v řadě deliktů;
- „trénink v antisociálním agresivním chování“ začíná již velmi brzo, i když nelze říci, že všechny děti s protisociálním jednáním se stanou delikventními adolescenty apod.;
- obecně lze uvést, že „prodromální“ (tj. varovné) znaky poukazující k delikvenci a provázející ji, byly řadou badatelů zjištěny a publikovány; jedná se o poznatky u dětí, kterým chybí adekvátní, zvláště sociální, ale i pracovní a vzdělanostní dovednosti, které dále jsou neoblíbeny a odmítány svými vrstevníky (Pulkkinen-1983, West a Farington-1977 aj.) a jež se špatně učí ve škole, jsou hodnoceny jako lenoši a obtížní jedinci svými učiteli (Mitchell a Rosa-1981, Wolfgang a spol.-1972, Wadsworth-1979 aj.); tyto děti mnohem častěji v sebeuposuzování, v tzv. „selfreportech“ referují o vlastním delikventním chování, o uvěznění a odsouzení i angažování se v různých nelegálních činnostech (např. nedovolené toxikomanii, sexuální promiskuitě apod.);
- dle longitudiálních studií je to právě poruchovost těchto různých zmíněných dovedností, které předcházejí antisociálnímu chování a ztěžují proces výchovy, neboť pomáhají se vyhnout působení adekvátních socializačních agens a agentur (Elliot, Huizinga a Ageton-1982, Wilson a Hernstein-1985 aj.).

Soudíme, že celková *poruchová socializace* jedince nabývá těchto tří forem:

⁴⁰ Reiss, A. J.: Delinquency as the failure of personal and social controls, *Americ. Sociol. Review*, 1951, s. 196-207

⁴¹ Boukal, J.: *Kriminoinhibitivní funkce vnitřních zábran*, Praha, VÚPen SNV ČSR, 1969

- ⇒ „defektní socializace“, kde působením různých negativních vlivů, či zanedbáváním vlivů pozitivních - zvláště v rodině - nedochází k adekvátní internalizaci (zvnitřnění) sociálních a právních norem, což má kriminogenetické vlivy pro motivační systémy jednání takového jedince;
- ⇒ „deviantní socializace“, která se vyskytuje řidčeji, neboť zde přímo v prostředí, v němž mladý jedinec žije, působí časné sociálně deviantní vzory rodičů a příbuzných, někdy dokonce navádění k trestné činnosti - příkladem jsou u nás např. „dětští“ zlodějové a zlodějky působící jako kapsáři (uplatňuje se zde tedy tzv. sociální učení formou imitace, tj. napodobení);
- ⇒ „poruchová socializace smíšená“, jež zahrnuje působení obou těchto antisociálně orientovaných „programů“, převažují zde sice zpravidla vlivy defektní socializace, ale nejsou zde výjimečné i případy, kde se výrazněji uplatnila socializace deviantní.

Někteří moderní badatelé - např. Durkin 1992 - kritizovali tradiční modely socializace, které vycházely z externí kontroly vývoje jedince a dítě pojímaly jako nevědoucí, pasivní a lehce ovlivnitelnou bytost. Tyto koncepce byly později nahrazovány Schafferovým modelem socializace jako interakce rodiče a dítěte, kde je dítě bráno též jako určitý aktivní účastník vlastního sociálního vývoje. Jiní badatelé - např. Witte 1989 - předpokládají vlastně určitou *permanentní socializaci*, protože dětské zkušenosti nestačí na život v dospělosti a rané sociální učení musí být v pozdějším věku modifikováno a mnohé způsoby chování - zejména sexuálního charakteru - musí být korigovány. Nové mimorodinné instituce a organizace, s nimiž jedinec vstupuje do styku (např. náboženské a politické organizace) a také nové role (např. voják, manžel apod.) vyžadují „resocializační zkušenosti“, nebo jinak řečeno korektivní zkušenosti vytvářející nové systémy postojů a způsobů chování. Socializaci potom podporují specifické instituce (školy) a masmédiá.

Za velmi významné pro výklad chování (jednání) adolescentních delikventů, páchajících majetkovou a násilnou trestnou činností, lze pokládat poznatky analýzy životní dráhy umožňující vytvářet modely, z nichž jeden je v grafické podobě uveden v Příloze č.2 (kriminogram pachatele tr. činu loupeže).

2.2 VÝVOJOVÉ ASPEKTY MLADISTVÉHO PACHATELE

Vývojové změny a vývojové modely nám umožňují hlubší a adekvátnější vhled do osobnosti pachatele z řad mládeže, prohlubují možnosti její diagnózy, prognózy, prevence i úspěšné prosociální intervence. Především vývojová psychologie s řadou dalších vědních disciplin (např. pedagogikou, antropologií, pediatrií aj.) se pokouší již dlouhodobě s určitým zdarem postihnout - na základě kritérií průběhu vývoje - hlavní evoluční momenty. Jedná se v zásadě o dvojí pojetí:

- a) kontinuálního vývoje,
- b) etapového, stupňového vývoje⁴².

První koncepci lze graficky vyjádřit „formou plynule vzestupné křivky, druhé pojetí předpokládá existenci stadií, etap, během nichž nedochází k podstatným změnám v úrovni psychických funkcí, a krátká období přechodů, během nichž dochází k vývoji skokem“⁴³. Někteří psychologové (např. Linhart - 1967) do jisté míry zpochybňují existenci stadiálního psychického vývoje, neboť o něm neexistují jednoznačné důkazy a jde spíše pouze o určité předpoklady. Jedná se jistě o velmi složitou problematiku, když uvážíme, že někteří současní badatelé (např. Seifert a spol. - 1997, Berger a Thompson - 1998)⁴⁴ zde teoreticky vymezili tři navzájem se ovlivňující složky v rámci těchto hlavních oblastí psychického vývoje:

- biosociální vývoj (jde převážně o tělesný vývoj a proměny s ním spojené, včetně faktorů jej ovlivňujících, např. sociokulturně podmíněné postoje k lidskému tělu a jeho vývojovým proměnám apod.);
- kognitivní vývoj (tj. vcelku všechny momenty spojené s lidským poznáváním, např. myšlení, rozhodování, učení, adaptaci apod.);
- psychosociální vývoj (týkající se proměn „způsobu prožívání, osobnostních charakteristik a mezilidských vztahů, resp. sociální pozice. Je ve značné míře ovlivněn vnějšími faktory, především sociokulturními“⁴⁵). Podstatné je působení jak rodiny, tak i dalších sociálních skupin a vrstev, kam jedinec náleží.

Vývoj dílčích systémů v organizmu může být zásadně buď synchronní, nebo asynchronní; oba tyto základní módy mohou být retardované, či konstantní, nebo akcelerované. Pro naše zaměření může být významný poznatek, že zvláště stanovení především stupně asynchronie

⁴² Švancara, J. a kol.: Diagnostika psychického vývoje, Praha, Avicenum, 1980 (3. upravené vydání)

⁴³ ibidem, s. 21

⁴⁴ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie, Praha, Portál, 2000, s. 15

⁴⁵ Vágnerová, M., cit. práce, s. 15

má svoji relevanci, neboť ta koreluje se školním prospěchem. Touto problematikou se v rámci empirického výzkumu zabýval též Wagner⁴⁶ a zjistil, že synchronie vývoje zajišťuje relativně dobrý školní prospěch jak u akcelerovaných, tak i retardovaných jedinců, kdežto asynchronní průběh dospívání bývá často spojen právě se zhoršenou školní výkonností. Ta je ovšem, bohužel, pro většinu našich delikventních mladistvých určitým „epitheton constans“. Rybalková (1977) zjistila u nedospělců malý efekt učení, pokud se vyskytovala asynchronie procesů a integrace různých funkcí.

Řada významných vývojových psychologů vypracovala množství vývojových periodizací, jež však nelze dosud systémově integrovat převážně pro výraznou různost jednotlivých přístupů. Periodizace uváděná Švancarou a spolupracovníky⁴⁷ pravděpodobně nejvíce odpovídá členění, jež se nejčastěji užívá v psychologické praxi. U období adolescence, které nás dále bude nejvíce zajímat, uvádí citovaný Švancara, že „vymezení horní hranice adolescence je v periodizacích vývoje dosti variabilní, neboť závisí na stanovení psychologických kritérií dospělosti“. Tato problematika - jak ještě uvidíme - je obdobná i v právní a kriminologické oblasti.

2.2.1 Některé významné charakteristiky adolescentního období

Adolescence je druhou fází časového úseku dospívání - po ukončení období pubescence - a je vymezována sice věkem 15-20 let, ovšem nutno vždy počítat s určitou individuální variabilitou (viz výše).

V adolescenci zpravidla dochází k této řadě důležitých proměn:

- dochází často k prvnímu pohlavnímu styku;
- je ukončena povinná školní docházka a završuje se přípravné profesní období;
- je dosaženo plnoletosti, ale dle názorů řady badatelů chtějí adolescenti svoji dospělost „odložit“;
- pro tento dílčí proces bývají používány termíny „psychosociální moratorium“ (Erikson), „kult nezralosti“ (Říčan - 1990);
- adolescenti často akcentují fyzickou zdatnost, která posiluje jejich sebevědomí, zvláště u těch jedinců, kteří nejsou úspěšní jinak;
- dovršuje se určitá flexibilita myšlení, které není „zatíženo“ zkušenostmi a je proto mnohdy až příliš kriticky radikální;

⁴⁶ Wagner, K. D.: Schulschwierigkeiten in der Beratungspraxis, Leipzig, J. A. Barth, 1970

- osobnostní dozrávání vede k reformování i základních postojů a obecných strategií chování „ve vztahu k výkonu i vlastní sociální pozici“⁴⁸;
- dochází též k završení rozvoje identity dospívajícího jedince v řadě aspektů, např. rozlišuje se jasně mužská a ženská role, vyzrávají vztahy k jiným lidem, zvláště k těm, k nimž „adolescent“ patří; toto nalezení identity pokládá za jeden z hlavních úkolů adolescence Fůrstová⁴⁹ a při pochybnostech o vlastní identitě dochází jak ke kriminálním, tak i psychotickým „epizodám“;
- k normám dospělých se chovají adolescenti sice kriticky, ale začínají o nich uvažovat a některé z nich přijímají, byť s určitými výhradami;
- dochází též ke změnám sociálních rolí, zvláště v profesní oblasti, což vede k určité separaci od rodiny a jejích autorit, posilují se potom zpravidla vztahy k vrstevníkům;
- dále se zvyrazňují i přátelské a partnerské vztahy (dochází k navázání sexuálních vazeb, ale i ke vztahům typickým pro romantickou lásku apod.);
- určitá ekonomická svoboda a samostatnost přináší ovšem i profesní omezení a vyžadování zásadně větší odpovědnosti.

Další naši významní pedopsychologové Langmeier s Krajčářovou v již citované monografii podnětně doplňují a akcentují některé vývojové aspekty dospívání takto:

- za posledních 100 let se urychlil nástup dospívání i celkový tělesný růst prakticky ve všech rozvinutých evropských a amerických zemích; je to popisováno jako sekulární akcelerace (tj. urychlení opakující se po století) projevující se např. objevením se menarché u dívek ve stále se snižujícím průměrném věku (z 15-16 let podle Matiegkova zjištění v roce 1897 na 14 let v roce 1938 až po 13,1 let ve výzkumu z konce 80. let - M. Prokopec, L. Dudková a J. Vígnerová - 1988); podobný trend urychlení sledoval i růst do výšky u obou pohlaví. Sekulární akcelerace tělesného vývoje byla uváděna ve vztah k event. urychlení nástupu vývoje duševního; to přineslo sice do jisté míry ne zcela jednotné výsledky, ale závěry většiny restandardizačních empirických studií poukazují jednoznačněji k paralelnímu somatickému i psychickému vývoji. Akcelerace se shledává i v oblasti emočního vývoje, např. Leusche - Simonisová zjistila opakováním Busemanových výzkumů, že nejvíce projevů negativismu, výbušnosti a vzdorovitosti udávali dospívající v roce 1926 mezi svým 13. - 14. rokem, v roce 1959 však již mezi 10. - 12. rokem. Vcelku se tedy zdá, že sekulární akcelerace přinesla rychlejší začátek tělesného i duševního dospívání, ale že současně umožnila delší dobu pro

⁴⁷ Švancara, J. a kol., cit. práce, s. 22

⁴⁸ Vágnerová, M., cit. práce, s. 296-7

dokončení plného rozvoje všech potencií. Dospívání se tak rozšiřuje oběma směry: zkracuje se doba dětství a oddaluje nástup plné dospělosti.

Další poznatky, jež mají i kriminologickou relevanci, jsou „specifické vývojové problémy dospívajících v dnešní společnosti“, kde naši autoři shledali tyto čtyři významné rozpory⁵⁰:

- ⇒ „rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí“ se promítá do několika oblastí, např. v požadavcích nutnosti navštěvovat ještě školu a pocíťovanou zralostí již pro pracovní aktivitu, spojenou s osobní i ekonomickou nezávislostí; podobné problémy působí věkové a společenské důvody v oblasti sexuální;
- ⇒ „rozpor mezi rolí a statusem“, kdy se od fyzicky „zralých“ osob očekává odpovědné postavení v roli „dospělého“, ale jejich status je relativně nízký, někdy jde dokonce až o „dětské“ postavení s vyžadovanou poslušností a vnější kontrolou apod.;
- ⇒ „rozpor mezi hodnotami mladé a starší generace“, kdy starší jedinci se mnohdy i nechtěně stávají „strážci tradice“, což mladí jedinci odmítají jako určitou „překážku v pokroku“; generační konflikt je spíše odmítán poukazováním jak na uvolnění patriarchální struktury rodiny, tak i na oslabení autoritativního principu ve výchově; akcentováno v této souvislosti je porozumění, tolerance a názorová pružnost;
- ⇒ „rozpor mezi hodnotami rodiny a vnější společností“ ovlivňuje mnohdy velmi významně dospívajícího jedince, který je vázán na normy a hodnoty svých rodičů, na nichž je závislý, ale v diskusích s přáteli a kamarády rodičovské figury kritizuje a mnohdy proti nim revoltuje; zvláště je tomu v případech, kdy rodiče prosazují své názory převážně jen mocí; dle názoru autorů by rodiče zde se měli snažit porozumět dospívajícím, podpořit je při hledání základních hodnot, adekvátních životních cílů a vytváření zralého sebepojetí.

Pokud se nepodaří úspěšně tyto rozpory adekvátně řešit, vzniká zde určité nebezpečí jak mentálního, tak sociálního selhání (sensu kriminality).

Originálním byl zde již v 80. letech přístup Dobrotky⁵¹, který sice dělí vývojová období jinak, než jsme si uvedli, ale pro juvenilní věk postuluje akceleraci biologického vývoje a urychlení aktivace pudů (nejen sexuálního, ale i pudového nároku mocenského a vlastnického). To se promítá do změn forem kriminality mladistvých, „která dostává z vývojového hlediska anachronický ráz. „Dospělé“ formy delikvence - násilné činy majetkové, organizovaná

⁴⁹ Fürst, Maria: Psychologie, Olomouc, Votobia, 1997, s. 150 (překlad)

⁵⁰ Langmeier, J., Krejčířová, D., cit. práce, s. 157 a násl.

⁵¹ Dobrotka, G.: Základní otázky forenzní psychologie, Bratislava, Správa Zboru nápravnej výchovy SSR, 1981

loupež, násilné činy sexuální, orgie, činy atrocity, agresivní, zvláště vraždy bez objektivně zdůvodnitelného motivu („thrill murders“) - vyskytují se stále častěji u mladistvých pachatelů. Velmi významným podpurným činitelem latentní agresivity a desinhibice zábran je šířící se alkoholismus a toxikomanie mladistvých⁵². Dále autor upozorňuje na „organizované mikrosociety dissociálních mladistvých“ (tj. bandy a gangy), které se tvoří nejen za účelem organizovaných majetkových deliktů, ale nověji i s programem vyžívání se v agresivních atacích na nahodilé, pachatelům většinou zcela neznámé oběti. Můžeme konstatovat, že toto spojení majetkových deliktů s projevy násilí - které bylo patrné tedy již v 80. letech - se vcelku dále potvrdilo.

Problematikou identity, často považovanou za jádro psychosociální krize v adolescenci, se u nás z řady různých aspektů zabýval Macek⁵³. Ve své monografii sice odmítá tradiční pohled na adolescenci jako na období střetu s autoritami a konflikty s rodiči, nicméně soudí, že pro dnešní adolescenty je typická jakási dvojrole, či dvojitý status - na jedné straně panuje již zmíněné moratorium, právo na beztrestné hledání, na straně druhé je dospělí ovlivňují prostřednictvím na teenagery orientovaného průmyslu, filmu, reklamy apod., a tím jim vlastně vnucují svoje dospělé pojetí jak by měla vypadat ta jejich volnost, nebo zvláštnost dospívání. I Macek pokládá za ústřední téma adolescence hledání vlastní identity, ale spatřuje je v konfliktu možnosti hledání, experimentování s požadavkem a potřebou přijímat závazky a neodchylovat se od určitých hodnot a cílů. Tato stabilizace končí obvykle nějakým rituálem (dříve to bylo předávání občanských průkazů, event. možnost získání řidičského průkazu apod., dnes jsou to např. stužkovací večírky, maturita, event. promoce apod.). Vykonání rituálu znamená nejen stabilitu a nezvratnost, ale i přijetí zodpovědnosti za novou roli a přechod do „nového stadia vývoje“. U nás jsou rituály - podle autora - mnohem méně výrazné než např. v USA; je to dáno např. tím, že rodiče chtějí, aby mladí lidé sice převzali starost o sebe na svá bedra, ale současně ještě přežívají v mnoha rodinách paternalistické modely „jakési ochrany a kontroly z pozadí“. Toto by ovšem imitovalo - dle výsledků výzkumu našich dospělých občanů - zjištěnou typickou charakteristiku Čechů, kterou je „závislost na jakési imaginární autoritě, nebo na nějakém principu“⁵⁴.

⁵² ibidem, s. 23

⁵³ Hučín, J.: Dospívající hraje dvojí roli, Psychologie dnes, 5, č. 11, prosinec 1999, s. 1-3

Macek, P.: Adolescence: Psychické a sociální charakteristiky dospívajících, Praha, Portál, 1999

⁵⁴ Hučín, J., cit. práce, s. 3

3. Analýza dozorových a trestních spisů mladistvých ve vybraných okresech ČR

V rámci výzkumu trestné činnosti mladistvých jsme v letech 2002 - 2003 provedli rozsáhlé šetření trestné činnosti mladistvých na vybraných okresních státních zastupitelstvích a okresních soudech. Výběr okresů byl proveden se záměrem (viz bližší informace o metodice výběru okresů v kapitole „Rozbor statistických údajů vztahujících se ke kriminalitě mladistvých“), aby ve výzkumném souboru byly zahrnuty všechny kraje v rámci minulého územně správního členění (tj. 7 krajů plus Praha) a aby v rámci každého kraje byl zvolen z hlediska nápadu trestné činnosti mladistvých obdobnou metodikou okres, který by kraj v našem šetření reprezentoval. K průzkumu byl tedy vybrán v každém kraji ten okres, který měl v průběhu posledních tří let v rámci svého kraje průměrný nápad trestné činnosti mladistvých (viz kapitola 1.6.1). Třiletá perioda měla vyloučit náhodné změny v dynamice nápadu trestné činnosti v jednotlivých okresech, průměrné počty nápadu trestné činnosti pak místní krajové extrémy. Tímto postupem bylo vytipováno následujících osm okresních státních zastupitelství: Česká Lípa, Cheb, Jindřichův Hradec, Kolín, Nový Jičín, Pardubice, Praha 8 a Uherské Hradiště.

Výzkumníci si vytkli za cíl seznámit se v jednotlivých zvolených okresech se všemi dozorovými spisy mladistvých s trvalým bydlištěm ve zvoleném okrese za období jednoho roku a v případech závažnější trestné činnosti doplnit tyto údaje i studiem spisů trestních. Z hlediska období se jednalo o dozorové spisy případů, které napadly na OSZ v období od 1.7.2000 do 30.6.2001. Analýze byly podrobeny spisy týkající se trestné činnosti mladistvých, na které byly vypracovány obžaloby.

Celkově analyzovali výzkumní pracovníci z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci ve zvolených okresech trestní případy 484 mladistvých, z nichž bylo 445 mužů (91,9 %), 39 žen (8,1 %). Z hlediska věku bylo 152 klientů (32,0 %) v době spáchání trestného činu mladších 16 let, 168 (35,4%) mladších 17 let a 155 (32,6 %) bylo těsně před dosažením zletilosti, tedy před 18 rokem svého věku.

Respondenti bydleli nejčastěji v menších městech okresů, tj. v těch, která neměla statut okresního města (30,4 %) nebo v menších obcích (30,0 %). Ve vlastním okresním městě bydlel zhruba každý čtvrtý obžalovaný mladistvý (25,8 %), ve větších lokalitách pak pouze 13,7 % analyzovaných.

V době páchaní trestné činnosti byla podstatná část (více jak jedna čtvrtina) mladistvých provinilců bez zaměstnání (27,8 %) a téměř každý pátý (19,5 %) byl ještě žákem základní nebo - dvakrát častěji - zvláštní školy. Nicméně nejvíce mladistvých bylo v době páchaní trestné činnosti frekventanty nějakého učebního oboru a pouze každý dvacátý ze sledovaných mladých lidí studoval na střední škole. Z bližšího pohledu jsme však zjistili, že pětina z těch, kteří byli v době spáchání trestného činu v učebním poměru, se učila méně než jeden rok nebo již učení přerušila; pouze 2 mladiství byli již absolventy střední školy a 5 již bylo vyučeno. Obecně je tak možno konstatovat, že obžalovaní mladiství mají nejčastěji pouze základní vzdělání.

3.1 ROZBOR TRESTNÉ ČINNOSTI

Celkově bylo analyzováno 235 dozorových spisů. Celkový počet žalovaných skutků byl 886, což znamená, že na jednoho obžalovaného mladistvého připadlo v průměru 1,83 deliktu. Zde je vhodné doplnit, že pouze jeden skutek mělo v obžalobě uvedeno 362 mladistvých, tedy tři čtvrtiny všech obžalovaných (74,8 %), naopak více jak dva skutky 46 jedinců (9,5 %).

Mladiství obžalovaní na 8 okresních (obvodních) státních zastupitelstvích se za období jednoho roku dopustili následujících trestných činů:

porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi podle § 152 tr.zák.; útok na veřejného činitele podle § 155 tr.zák.; nepřekažení trestného činu podle § 167 tr. zák.; maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 tr. zák.; křivé obvinění podle § 174 tr. zák.; padělání a vystavení nepravdivých lékařských zpráv, posudků a nálezů podle § 175b tr. zák.; padělání a pozměňování veřejné listiny podle § 176 tr. zák.; pytláctví podle § 178a tr. zák.; nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek podle §§ 187 a 188 tr. zák.; vyhrožování podle § 197a tr. zák.; hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení podle § 198 tr. zák.; šíření poplašné zprávy podle § 199 tr. zák.; výtržnictví podle § 202 tr. zák.; neposkytnutí pomoci podle § 207 tr. zák.; poškozování cizích práv podle § 209 tr. zák.; ublížení na zdraví podle §§ 221 – 222 a 224 tr. zák.; rvačka podle § 225 tr. zák.; omezování osobní svobody podle § 231 tr. zák.; loupež podle § 234 tr. zák.; vydírání podle § 235 tr. zák.; porušování domovní svobody podle § 238 tr. zák.; znásilnění podle § 241 tr. zák.; pohlavní zneužívání podle § 242 tr. zák.; krádež podle § 247 tr. zák.; zpronevěra podle § 248 tr. zák.; neoprávněné užívání cizí věci podle § 249 tr. zák.; podvod podle § 250 tr. zák.;

podílnictví podle §251 tr. zák.; zatajení věci podle § 254 tr. zák.; poškozování cizí věci podle §§ 257, 257a tr. zák.; podpora a propagace hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka podle §§ 260, 261 tr. zák.

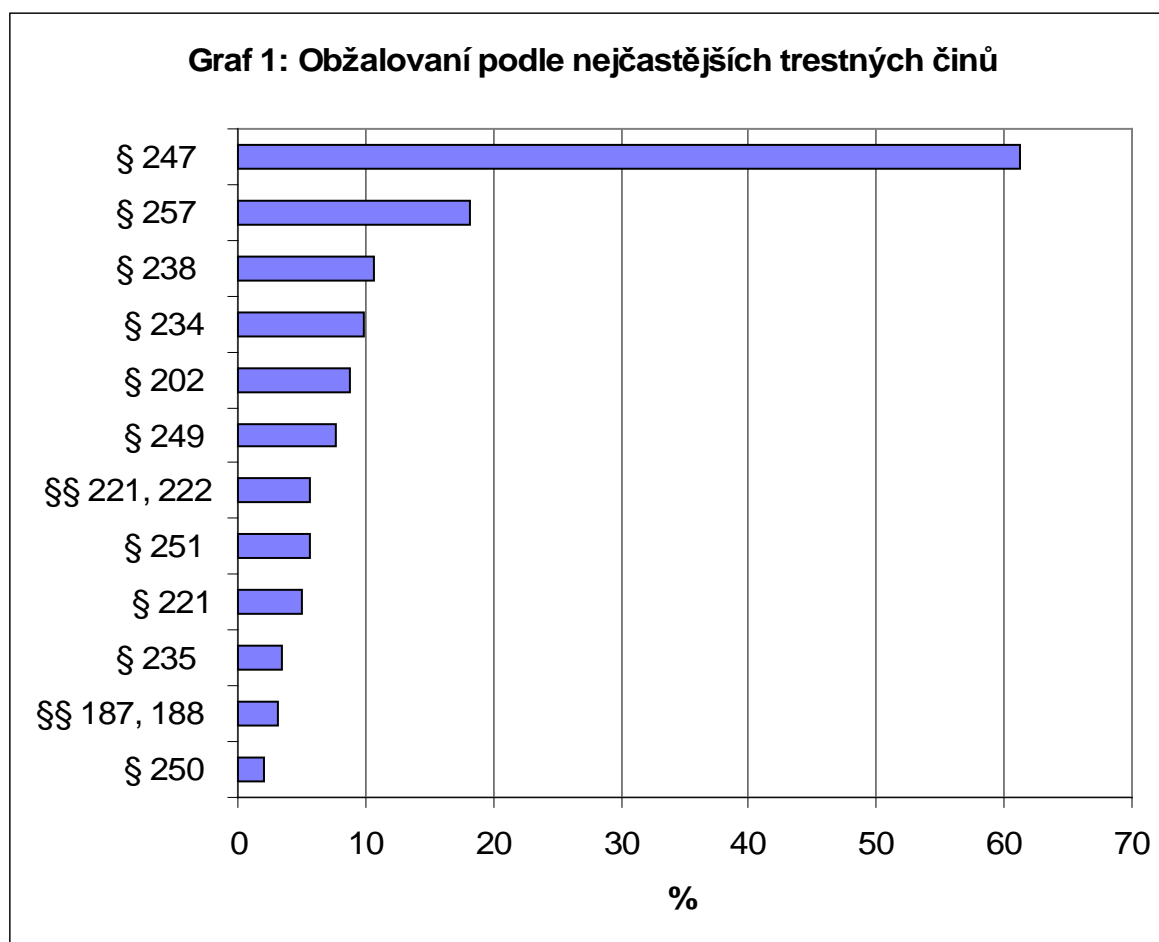
Majetkové trestné činnosti⁵⁵ (bez započítání trestného činu loupeže podle § 234 tr. zák.) se dopustilo 377, tj. 77,9 % mladistvých obžalovaných, při započítání trestného činu loupeže pak 412, tj. 85,1 %. Násilné trestné činnosti se dopustilo (opět bez započítání trestného činu loupeže) 53 mladistvých obžalovaných, tj. 11 %, při započítání pak 98 mladistvých obžalovaných, tj. 20,2 %. Jinými slovy lze říci, že kriminalita mládeže je převážně majetkové povahy, a to v takové míře, že čtyři obžalovaní mladiství z pěti spáchali majetkový delikt bez použití násilí vůči člověku. Toto zjištění ostře kontrastuje s obecným laickým míněním, které je do značné míry vytvářeno posunutou optikou sdělovacích prostředků, že nebezpečnost kriminality mladých lidí je zakotvena především v agresivitě.

Z kriminologické analýzy typů trestné činnosti vyplynulo zcela jednoznačně, že drtivou většinu kriminality mladistvých lze navíc subsumovat pod trestný čin **krádeže** podle §247 tr. zák. (viz tab. č.1.). Převaha tohoto žalovaného paragrafu je naprosto zjevná - 296 obžalovaných mladistvých (tj. 61,2 % všech analyzovaných mladistvých osob a 78 % z těch mladých lidí, kteří spáchali nějaký majetkový trestný čin bez použití násilí) má tento paragraf uveden v obžalobě. Z hlediska plasticity je pak třeba dodat, že krádež jako jediný skutek obžaloby mělo uvedeno 185 mladistvých, což znamená, že téměř dvě pětiny všech obžalovaných se provinily „pouze“ jednorázovou krádeží (viz rozbor dále).

⁵⁵ Do majetkové kriminality byly započteny trestné činy podle §§ 178a, 247, 257, 248, 249, 250, 251 a 254.

Tab. č. 1 Mladiství obžalovaní podle množství skutků stejné skutkové podstaty

Trestná činnost podle:	pachatelé obžalovaní za						suma obžal.	% obžal.
	1 skutek	2 skutky	3 skutky	4 skutky	5 skutků	6 a více skutků		
§ 247	225	41	17	8	4	1	296	61,2
§ 257	72	10	1	3	2	0	88	18,2
§ 238	49	3	0	0	0	0	52	10,7
§ 234	44	3	0	1	0	0	48	9,9
§ 202	37	3	0	1	1	0	42	8,7
§ 249	32	5	0	0	0	0	37	7,6
§ 221	22	2	0	0	0	0	24	5,0
§ 222	3	0	0	0	0	0	3	0,6
§ 224	4	0	0	0	0	0	4	0,8
§§221 - 224	29	2	0	0	0	0	31	6,4
§ 251	23	3	0	0	5	0	27	5,6
§ 235	16	1	0	0	0	0	17	3,5
§§ 187, 188	14	1	0	0	0	0	15	3,1
§ 250	9	1	0	0	0	0	10	2,1
§ 242	6	0	0	0	0	0	6	1,2
§ 178a	5	0	0	0	0	0	5	1,0
§ 248	4	0	0	0	0	0	4	0,8
§ 167	3	0	0	0	0	0	3	0,6
§ 175b	3	0	0	0	0	0	3	0,6
§ 199	3	0	0	0	0	0	3	0,6
§ 171	1	1	0	0	0	0	2	0,4
§ 174	2	0	0	0	0	0	2	0,4
§ 254	2	0	0	0	0	0	2	0,4
§ 155	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 176	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 241	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 152	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 197a	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 198	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 207	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 209	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 225	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 231	1	0	0	0	0	0	1	0,2
§ 261	1	0	0	0	0	0	1	0,2
Celkem mladistvých							484	100,0



3.1.1 Způsobené škody

Tabulka č.2 ukazuje **celkovou výši škody**, která byla způsobena mladistvými zahrnutými do analýzy. Jak již jsme výše naznačili, pouze 72 mladistvých nemělo v obžalobě uveden žádný majetkový trestný čin.⁵⁶ Ze zbývajících 412 obžalovaných mladistvých se nejčastěji celková škoda (tedy hodnota odcizených věcí plus škoda, která byla způsobena při majetkové trestné činnosti především na zabezpečení) pohybovala v rozmezí mezi dvěma až pěti tisíci korun (111 obžalovaných, 26 %). Dva z pěti obžalovaných mladistvých (21 %) způsobili svou trestnou činností škodu vyšší než 5 001,- Kč, jež zároveň nepřesáhla hranici 25 000,- Kč. Z hlediska kriminologického posouzení pak bagatelní celkovou škodu do 2 000,- Kč způsobila desetina mladistvých (10,2 %), přičemž ovšem dalších 7,3 % nespáchalo fakticky

⁵⁶ V sedmi případech však byla zaznamenána škoda i u trestných činů v zásadě nemajetkové povahy. Nejčastěji – ve třech případech - to bylo u trestných činů podle § 238 tr. zák. porušování domovní svobody, kde se celková škoda pohybovala v rozmezí mezi 300,- až 1350,- Kč. Nejvyšší škoda z těchto trestných činů byla u trestného činu ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 223 tr. zák., kde následné léčení poškozeného si vyžádalo 22 000,- Kč. Škoda byla též zaznamenána u jednoho případu šíření poplašné zprávy podle § 199 tr. zák. (náklady policejního zásahu 5800,- Kč) a též u vydírání podle § 235 tr. zák. (2 400,- Kč) a porušování autorského práva podle § 152 tr. zák. (6000,- Kč).

žádnou škodu. To bylo způsobeno tím, že se jednalo pouze o pokus o majetkový trestný čin v souvislosti s jinou trestnou činností či odcizené předměty měly v podstatě nulovou hodnotu. Naopak závažné majetkové delikvence se dopustilo 44 mladistvých; jejich výše škody přesáhla 25 000,- Kč a v dalších deseti případech se vyšplhala i nad hranici jednoho sta tisíc.

Tabulka č.2 Celková výše škody způsobená majetkovou trestnou činností mladistvých

Výše škody	abs.č	%	% z majetkové
žádná škoda	30	6,2	7,3
1Kč – 2 000 Kč	42	8,7	10,2
2 001 Kč - 5 000 Kč	111	22,9	26,9
5 001 Kč – 10 000 Kč	90	18,6	21,8
10 001 Kč – 25 000 Kč	85	17,6	20,6
25 001 Kč – 100 000 Kč	44	9,1	10,7
100 000 Kč a více	10	2,1	2,4
nepřipadá v úvahu - nejedná se o majetkovou tr. činnost	72	14,9	-
celkem mladistvých s majetkovou tr. činností	412	-	100,0
celkem mladistvých	484	100,0	-

Charakter majetkové trestné činnosti vyjde přesněji najevo, jestliže provedeme rozbor výše vlastní kořisti, která pochází z trestné činnosti. Tabulka č.3 informuje o tom, že více jak jedna čtvrtina mladistvých obžalovaných si z trestné činnosti majetkové povahy neodnesla v zásadě žádnou finančně vyčíslitelnou kořist a dalších 11,4 % nezískalo z delikvence více než 2 000 Kč. Na druhé straně o více než 25 000 Kč se žalovanou trestnou činností obohatilo 40 obžalovaných mladistvých (8,3 %), přičemž ovšem pouze 8 z nich získalo výnos vyšší než 100 000 Kč. Zdá se proto, že obecnou charakteristikou kriminality mladistvých je skutečnost, že značná část škody způsobená antisociální činností jde na vrub násilnému a neodbornému způsobu, kterým se obžalovaní odcizovaných věcí zmocňují, a že na druhé straně může být tento způsob provedení pro mladistvé důležitý. Lze se totiž oprávněně domnívat, že mladistvým jde i při páchání trestné činnosti vedle vědomých motivů i o skrytou potřebu sebeprosazení, sebezpředmětnění a imponování ve skupině, a že tato psychologická potřeba je i v tomto trestném jednání mnohdy dominující.

Tabulka č.3 Celková kořist

Výše kořisti	abs.č	%	% z majetkové
žádná kořist	109	22,5	26,5
1Kč – 2 000Kč	47	9,7	11,4
2 001Kč - 5 000Kč	92	19,0	22,3
5 001Kč – 10 000Kč	70	14,5	17,0
10 001Kč – 25 000Kč	54	11,2	13,1
25 001Kč – 100 000Kč	32	6,6	7,8
100 000Kč a více	8	1,7	1,9
nepřipadá v úvahu - nejedná se o majetkovou tr. činnost	72	14,9	-
celkem mladistvých	484	100,0	-
celkem mladistvých s majetkovou tr. činností	412	-	100,0

Tabulka č.4 Pachatelé, kteří způsobili větší vedlejší škodu, než byla hodnota kořisti

Vedlejší škoda je větší než kořist o:	Počet obžalovaných	%
1 – 500 Kč	7	9,6
501 – 1000 Kč	6	8,2
1001 –2000 Kč	9	12,3
2001 – 3000 Kč	3	4,1
3001 – 4000 Kč	11	15,1
4001 – 5000 Kč	4	5,5
5001 – 6000 Kč	3	4,1
6001 – 7000 Kč	3	4,1
7001 – 10000 Kč	3	4,1
10001 – 15000 Kč	13	17,8
15001 – 20000 Kč	8	11,0
20001 – 30000 Kč	2	2,7
30001 Kč a více	1	1,4
celkem	73	100,0

Na zajímavou okolnost poukazuje předcházející tabulka č.4 - u 73 delikventů (tj. téměř u každého pátého mladistvého, obžalovaného pro majetkový trestný čin) došlo k takové extrémní situaci, že hodnota kořisti z trestného činu byla menší než vedlejší škoda, kterou svým jednáním způsobil. U některých pachatelů dokonce zjišťujeme, že tento rozdíl je podstatný a pohybuje se v řádu tisíců korun. Nad 10 tisíc korun nacházíme tento rozdíl u 24

mladistvých obžalovaných (v jednom případě je tento rozdíl roven 42 000 Kč!!!), mezi 3 – 10 tisíci se pak pohybuje dalších 24 obžalovaných delikventů. Na okraj této problematiky, která dokládá důležitý aspekt kriminality mladistvých v oblasti majetkové delikvence, lze připomenout, že zde vůbec nehovoříme o celé další skupině mladistvých, jejichž výnos z trestné činnosti pouze nepatrně přesáhl škodu, kterou svým jednáním způsobili.

Tabulky č.5a a 5b ukazují, že sólového majetkového deliktu (tedy výhradně majetkového deliktu vč. loupeže) se dopustilo 293 mladistvých obžalovaných, což je z 412 obžalovaných pro alespoň jeden delikt majetkové povahy (bez ohledu na to, zda pachatel spáchal ještě jiný nemajetkový delikt nebo jej nespáchal) 71,1 %. Jednoho sólového deliktu krádeže se dopustilo 185 mladých lidí našeho souboru, více krádeží je pak zaznamenáno u 111 obžalovaných, jedné sólové loupeže se dopustilo 32 mladistvých a opakované loupeže 16 lidí. Pachatelé, kteří se dopouštěli trestné činnosti majetkové povahy opakovaně, způsobili podstatně větší škody než mladiství pachatelé pouze jednoho skutku. Bylo to způsobeno nejen četností útoků, ale i promyšlenějším způsobem provedení a lepší konspirací při zacházení s výtěžkem trestné činnosti.

Tab. č.5a Pachatelé majetkové kriminality z hlediska spáchané škody (absol. četnosti)

škoda	pachatelé					celkem ^{xx)}
	pouze jednoho skutku				více skutků ^{x)}	
	loupeže	krádeže	majetkové- ho jiného	majetk. celkem⁵⁷		
0 Kč	2	8	14	24	6	30
1 – 2000 Kč	12	21	8	41	1	42
2001 – 5000 Kč	4	59	26	89	22	111
5001 – 10000 Kč	9	47	10	66	24	90
10001 – 25000 Kč	3	28	14	45	40	85
25001 – 100000 Kč	2	18	4	24	20	44
100001 Kč a více	0	4	0	4	6	10
Celkem	32	185	76	293	119	412

^{x)} pachatelé více trestných skutků, z nichž alespoň jeden byl majetkové povahy

^{xx)} pachatelé majetkové trestné činnosti bez ohledu na to, zda spáchali ještě jinou nemajetkovou tr.č.

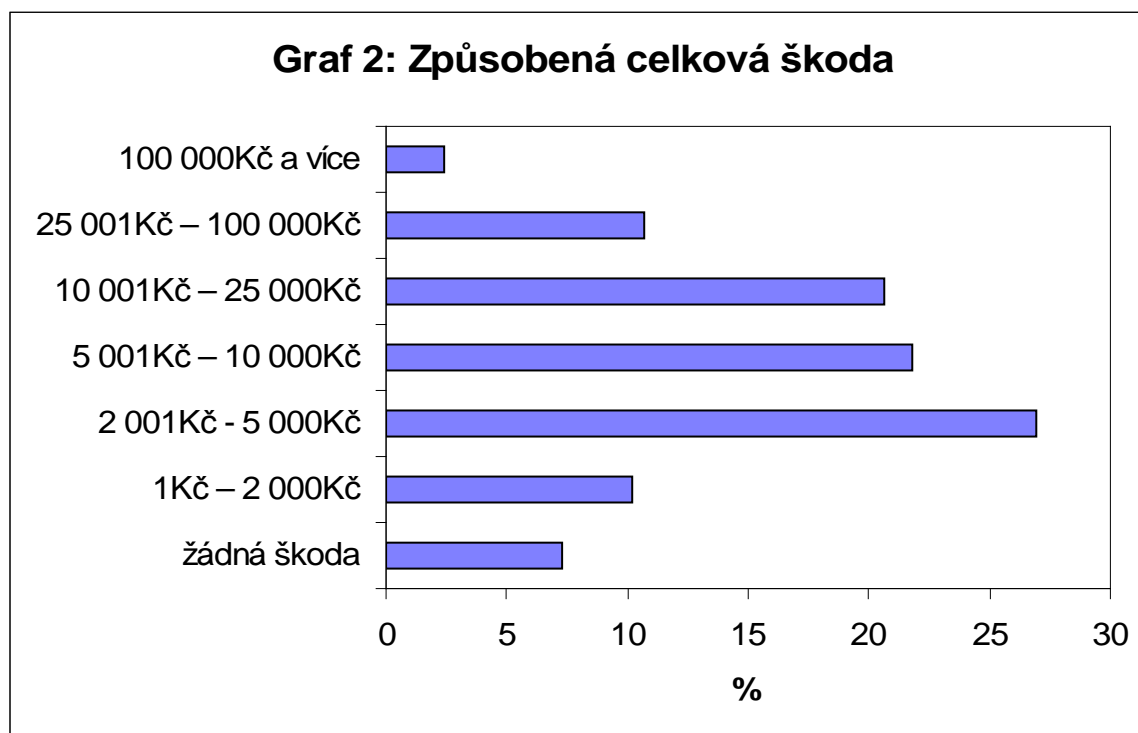
⁵⁷ Tr. čin loupeže zahrnujeme v těchto úvahách pod majetkovou trestnou činnost z toho důvodu, že zpravidla se skutečně primárním popudem ke spáchání činu jevila touha po majetkovém prospěchu; násilí mělo vesměs pouze mírnější charakter a bylo tak pouze instrumentem k dosažení tohoto cíle.

Tab. č.5b Pachatelé majetkové kriminality z hlediska spáchané škody (relat. četnosti)

škoda	pachatelé					
	pouze jednoho skutku			majetk. celkem	více skutků ^{x)}	celkem ^{xx)}
	loupeže	krádeže	majetkové- ho jiného			
0 Kč	6,3	4,3	18,4	8,2	5,0	7,3
1 – 2000 Kč	37,4	11,4	10,5	14,0	0,8	10,2
2001 – 5000 Kč	12,5	31,9	34,2	30,3	18,5	26,9
5001 – 10000 Kč	28,1	25,4	13,2	22,5	20,1	21,8
10001 – 25000 Kč	9,4	15,1	18,4	15,4	33,6	20,7
25001 – 100000 Kč	6,3	9,7	5,3	8,2	16,8	10,7
100001 Kč a více	0,0	2,2	0,0	1,4	5,0	2,4
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

^{x)} pachatelé více trestných skutků, z nichž alespoň jeden byl majetkové povahy

^{xx)} pachatelé majetkové trestné činnosti bez ohledu na to, zda spáchali ještě jinou nemajetkovou tr.č.



3.1.2 Typy objektů napadených majetkovou kriminalitou

Dále jsme se pokusili o kriminologický popis některých forem majetkové trestné činnosti mladistvých. Usilovali jsme o to, abychom hlouběji popsali, co je mladistvými pachateli odcizováno a jaké jsou další okolnosti tohoto typu delikvence.

Častým objektem zájmu mladistvých zlodějů bývají různé *dopravní prostředky*. Ve zkoumaném vzorku jsme našli 38 pachatelů (7,8 %), kteří odcizili (nebo se pokusili odcizit) **osobní automobil**. Z vyšetřování ve většině případů vyšlo najevo, že tento trestný čin byl motivován především okamžitou potřebou se „povozit“ v autě, byl často realizován ve skupině a byl v mnoha případech záležitostí okamžitého rozhodnutí či využití určité momentální situace (např. majitel si nedostatečně hlídal klíčky od auta v restauraci).

Dva mladiství vnikli během jedné noci do tří škodovek řady 105, 120; kamenem rozbili okno, odcizili autorádio a pokusili se s automobilem odjet. Zřejmě pro absenci řídičských dovedností přitom vždy poškodili kolemstojící auta. Z toho důvodu k celkem zanedbatelné kořisti (3400,- Kč) přibýlo 14 000,- jako škoda na těchto vozech.

V jiném případě mladistvý aktivní dobrovolný hasič se zájmem o motorismus (stará se o hasičskou Avii), učeň SOU strojírenského s dobrým hodnocením (klidná povaha, bezkonfliktní, prospěchově průměrný) z úplné rodiny (dva sourozenci, otec soukromý podnikatel, matka dělnice) byl v restauraci s kamarády. Pod vlivem alkoholu vzal z baru u výčepu barmanovi klíčky od osobního auta Š 105, auto odemkl, ujel s ním 200 m a havaroval (narazil do plotu). Tvrdil, že chtěl auto použít k přepravě domů (nechtělo se mu jít pěšky) a druhý den je hodlal vrátit. Po havárii si do restaurace přivedl mámu, aby se „to“ domluvilo...

Za povšimnutí stojí, že se objektem zájmu mladistvých pachatelů poměrně často stávají staré modely škodovek – ani pro začátečníka není složité se dostat do interiéru vozu, eventuálně ho nastartovat. Tyto automobily také nebývají chráněné alarmy a dalšími zabezpečovacími prostředky, a přesto se v nich často nacházejí autorádia a další cennější věci.

Plánovanější a na zisk zaměřený pokus odcizit automobil se v obžalobách vyskytl pouze ve dvou případech.

U 19 pachatelů (4,0 %) byl terčem krádeže **motocykl** (započten i tzv. „malý motocykl“ do 50 ccm). Zde ovšem – oproti situaci u krádeže aut - pouze zhruba v polovině případů šlo o pouhou potřebu se na motorce projet, v druhé polovině případů odcizovali mladiství motocykly záměrně a připraveně s úmyslem jej obratem prodat. V některých případech se skupiny pachatelů na tuto trestnou činnost přímo specializovaly.

Pachatelé z menšího města se v průběhu tří měsíců postupně zmocnili nejméně 5 malých motocyklů zn. Babeta. Motorky odcizovali na ulici, z parkovišť či odstavené před restaurací,

nezastavili se ani před jejich uzamčením a bezprostředně po odcizení je předávali překupníkovi či je – výjimečně - prodali přímému zájemci. Hlavními výkonnými „pachateli na ulici“ byli 17-letí sourozenci – dvojčata, oba poté co neuspěli ve dvou učebních oborech zůstali bez zaměstnání, žili v rodině s konfliktní matkou. Tuto dvojici doplňoval další mladistvý, dosud žák ZŠ se špatným prospěchem (propadal) a s kázeňskými přestupky. Odcizené malé motorky od těchto pachatelů přebíral jiný mladistvý, učeň oboru číšník, který působil jako spojka na překupnickou síť, kterou kontaktoval přes padesátiletého muže.

Souhrnně tak můžeme konstatovat, že více jak každý desátý pachatel odcizil nějaké motorové vozidlo.

Podstatně masivnější majetková trestná činnost se ovšem netýká přímo krádeží motorových vozidel, ale věcí, které se nalézají uvnitř motorových vozidel nebo jsou součástí jejich vybavení. Krádež **věcí z auta** jsme zaznamenali v 78 případech, tj. ve více jak u 16 % obžalovaných. Hitem tohoto druhu krádeží jsou pak autorádia a autopřehrávače (tohoto druhu krádeže se dopustilo 41 obžalovaných mladistvých, tj. 8,5 %), jež jsou následně prodávány v bazarech a na různých burzách. (Na okraj tohoto zjištění je třeba konstatovat, že dalších 21 mladistvých obžalovaných, tj. 4,3 % souboru, získalo krádežemi jinde než v autech rádia, magnetofony, přehrávače, videa apod., které též směřovaly ve značném množství případů na prodej do bazarů a zastaváren.)

Obžalovaný (17 let) a dva dospělí spolupachatelé (20 let) vyháčkovali během noci tři automobily a kradli autorádia. Mladistvý se dopouštěl trestné činnosti již od 11 let věku, byl jako nezletilý vyšetřován. Poté jako mladistvý 2x trestán (pro výtržnictví a krádež), k podmíněnému trestu mu byla uložena ÚV. Z VÚM dvakrát utekl, při druhém útěku se dopouštěl uvedených vloupání do automobilů. Byl potrestán 300 hodinami OPP, zdá se však, že bez dohledu probačního pracovníka není vykonání trestu příliš pravděpodobné.

Existují jisté indicie – i když by je bylo bohužel obtížné doložit z materiálu, který jsme získali rozbořením spisů, obžalob na vybraných státních zastupitelstvích a soudech – že pachatelé této trestné činnosti jsou motivováni především potřebou získat rychle větší množství peněz na zakoupení drog a že jsou svou majetkovou trestnou činností napojeni na drogovou scénu dealerů a překupníků. V analyzovaných spisech se velmi málo kalkuluje s touto možností při objasnění motivace tohoto druhu trestné činnosti.

Naši motoristé nejsou stále dostatečně opatrní a vedle autorádií nechávají ve vozidlech zbytečně mnoho cenných věcí, které lákají k odcizení. Proto se nelze divit, že dalších 5,8 % mladistvých (tj. 28 jedinců) vniklo i do automobilu bez autorádia a odcizilo zde nejrůznější nalezené předměty. Pachatelé však odcizují i povinnou výbavu vozu, kterou s jistotou v autě očekávají. Někteří mladiství (zaznamenali jsme 9 takových případů) odcizují věci z vnějšku

aut, kradou zpětná zrcátka, ozdobné poklice kol, stěrače či antény, v některých případech otevírají nádrže a odčerpávají z nich pohonné hmoty. Vnější osobních vozidel se stává zdrojem prodatelných předmětů i pro méně zkušené pachatele, předměty vnější výbavy vozidel nemají většinou žádné evidenční číslo, a jsou proto po odcizení těžko identifikovatelné. Této kriminalitě navíc nahrává fakt, že po povinném vybavení aut (jakož i po autorádiích a přehrávačích) se udržuje stálá poptávka, neboť paradoxně si tyto věci ve stále „nenasytných“ bazarech a zastavárnách nakupují především poškození. Na okraj je nutno konstatovat, že přísnější kritéria při nákupu věcí (resp. braní do zástavy), a tím ztížení „redistribuce“ kradených věcí by určitě přispěla k omezení tohoto zdroje nelegálních příjmů mladistvých.

Zvláštní kategorií odcizovaných dopravních prostředků jsou **jízdní kola**. Ta se stávají poměrně značným lákadlem pro majetkovou trestnou činnost, neboť se jedná o módní, dobře prodejné a pro mladou generaci atraktivní zboží. Navíc kola nebývají až tak precizně zajištěna proti krádeži a často jsou bez dozoru odložena na ulici či v málo navštěvovaných částech domu (např. ve sklepě či kočárkárně) mimo vlastní byt majitele. Tato skutečnost pak způsobuje, že nalezení pachatele takového trestného činu je dosti obtížné; viktimologické výzkumy ukazují, že z tohoto důvodu často nejsou krádeže kol hlášeny a tedy že latence tohoto druhu delikvence je značná. V celém souboru obžalovaných mladistvých jsme našli 23 pachatelů takto zaměřené trestné činnosti. Tři čtvrtiny z nich odcizovaly především moderní horská kola s úmyslem je ihned prodat a pouze zbytek (tj. 5 pachatelů) odcizoval tento sportovní prostředek údajně pro vlastní potřebu.

Čtyři pachatelé jeli „za holkama“ na internát do sousedního města autem. Cestou se domluvili, že když mají k dispozici auto, mohli by toho využít a odcizit nějaké kolo a odvézt jej pryč. V sousedním městě tedy zastavili opodál jednoho obytného činžovního domu. Dovnitř se dostali s dítětem nájemníka, které jim odemklo hlavní vchod a již jej neuzamklo. Mladiství následně ve sklepních prostorách pod schodištěm vzali uzamčené kolo, které klidně vynesli před dům a naložili do auta. Později přeštípali zajišťovací řetěz a kolo prodali - bez sebemenších problémů - do zastavárny za neodpovídající cenu 2000,- Kč, peníze si rozdělili a prohráli ve „výherních“ automatech. Tento „úspěch“ je natolik povzbudil, že se pokusili odcizit kolo i v domě, kde bydlel jeden z mladistvých spolupachatelů. Kolo patřilo nájemníkovi - policistovi, který následně zabránil dalšímu rozvoji této trestné činnosti...

Na výše uvedeném případě – jako i na celé řadě příkladů, které zde nebudeme uvádět - je zjevné, že na mladistvé pachatele má velmi negativní vliv snadnost, která je spojena jednak s provedením trestného činu (nikdo si ničeho nevšimne, i když je z domu vynášeno

uzamknuté kolo), jednak s tím, že se nikdo nediví, když mladiství kolo prodávají v oficiálním obchodě za zcela nevýhodnou cenu. Tyto zkušenosti mají pro řadu klientů fatální význam.

Nesporným fenoménem moderní doby jsou **mobilní telefony**. Mobil se stává, a to nejen pro mladou generaci, symbolem modernosti a sociální zařazenosti. Je to předmět malý (tedy lze jej snadno skrýt), lehce přenosný, ale na druhé straně dostatečně drahý, upoutávající pozornost a má statusotvornou hodnotu. To se odráží i na četnosti případů, kdy se právě mobilní telefonní přístroj stává lákadlem pro uskutečnění majetkové trestné činnosti. I zde se pachatelé z řad mladistvých dělí na ty (často zde ovšem nejsou až tak jasné kontury), kteří vidí v mobilním aparátu zdroj finančních prostředků, které vyplynou z následného prodeje třetí osobě, a na ty, kteří se zmocňují těchto telefonů z důvodu touhy vlastnit takový přístroj, vyrovnat se vrstevníkům, či je dokonce v kvalitě vlastněného přístroje předstihnout. Majetkovou trestnou činnost vztahující se k odcizení mobilů jsme zaznamenali u 70 obžalovaných (tj. u více jak 14 % všech členů výzkumného souboru). Zdá se, že z tohoto množství 28 mladistvých odcizilo mobilní telefon pro svou vlastní potřebu, nikoliv tedy pro jeho další prodej.

Obžalovaný byl na diskotéce, na pultu u diskžokeje si všiml odložených mobilních telefonů. V nestřežené chvíli jeden z nich sebral a odešel; byl však pronásledován svědky a telefon za běhu zahodil. Bylo mu necelých 16 let, žák 9. třídy základní školy, kde měl jisté kázeňské problémy. Jinak žádné doložitelné delikty, nebyl veden v evidenci sociálních služeb. Šlo pravděpodobně o zkratkovité jednání. Pro malou závažnost činu soud upustil od potrestání.

Dva učni oboru kuchař / číšník odcizili na svém praktickém pracovišti při střídání směn dva mobilní telefony. Ukryli je na toalety s tím, že je později vyzvednou a prodají. Telefony byly vypátrány tím, že jeden z mobilů zazvonil, viníci byli vytipováni a přiznali se. Jeden z nich, pravděpodobně inspirátor akce, měl již problémy na předchozím SOU, odkud byl vyloučen. I na současném učilišti již byl v podmínce za „drzé až sprosté“ chování. Žije v neúplné rodině vychovávan matkou. Druhý obžalovaný má stejný typ rodinného zázemí, nikdy však neměl větší problémy s chováním; je ale označován za snadno ovlivnitelného.

Vzhledem ke specifičnosti tohoto odcizovaného artiklu (přístroj je dlouhodobě použitelný a lépe zpeněžitelný při znalosti bezpečnostního kódu PIN) jsme ve spisech zaznamenali i různé, často vysoce promyšlené, strategie jak vylákat z majitelů číselnou kombinaci PIN před tím, než bude mobil odcizen. Fyzického násilí při odcizování mobilního telefonu bylo použito pouze v 5 případech, vesměs šlo o krádeže z odloženého oblečení a zavazadel. Občas se pachatelé uchýlovali k strategiím „zapůjčení a nevrácení“ nebo ke lsti, kdy pod různými záminkami (ve škále od „hraní si“ s cizím mobilem až po navození pocitu viny u majitele mobilu a následnou „kompenzací“ této viny v podobě „zapůjčení“ telefonu) mobilní telefonní

přístroj vypnuli a pozorovali majitele při opětovném zadávání kódu PIN. Tato specifická krádež mobilů ovšem vede na druhé straně k bližšímu a časově delšímu kontaktu pachatele a oběti a má za následek častější přesný popis pachatele a jeho následné ztotožnění a obžalování. Při odcizování mobilních přístrojů se někdy mladiství uchylují k až kuriozním strategiím.

Při brigádě v dílně průmyslového závodu využili dva pachatelé toho, že mistrovi vypadl z kapsy montérek mobilní telefon. Mladiství – kteří se před brigádou neznali – se mobilu zmocnili, vyndali z něj baterie („aby nezvonil“) a ukryli jej v trávě u dílny. Poté společně s mistrem asi hodinu postrádaný mobil „hledali“. K činu se přiznali až policii, kterou mistr přivolal.

Atraktivita mobilních telefonů však využívají mladiství pachatelé i v opačném případě, totiž tehdy, když nabízejí prodej luxusních mobilních přístrojů za nízké ceny lidem z běžné populace. Ti se zájmem o tyto transakce de facto podílejí na podpoře nelegálního obchodu a nejednou se sami viktimizují.

Pod záminkou prodeje mobilu vylákali dva pachatelé – mladiství sourozenci – zájemce o koupi mobilu na opuštěné místo a tam jej nechali, aby ukázal svou finanční hotovost. Ve chvíli, kdy zájemce o koupi peníze ukázal, se na něj vrhli, peníze mu vytrhli z ruky a utekli.

Zájem o mobilní telefony však využil jeden z našich mladistvých obžalovaných ještě „kreativněji“:

Učeň, bez pár měsíců plnoletý, si podal inzerát na výhodný prodej mobilního telefonu. Na dobírku pak místo slíbeného přístroje zasílal zájemcům bezcenné tretky; ve třech případech příjemci zásilku převzali.

Na problematiku krádeží jsme se podívali i z pohledu, kolik obžalovaných mladistvých delikventů získalo svou trestnou činností přímo **finanční hotovost**. Peníze jako jeden z přímých výsledků majetkové trestné činnosti získala více než pětina obžalovaných (100 mladistvých). Zde je třeba si povšimnout faktu, že finanční hotovost získávali mladiství nejčastěji přímým fyzickým násilím nebo hrozbou násilí. 13 mladistvých získalo peníze od oběti použitím závažného násilí (tj. násilí dosahovalo takového stupně, že oběť byla dlouhodobě v pracovní neschopnosti), v dalších jedenatřiceti případech spočívalo násilí ze strany pachatele spíše v nezávažných fyzických útocích, které nepoškodily závažnějším způsobem tělo oběti, jako je např. přetahování se o kabelku či nákupní tašku, stržení mnohdy podnapilé oběti na zem apod. V dalších 15 případech se pachatel dostal k finanční hotovosti pomocí násilí vůči věci (např. vypáčil zámek hracího automatu, kasičku kulečnicku, mincovní

telefonní automat či se vloupal do zamčené zásuvky s peněžní hotovostí apod). Vysoce frekventovanou podobou získání finanční hotovosti (38 mladistvých obžalovaných = 8 %) však bylo prosté přivlastnění si peněz, které si majitel dostatečně nehlídal nebo se jimi chlubil, a tím přilákal pozornost zloděje (kapesní krádeže z odložených šatů, nestřežená peněženka na stole v restauraci, peníze volně uložené v zásuvce stolu). Zřídka přicházeli naši delikventi k finanční hotovosti tím, že od důvěřivých lidí vylákali peněžní obnos jako zálohu na služby, které se zavázali uskutečnit či zprostředkovat a ke kterým samozřejmě nedošlo.

Mladistvý krátce po dovršení zletilosti chodil pravidelně na návštěvy k 52letému muži (nebylo přesně zjištěno proč, byl to snad rodinný známý) a postupně mu odnášel různé vysoké finanční obnosy. Dohromady šlo o nejméně 8500 Kč, poškozený ovšem uvádí 13000 korun. Za odcizené peníze si obžalovaný koupil mimo jiné mobilní telefon. Pachatel byl žákem ZŠ s velmi slabým prospěchem, kázeňskými problémy a neomluvenými hodinami (chování hodnoceno stupněm 3). Pochází z úplné rodiny, nemá žádné zjištěné delikty ani není evidován „sociálkou“.

Dále lze konstatovat, že 101 mladistvých obžalovaných (zhruba 21 %) získalo svou trestnou činností nějaké **cennosti**. Máme zde na mysli šperky, hodinky, dražší přístroje a stroje atp. Tyto cennosti získalo 26 pachatelů (cca 5 % ze všech pachatelů) za pomoci násilí proti člověku, nicméně pouze dva pachatelé jednali při tom tak, že došlo k závažnějšímu poranění oběti, které si vyžádalo pracovní neschopnost. Krádež cenností s použitím násilí vůči věci, která cennosti zabezpečovala, jsme konstatovali u 34 pachatelů, odcizení cennosti bez použití jakéhokoliv násilí, tj. bez útoku na osobu nebo na nějaké zabezpečení předmětů, se vyskytlo u 41 mladistvých.

Zvláštní, a poměrně frekventovanou formou majetkové trestné činnosti je odcizování **barevných kovů a jiných surovin** a jejich následný prodej ve sběrných surovinách či překupníkům. Tohoto počínání se dopustilo celkem 31 mladistvých (6 %). Pachatelé svým počínáním často spáchají mnohonásobně větší škodu na zařízeních či objektech, které krádeží poškodí, než je cena vlastních surovin, jež následně - nevýhodně - prodají. Často je tato trestná činnost prováděna za krkolomných podmínek (např. krádeže střešních kovových krytin a okapů) a stojí pachatele značnou námahu, zaměřené úsilí a technickou přípravu. Pachatelé kradou na stavbách, ve skladech závodů, strhávají krytinu střech, poškozují zabezpečovací zařízení na drahách, zmocňují se kabelů a drátů elektrických rozvodů (mnohdy i již zabudovaných do zdí novostaveb) apod. V tomto druhu kriminality lze vystopovat i jistou infantilní potřebu dobrodružství a „adrenalinového sportu“, což ovšem provází i některé další kriminální počiny mladistvých pachatelů.

Skupinka čtyř chlapců – dva mladiství a dva nezletilí – bydlela nedaleko odstavné koleje ČD. Během letních prázdnin odmontovávali z odstavených vagonů kovové součásti a prodávali je do sběru. Možná se dle stavu vagonů domnívali, že jsou určeny do šrotu. Oba stíhaní pachatelé bez problémů ve škole, jeden z nich bez předchozích deliktů, druhý jednou řešen pro přestupek. Stíhání bylo podmíněčně zastaveno se zkušební dobou půl roku.

Sedmnáctiletý a dva mladí dospělí odcizili hliníkovou pramicí, pokusili se jí rozebrat a prodat jako barevné kovy. Mladistvý je vychováván matkou a nevlastním otcem, nemá žádné zjištěné delikty ani závislosti; odešel z učebního oboru a je v evidenci úřadu práce.

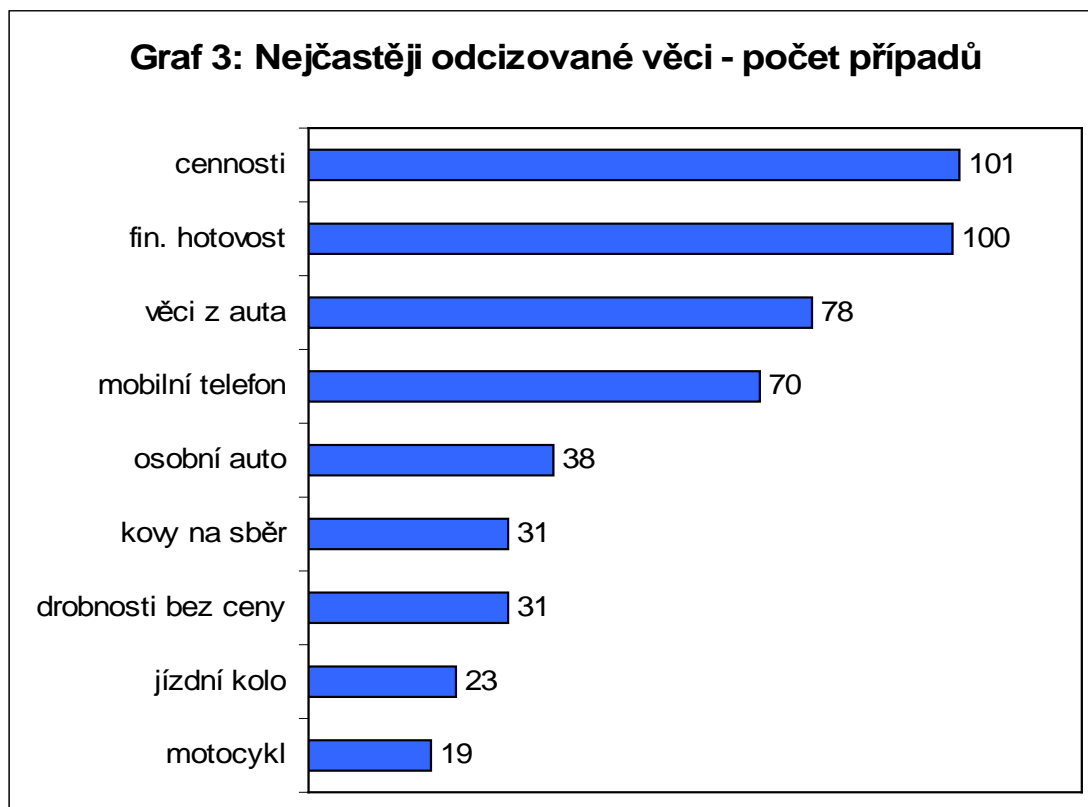
Někdy ovšem je tento druh trestné činnosti záležitostí celých rodin či rodinných klanů. Pachatelé bývají bez zaměstnání a své „sběratelské“ akce si ospravedlňují tím, že je to východisko z nouze.

Pachatelé otec a syn, oba bez zaměstnání (otec 42 let, je evidován na úřadu práce, v rejstříku trestů má tři záznamy, mladistvý 17-letý syn navštěvoval po ukončení základního vzdělání 3 měsíce učiliště a poté na vlastní žádost odešel a od té doby je veden jako uchazeč o zaměstnání u ÚP, neměl dosud žádné vyšetřování pro trestný čin a nebyl projednáván pro přestupek) vnikli opakovaně do areálu sléváren a odcizili zde 105 volně uložených hliníkových rámu a hodlali je postupně prodávat ve sběrných surovinách.

Nežřídka nacházíme i takové projevy majetkové kriminality, kdy cena vlastního lupu je nepodstatná a jde spíše o satisfakci z „odvahy“ zmocnit se nějaké cizí - často zcela **nepotřebné** - věci. Někteří mladiství (v našem souboru jsme našli 31 takových jedinců) kradou všechny věci, které se namanou, nepohrdnou zapalovačem, tužkou, slunečními brýlemi apod., odcizené věci tak mají spíše symbolický význam než reálnou hodnotu. Podobné scénáře naplňují i krádeže zvířat (8 případů) či krádeže odložených či neuklizených věcí (lopata, květináč, bezcenná bunda apod. - 6 případů). Obdobnou povahu mají i trestné činy pytláctví, kdy pachatelé celkem amatérským (tj. dobrodružným) způsobem loví ryby.

Některé obžaloby mladistvých jsou poněkud nevěrohodné z hlediska výpovědi poškozených. Je sice nesporné, že mladistvý se dopustil krádeže, avšak hodnota odcizených věcí nebo výše ukradené finanční hotovosti vzbuzuje vážné pochybnosti.

Mladistvý se spolu s třemi mladými dospělými věnoval vykrádání sklepních kójí. Na tom by nebylo nic zajímavého, nebýt toho, že v jednom ze sklepů byla odcizena peněženka s obnosem 138 000 korun (!). Zda tam tato částka skutečně byla a proč na takovém místě ponechme svědomí poškozeného.



Podívejme se nyní podrobněji na **krádeže v objektech**, které byly uskutečněny mladistvými. Vzhledem k náročnosti bytových krádeží může překvapit, že 39 mladistvých obžalovaných (tj. více jak 8 %) se dopustilo této formy krádeže. Nicméně zjišťujeme, že pouze 41 % z nich (16 mladistvých) vstoupilo do bytu násilně (tj. vypáchili dveře, rozbili okno či jiným podobným způsobem vstoupili do objektu); zbytek použil při krádežích v bytech nějaké formy lsti. Jeden z pachatelů např. zabavil na prahu bytu jeho obyvatelku („přišel se omluvit za svou předchozí trestnou činnost“) a komplic mezitím vnikl oknem do bytu a odcizil tu několik věcí, nebo – v jiných případech - pachatelé odcizili věci, jež patřily rodičům kamaráda / kamarádky při návštěvě v jejich bytě. Často je využita nedostatečná ochrana objektu (otevřená okna či dveře při nepřítomnosti obyvatele bytu, nepozornost při opatrování klíčů, nedostatečně chráněný objekt při rekonstrukci apod.).

Naši delikventi napadali též obchody, kanceláře a různé provozovny. Zde ovšem převažoval násilný (často neúměrně vandalský) způsob vniknutí do objektu (41 delikventů, tj. téměř 9 %) oproti 7 mladistvým, kteří využili nějaké formy nepozornosti provozovatele objektu.

Zvláštní kapitolou jsou krádeže z rekreačních objektů a ze sklepů, půd, kůlen a dílen mimo hlavní obytný objekt, tedy z míst, která jsou méně chráněna a v některých částech roku,

v některých dnech či úsecích dne zcela bez dozoru. Pro takto spáchaný majetkový delikt bylo obžalováno 43 mladistvých (tj. asi 9 % analyzované populace mladistvých). Zejména při těchto krádežích docházelo k odcizování jídla, pití (především alkoholu) a cigaret, které mladiství v objektech nacházeli a mnohdy přímo na místě konzumovali. Krádeže jídla a pití mnohdy korespondují s infantilností pachatele či s faktem, že byl na útěku, ať již z domova či nějakého zařízení.

Mezi analyzovanými případy se ovšem vyskytovaly i případy pachatelů s **mnohočetnou kriminalitou**.

Mladistvý žalován z devíti trestných činů majetkové povahy a jedné loupeže. Byl usvědčen z několika krádeží v obchodech, kde kradl předměty denní potřeby od rohlíků po toaletní vodu. Vážnějším deliktem bylo, když se večer v hotelové restauraci seznámil s mužem, který mu pak nabídl nocleh na svém hotelovém pokoji (není známka toho, že by se zde jednalo o prostituční jednání). Na pokoji pak odcizil peníze (1000,- Kč) a mobilní telefon. V dalších pěti případech pak kradl peníze z kabelek a kapes svých známých (vychovatelka na internátu, kamarád, servírka, se kterou se znal, matka kamaráda). Se spolupachatelem odcizili malý motocykl a dopravovali se na něm; od jiného kamaráda převzal stan, ukradený z obchodu, a prodal ho. Nejvážnějším deliktem však bylo, když se stejně starým spolupachatelem (oběma 17 let) přepadli ve večerních hodinách na silnici mezi vesnicemi starou ženu. Smýkali s ní, podrazili jí nohy a vytrhli jí tašku s osobními věcmi a částkou 340,- Kč. Obžalovaný byl již v minulosti trestně stíhán pro majetkovou trestnou činnost, stíhání bylo podmíněčně zastaveno. Mladistvý odešel ze SOU, nikde nepracoval a trestnou činností si zřejmě zajišťoval prostředky k obživě. Žije v malém městě, k rodinnému prostředí nejsou žádné negativní poznatky. Byl mu uložen souhrnný trest 6 měsíců odnětí svobody. Po odpykání trestu byl však opět odsouzen za krádež a nedovolené užívání cizí věci a byl mu uložen trest OPP (nevykonal ho), o pár měsíců později byl vyšetřován pro výtržnictví (rvačka na diskotéce s bývalým spolupachatelem loupeže). Odsouzen k dalšímu nepodmíněnému trestu (5 měsíců). Oba jsou zřejmě členové místní „problémové“ party zhruba pěti - šesti mladíků (někteří mladiství, jiní těsně mladí dospělí), kteří nepracují (resp. jen příležitostně) a živí se trestnou činností.

Pravděpodobně rekordní počet žalovaných skutků v jedné obžalobě - 32 - měl šestnáctiletý učeň ISS elektrotechnické z menšího českého města. Po dobu téměř dvou let, nejvíce o prázdninách, kradl téměř vše, na co přišel: opakovaně výbavu z automobilů v autobazaru, výstražné majáky z aut Technických služeb, světla, zářivky a halogeny na stavbách, taxametr, výbavu z jízdních kol, průmyslovou kameru z budovy, video a televizi z hotelu, audio techniku z kiosků s občerstvením, nářadí atd. Způsobil škodu výrazně přesahující 100 000 korun; hlavní zajímavostí je, že odcizené věci neprodával, ale schraňoval je doma. Policisté u něj objevili velkou „sbírku“ takto získaných předmětů, zejména elektrosoučástek a zařízení. Uvedl, že ho elektrosoučástky zajímají a bavilo ho vlastnit je; tento případ výrazně vybočuje z obvyklého modelu majetkové kriminality mladistvých. Žádné bližší informace nebylo možno z dozorového spisu zjistit, kromě toho, že byl jinak zcela bezúhonný.

3.1.3 Násilná a mravnostní kriminalita

Podívejme se nyní na **násilnou kriminalitu**, respektive ublížení na zdraví podle §§221 – 222 tr. zák. Celkově se těchto trestných činů dopustilo 27 mladistvých obžalovaných, což představuje 5,6 % celého analyzovaného souboru. Násilná kriminalita je v absolutních číslech záležitostí mužů (ve vzorku se tímto typem deliktu provinilo 25 mužů a pouze 2 ženy), nicméně relativní zastoupení pachatelů ublížení na zdraví ve skupině analyzovaných mužů i žen je v zásadě obdobné (muži 5,6 %, ženy 5,1 %). Ublížení na zdraví se poněkud více dopouštějí pachatelé blízcí se věkem dospělým než mladší mladiství, takže ve věkové kategorii pachatelů starších 17 let je jich téměř polovina (48,1 %). Z hlediska trvalého bydliště jsou pachatelé násilné trestné činnosti nejčastěji soustředěni v městech (85 %), přesněji v bývalých okresních městech (44,4 %). Pachatelé trestných činů podle §§ 221 - 222 tr.zák. mají častěji než ostatní pachatelé neukončené základní vzdělání, mnohdy absolvované na zvláštní škole, čtvrtina z nich byla v době spáchání dokonce ještě na základní škole.

Příčiny ublížení na zdraví nebývají ve spisech (ani v rozsudcích) přesně specifikovány. Většinou tvrdí oběti, že byly „napadeny bezdůvodně“ a obžalovaní proti tomu namítají, že byli vyprovokováni předchozím jednáním oběti. Především uvádí nějakou křivdu, která měla být učiněna jim, či někomu z kamarádů či příbuzných. Nelze se také mnohdy ubránit pocitu, že je za útočníka označen ten, který způsobil závažnější zdravotní újmu, často jsou dokonce oba aktéři obžalováni a odsouzeni. Při popisu skutkového děje je ve výpovědích často znát role advokátů, kteří včas mladistvé upozorní, které části skutku by mohly být přísněji kvalifikovány (např. úder pěstí vs. dlaní), takže je velmi nesnadné dopátrat se objektivního zjištění. Soud bývá často v těchto případech odkázán na znalecký posudek z oboru zdravotnictví, kde bývá naznačen způsob, kterým mohlo ke zranění oběti dojít. Zároveň je nepochybné, že svou roli v konfliktech často sehrává alkohol, aktéři konfliktů mnohdy nepřesně interpretují činy „protějšku“ a „útočí na svou obranu“ bez zjevného faktického vyprovokování.

Po verbálním incidentu v nočních hodinách v restauraci měl poškozený dospělý na schodech „rázně“ odstrčit mladistvého tím způsobem, že jej udeřil („odstrčil“) do břišní krajiny, ten si to nenechal líbit a inzultoval pěstí (dle znaleckého posudku) poškozeného ranou do obličeje, a to takovou silou, že poškozený ztratil vědomí, měl poškozen okraj očníce a přilehlé části nosu a při pádu na zem si zhmoždil pravé zápěstí. Odsouzeni byli oba aktéři konfliktu.

V některých případech mají obě strany sporu z nezjištěných důvodů zájem na zastření pravých motivů konfliktu. Ze soudních spisů nelze dovodit, zda se u poškozených projevuje

strach z možné pomsty pachatelů násilné trestné činnosti (případně jejich přátel či rodinných příslušníků) nebo zda jde o jiné nespecifikované důvody nejasných výpovědí.

Šestnáctiletý učeň napadl ve dvou zdokumentovaných případech své vrstevníky. Jednomu z nich pěstí zhmotil nos a způsobil otřes mozku s dobou léčení 10 dní, druhému tzv. „hlavičkou“ urazil přední zub (PN v délce dvou dní). Oba poškození udávají, že pachatele neznají, resp. znají pouze z doslechu. On sám nebyl schopen uvést přesvědčivou motivaci svého činu; tvrdil, že se prý doslechl o tom, že ho jeden z poškozených chce zbít a tedy ho předešel... Způsob útoku svědčí o zkušenostech ve fyzických potyčkách; vzhledem k tomu, že jde zřejmě o Roma, je jedním z možných motivů i rasová nevráživost mezi pachatelem a objekty jeho útoku. Kromě těchto deliktů byl mladistvý žalován pro krádež, neboť společně se spolužákem ze SOU vykrádali v šatně školy skříňky a odcizovali značkovou sportovní obuv. K osobě obžalovaného je možno říci, že navštěvoval od sedmé třídy zvláštní školu, kam byl přerázen pro slabý prospěch (2x propadl). Na ZŠ i ZvŠ měl kázeňské problémy, nastoupil na učební obor, ze kterého byl po spáchání výše uvedených krádeží vyloučen. V minulosti již byl dvakrát soudně trestán pro majetkovou trestnou činnost, jednou podmíněným trestem a podruhé trestem obecně prospěšných prací.

Fyzická agrese bývá u mladistvých spojena s aktivitami party nebo rodinných klanů. Ty mají v některých případech formu terorizování obyvatel určitého teritoria, které si „přivlastní“, nebo útoků na vybrané skupiny obyvatel. V určité „zárodečné“ formě se zde jedná o podobné vzorce chování, o kterých hovoří západní kriminologie ve spojitosti s tzv. subkulturou gangu.

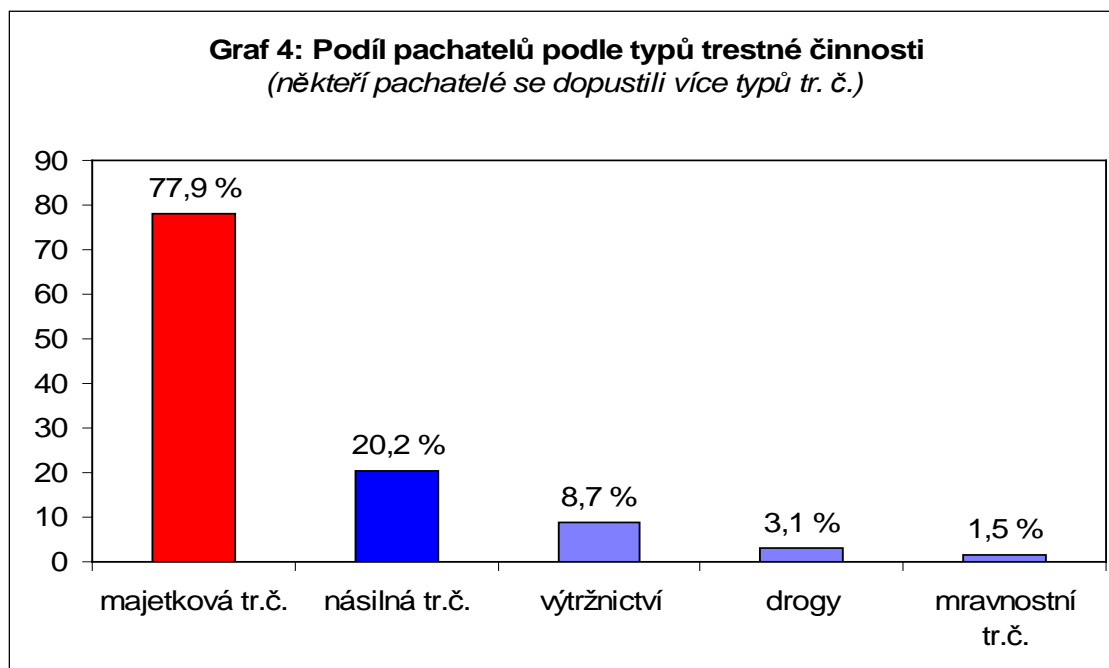
Skupina tří chlapců (jeden nezletilý, dva těsně zletilí) zaútočila odpoledne před domem bez zjevného důvodu na 14letého chlapce. Nejmladší (nezletilý) ho srazil k zemi, kde ho všichni tři kopali do celého těla. Údajně jde o partu napadající děti v okolí opakovaně. Napadeného chlapce již dříve šikanovali, z tohoto, doposud nejvážnějšího útoku si odnesl pohmožděniny hlavy a páteře s délkou léčení 10 dní. První z obžalovaných je dle hodnocení základní školy velmi zlomyslný, nesvědomitý žák se špatným prospěchem; pochází z úplné rodiny bez zvláštních markant a jako nezletilý se dopustil přestupku. Druhý žalovaný je vychováván matkou, která se školou spolupracuje, ale výchovu nezvládá. Dotyčný provokuje a šikanuje spolužáky, údajně i ohrozil zdraví spolužáka při tělocviku; posudek dále hovoří o poruchách chování a lehké neuróze. Kromě podmíněčně odloženého trestu mu byla uložena ústavní výchova.

V noci na sídlišti napadl sedmnáctiletý mladík spolu se svým otcem a matkou (pravděpodobně Romové) 28letého muže, se kterým měla rodina zřejmě již předtím rozepře. Podle výpovědi útočníků konflikt vyprovokoval sám napadený. Bili ho a kopali (to údajně především matka). Napadený utrpěl zlomeninu nosu a odtržení nosní sliznice s pracovní neschopností v délce deseti dní. O osobě mladistvého není kromě jeho předchozí bezúhonnosti nic známo.

Z hlediska celkového nápadu mladistvých pachatelů našeho vzorku tvoří zanedbatelnou část mravnostní kriminalita. Pohlavního zneužívání podle § 242 tr. zák. se dopustilo celkem 6 mladistvých, a znásilnění podle § 241 tr. zák. jeden pachatel. Obecně lze říci, že tento druh trestné činnosti bude mít pravděpodobně velkou míru latence.

Obžalovaný mladistvý z rozvedeného manželství navštěvoval ZvŠ. Tam se seznámil s mladší spolužačkou a chodil s ní asi dva měsíce. Po této době s ní uskutečnil na lavičce dětského hřiště v sadě dobrovolný pohlavní styk. Aktéři se poté rozešli, dále již spolu nechodili, o uskutečněném pohlavním aktu se nikdo nic nedozvěděl. Celá záležitost vyšla najevo až poté, kdy otec poškozené nařkl matku poškozené, že umožňuje pohlavní styk své dcery s úplně jiným chlapcem. Matka se bránila, chtěla doložit nepravdu nařčení, souhlasila s gynekologickým vyšetřením své dcery a zde bylo zjištěno, že byla již v dřívější době poškozena panenská blána. Poškozená pak sdělila, jak došlo k žalovanému pohlavnímu zneužívání.

Ani případy znásilnění ovšem nebývají poškozenými ženami běžně zveřejňovány. Jediný případ v celém souboru byl odhalen především kvůli tomu, že poškozená byla dobře poučena o tom, jak má v případě sexuálního napadení postupovat (byla to 19-letá studentka oboru sociální práce), a možná, že by ani tato poškozená nic nehlásila, ale mladistvý útočník ji v průběhu několika dní napadl dvakrát (po prvním nedokonaném útoku nic nehlásila) a při útoku použil pohružku nožem.



3.1.4 Motivace delikventního jednání

Jednou z motivací (či racionalizací) trestné činnosti mladistvých se nám jeví jejich malé právní vědomí či představa, že je možné brát právo do svých rukou. V pozadí různých útoků se objevují takové motivy, jako potrestání nepoctivce, odplata za více či méně skryté rasistické chování, msta za to, že má někdo „nezasloužený“ zisk či majetkové výhody, nebo se chová nějak asociálně. Příkladem takového brání práva do vlastních rukou je následující případ.

Předehra trestného činu se udála takto: Před několika dny byla skupina kamarádů v okresním městě v restauraci a jejich útrata byla registrována na společném konzumačním lístku. Jeden z nich – v současné době poškozený - odcházel domů dřív, platil u pultu výčepu a nevrátil konzumační lístek zpět na stůl. Při závěrečném placení pak parta kamarádů byla nucena zaplatit navíc 500,- Kč za ztrátu konzumačního lístku, a protože neměla dost peněz, požádala jednoho z hostů, který nepatřil do jejich „stolové“ společnosti (v současnosti mladistvého pachatele trestného činu), aby půjčil na úhradu pokuty 200,- Kč s tím, že je to dluh poškozeného. Několik dní poté požadoval pachatel (čerstvý absolvent základní školy, kde v zásadě neměl žádné prospěchové ani závažnější kázeňské problémy, byl aktivní ve sportu) po poškozeném navrácení 400,- Kč („dluhu i s úroky“), nebo žádal, aby mu poškozený dal do zástavy své osobní věci. Poškozený však odmítl cokoliv platit (domníval se, že útratu v restauraci bezchybně zaplatil), obžalovaný jej udeřil pěstí do hlavy a vzal mu při tom z kapsy kalhot mobilní telefon.

Prvky odplaty má i následující kauza, kdy útočník racionalizuje svou trestnou činnost tím, že neútočí jako první, ale jeho čin je opožděnou obranou někoho nebo něčeho, specifickým „narovnáním“ asociality t.č. poškozeného:

Dva mladiství (16 a 17 let) napadli večer před restaurací 18-letého muže. Údery do obličeje a kopanci do nohou mu způsobili pohmožděliny a lehký otřes mozku s délkou léčení 7 dní. Jako motiv udávají, že napadený měl v minulosti zbít jejich kamaráda. Jeden z útočníků je studentem střední průmyslové školy; na základní škole měl prospěch i chování bez závad, na škole střední obdržel důtku na internátě. Nemá žádné předchozí delikty. Druhý z pachatelů je bez zaměstnání, ze SOU byl vyloučen po čtyřech měsících. I na základní škole měl opakovaně snížené známky z chování. Byl již řešen za přešůpek majetkového rázu; je vychováván otcem.

Podobně bývá útok mladistvých podbarven nedůvěrou v jiné (legální) prostředky prosazení práva či neschopností je aplikovat. Klima k takovému řešení pak podporuje rozšířená a médií podporovaná představa o bezzubosti a pomalosti řešení problému ze strany orgánů ochrany práva. V takovémto klimatu se – zvláště intelektově deficitním útočníkům - zdá ospravedlnitelné jejich násilné chování. Uveďme si k tomuto konstatování jednu kasuistiku:

Dva mladiství byli obžalováni spolu s dvěma mladými dospělými z výtržnictví a vydírání. Poškozený (20 let) si od staršího bratra jednoho z obžalovaných mladistvých vypůjčil 10 000

Kč a nesplácel je. Dohromady čtyři obžalovaní v čele s věřitelem ho vytáhli v noci z restaurace, zbili, odvezli za město a tam mu vyhrožovali replikou pistole. Poškozený muž byl zadlužen i u dalších osob.

Výše jsme se již zmínili o tom, že kriminalita mladistvých má nejednou své kořeny v pocitu majetkové nerovnosti a v tom, že jsou mladiství frustrováni nemožností užívat některé majetkové statky. V těchto situacích jsou někteří zvláště citliví na situaci, ve které jim majetnější nechtějí věci půjčovat, což často interpretují jako vytahování, výsměch a do jisté míry i provokaci. Agresivní reakce se ovšem váží i na jistou osobnostní - vrozenou či nesprávnou výchovou získanou - nevyváženost a impulzivitu mladistvého.

Obžalovaný (17 let) chtěl půjčit od svého 16letého známého malý motocykl. Ten mu napoprvé vyhověl a motocykl půjčil, podruhé již nechtěl. Obžalovaný se rozčílil a napadl ho údery pěstí do obličeje a kopanci do těla, napadení se obešlo bez vážnějších následků. Žalovaný je podle hodnocení z učiliště impulzivní, agresivní, slovně i fyzicky napadá spolužáky. Nebylo zjištěno, že by někdy byl s těmito příznaky vyšetřen odborníkem. V minulosti již byl řešen pro přestupek proti občanskému soužití (drobné ublížení na zdraví) a trestán pro krádež.

Zvláštní skupinu trestných činů majetkové povahy tvoří případy, kdy se obětí útoků stávají blízcí rodinní příslušníci nebo lidé, kteří žijí s obžalovanými ve společné domácnosti.

Mladistvý obžalovaný využil nepřítomnosti druhá své matky, zmocnil se klíče od jeho příruční pokladny a odcizil z ní 3500,- Kč. V jiném případě pak vzal ze saka téhož muže 5000,- Kč. Pachatel použil podobný scénář i u babičky jednoho svého kamaráda. Při návštěvě v bytě odcizil ze skříně 7000,- Kč z celkové částky 10000,- Kč, která zde byla. Tímto způsobem jednal proto „aby babička nic nepoznala“. Obžalovaný potřeboval peníze na hru na automatech, byla nad ním vyslovena ÚV a v místě bydliště se vyskytoval přechodně.

V jiném případě si mladistvý přibral na pomoc kamaráda a společnými silami vypáčili stůl otce mladistvého a odcizili větší finanční hotovost. Syn pak předstíral, že došlo k vloupání do bytu třetí osobou a byl usvědčen až v rámci vyšetřování policie.

V některých případech lze v analyzovaných kauzách nalézt prvky „zhrzené lásky“. Mladí lidé často velmi afektivně prožívají své první milostné zkušenosti, jejich mladický - a často ne zcela odpovědně prožívaný vášnivě emotivní – vztah se často změní ve stejně silně prožívanou nenávist v případě jeho ukončení. Trestní řízení se pak stává prostředkem neformálního či formalizovaného nátlaku. Setkáváme se například s nebezpečím nařčení z pohlavního zneužívání (nebo zveřejnění údajů o tomto druhu trestné činnosti⁵⁸) nebo využití trestního práva k různě dobře maskované pomstě.

⁵⁸ V jiné výzkumné práci uskutečněné Štěchovou a Večerkou, která byla učiněna mezi mladistvými netříděné populace v naší zemi, se zjistilo, že převažující část mládeže považuje za chybu trestního zákona, že je dobrovolný pohlavní styk mezi mladými partnery pod 15 let věku kriminalizován. Z toho

Mladistvý vykonal pohlavní styk s dívkou těsně pod hranicí 15 let (dívka vypadala fyzicky na starší věk, chodila odbarvená, nalíčená, na gynekologii u ošetřujícího lékaře bylo zjištěno, že v minulosti již byla gravidní, nikoliv však s žalovaným mladistvým), a tím se dopustil trestného činu pohlavního zneužívání podle § 242 tr. zák. Pohlavní styk byl uskutečněn se souhlasem dívky. Mladistvý se seznámil s poškozenou na koupališti, pohlavnímu styku předcházelo několikátýdenní chození. Zdá se, že se celá věc dostala na veřejnost teprve tehdy, kdy mladistvý přestal mít o tuto dívku zájem (dívka údajně na tomto vztahu lpěla a mladistvého psychicky vydírala tím, že vyhrožovala autodestrukci). Když se s ní přesto rozešel, nahlásila na policii trestnou činnost mladistvého, přičemž se snažila tvrdit, že s ní měl mladistvý ještě jednou pohlavní styk, a to v době, kdy již spolu nechodili.

V jiném případě obžalovaný mladistvý jel na skateboardu po ulici. Před ním šla po chodníku slečna se psem na vodítku. Když slečnu míjel, přeskočil vodítko a při tom o něj zavadil, takže cukl se psem a poranil slečně prsty na levé ruce, ve které držela vodítko. Poškozená tuto situaci komentovala, nadávala mu a obžalovaný ji v reakci na to nakopl a udeřil ji pěstí (avšak malou silou) do obličeje. Poškozená se nechala uznat práce neschopnou a dle vyjádření znalce uměle prodlužovala dobu své pracovní neschopnosti, aby incidentu dodala patřičné vážnosti a dosáhla vyššího potrestání mladistvého. Navíc své zranění uváděla jako důvod, proč nemohla vykonat závěrečné učňovské zkoušky. V průběhu vyšetřování mimo této skutečnosti vyplynulo, že obžalovaný a poškozená v minulosti spolu nějaký čas chodili a že účelové jednání poškozené bylo motivováno dodatečnou pomstou za přerušovaný vztah.

Motivace trestné činnosti mladistvých má často svůj skupinový a partnerský podtext, znaky jistého „boje o místo na slunci“. Pod vlivem boje o subjektivně definovanou čest a pozici ve skupině jsou mladiství ochotni podstoupit mnohé, často i věci, které by je bez diváckého zájmu skupiny vrstevníků nebo bez přítomnosti partnerky ani nenapadly.

Ve večerních hodinách dorazil obviněný na rockový koncert. Zde se v restauraci setkal s poškozeným. Pokračovali ve slovní potyčce, která vznikla již minulého dne (poškozený obviňoval obžalovaného, že mu ukradl spací pytel). Poškozený se znovu domáhal svého spacáku a měl se údajně vyjádřit, že obžalovanému „rozbije hubu“. Hádka se stupňovala a vyústila v to, že obžalovaný mladistvý vyzval poškozeného, aby s ním šel ven před restauraci. Tam došlo k rvačce, při které obžalovaný napadl poškozeného, bil jej rukou, kterou měl v sádrovém obvazu do obličeje, podrazil mu nohy, a tím mu poranil záda. Celý incident se odehrál před zraky dalších mladistvých, kteří incidentu přihlíželi. Mezi těmito lidmi byla i dívka, která s obžalovaným v té době chodila...

Partnerky našich mladistvých mužských delikventů vůbec bývají často přímými či nepřímými inspirátorkami trestné činnosti.

16–letý chlapec, učeň s dobrým prospěchem a bez kázeňských problémů (hodnocen jako svědomitý a mírný) se zamiloval do 13–leté dívky (žákyně ZvŠ, dle posudku nezodpovědná, vyzývavá, klientka DDÚ). Mezi mladými lidmi docházelo k dobrovolnému sexuálnímu styku. Když se o tomto stavu dozvěděly matky obou aktérů, mladí partneri utekli z domova. Při romantickém útěku rozbil mladistvý okno zaparkovaného auta Š 120, nalezeným klíčkem jej

je možno usoudit, že značná část pohlavního zneužívání mezi partnery, kteří jsou věkově blízko hranice 15 let zůstává trvale v oblasti latentní kriminality.

nastartoval a jel s ním tak dlouho, až autu došel benzín. Tam se pokusili vniknout do myslivecké chaty (mladistvý rozbil jedno okno), ale do chaty se nedostali – byli vyrušeni a zadrženi.

V pozadí trestné činnosti mladistvých stojí velmi často nuda a nestrukturovaný volný čas spojené s potřebou se odreagovat. Mladí lidé pak vymýšlejí různé „kratochvíle“, které jsou na pomezí hry, dobrodružných představ a touhy po volných finančních prostředcích.

Mladistvý a nezletilý (žáci ZvŠ internátní) vlezli ve večerních hodinách do objektu závodu a tam násilně vnikli do jednoho zaparkovaného nákladního automobilu, zničili vnitřní vybavení kabiny, vytrhali elektroinstalaci a reproduktory, rozbili čelní sklo a dále pokračovali v demolici exteriéru auta (blinkry, stěrače...). Svým jednáním způsobili škodu 14 000,-Kč, nic si z auta nevzali. Ve zprávě ze školy se říká, že mladistvý pachatel neměl závažnější kázeňské problémy, občas se však u něho projevovala destruktivita ve vztahu k cizímu majetku. Od 14 let byla nad ním vyslovena ústavní výchova, neboť rodinné zázemí mladistvého není dobré, oba rodiče jsou závislí na alkoholu se všemi důsledky z toho plynoucími.

Obžalovaný (nedlouho před činem dovršil patnáct let), spolu s dalšími třemi vrstevníky (ještě nezletilými) vnikl do unimo buněk, které sloužily jako kanceláře betonárky, toho času bez provozu. Udělali tam nepořádek a obžalovaný objevil funkční telefonní linku. Z té pak asi pět dní telefonoval (spolu s jedním z nezletilců) na erotické linky. Způsobili tím škodu v přibližné výši 40 000,- Kč. Mladistvý je žákem ZŠ, kde má slabý prospěch a hrubě porušuje kázeň (snížená známka z chování). Jako nezletilý již byl vyšetřován policií.

I další případ dobře dokumentuje vandalismus z nudy:

Parta šesti hochů – tři z nich nezletilí, tři těsně nad 15 let – propalovala na fotbalovém hřišti plastové zastřešení střídaček. Způsobili tím škodu 16 200 korun. Dva z mladistvých byli zcela bezúhonní, třetí (nejstarší) byl již podle §257/1 trestán. Možná šlo o inspirátora celé „zábavy“. Kromě tohoto skutku je stíhán i pro §247/1a – kradl měděné okapové roury.

Následující případ ukazuje typickou kombinaci zahánění dlouhé chvíle spojené s romantikou a nezralým dobrodružstvím.

Dva mladiství sourozenci (16 a 17 let, v zásadě bez kázeňských prohřešků, mladší absolvent ZŠ, starší absolvent ZvŠ, v současnosti v učebním poměru, z úplné rodiny) a jejich 17-letý kamarád (z úplné rodiny, vyučen, nezaměstnaný – ve zkušební době s ním rozvázal zaměstnavatel pracovní poměr, určité problémy s dodržováním školního řádu učiliště, paralelně vyšetřován pro další majetkovou trestnou činnost), všichni z menšího města, se rozhodli postavit si „boudu“. Snažili se ji vybavit zařízením a tak prolézali různé objekty, do kterých se dostávali vandalským způsobem (včelín, uzavřený posed, zásobník krmiv) a odcizovali různé věci, které často měly nulovou hodnotu (lopata, smetáček, police, polštář), tedy v zásadě vše, co našli. Celá jejich trestná činnost nabyla závažnosti teprve poté, když v jednom z objektů našli několik nových oken z plastu, která též odcizili.

Obdobně se krácení volné chvíle projevilo v následujícím případě, s tím rozdílem, že zde se stávaly objektem útoku rekreační objekty:

Parta dvou mladistvých a tří nezletilých pachatelů v průběhu půl roku násilně vnikla do 6 chat a kempové restaurace. Kradli v podstatě vše, na co přišli, vesměs drobnosti; zdá se, že motivem nebyl primárně zisk, ale dobrodružství a rozptýlení. Nejdražšími odcizenými předměty byla souprava řezbářských dlát a pamětní mince, celková škoda činila 5800 Kč. Oba žalovaní mladiství byli učni, kamarádi z vesnice. Žádné vážné problémy v rodině nebo škole nejsou signalizovány, oba se ale v minulosti dopustili pytláctví (dost možná společně).

Mezi tento druh „delikvence z nudy“ můžeme s jistými výhradami počítat i vandalské činy sprejerů. Fenomén „sprejství“ má ovšem různé podoby a pachatelé deliktů tohoto druhu se od sebe často výrazně odlišují. Někdy jde spíše o formu vandalismu s cílem ničit, a tím se realizovat, sebevyjádřit, odreagovat, upozornit na sebe a v konečné poloze se bavit, jindy jde však o pokus o identifikaci s jistými názorovými či uměleckými směry, skupinami či idejemi mladé generace a vyjádření určité skupinové solidarity, sounáležitosti a vzdoru. Sprejství jako náplň volného času v sobě skrývá i určitý náboj adrenalinu, jsou zde zahrnuty prvky hry, kreativity a romantického dobrodružství.

15-tiletý učeň uměleckého řemesla (průměrné výsledky, občasné kázeňské problémy – je považován za problematického) z neúplné rodiny pomaloval nápisem „MOR“ motorku, sanitku, hotelovou zeď, stěnu banky, gymnázia a budovy ČSAD a nápisem „JED“ objekt garáží, krytý bazén a další objekty.

Gymnazistka z druhého ročníku (na ZŠ patřila mezi premianty, na gymnáziu se zařadila mezi horší průměr) z okresního města, oba rodiče učitelé (otec od matky odešel, nejsou však oficiálně rozvedeni a mladistvá spáchala žalovaný čin v době, kdy byli rodiče v rozvodové situaci), vytvořila nástřik stěny podchodu na nádraží o celkovém rozsahu 14 m² a způsobila škodu, jež byla vyčíslena na 3700,-Kč. Práce byla provedena podle připravené šablony. Obžalovaná dívka je hodnocena jako senzitivní se sklonem k teatrálnosti. Při činu jí pomáhal jeden 25-letý muž, invalidní důchodce, na místě činu (nebo v blízkosti) se pohybovala celá sprejerská skupina (asi 7 mladých lidí), která potom v blízké restauraci hodnotila výkon obžalované.

Skupinovost je vůbec zásadní charakteristikou závadového jednání mládeže i přímo trestné činnosti dětí a mladistvých. Dokonce je možno tvrdit, že „samostatně operující“ mladistvý delikvent je spíše zvláštností; naopak dvojice a zejména větší skupiny jsou typickou strukturou. Skupiny nemívají ještě organizovanou, hierarchizovanou podobu, kterou známe u skupinové trestné činnosti dospělých (v tomto druhu skupin ale někdy bývají mladiství zapojeni, vesměs na nejnižších výkonných úrovních – hlídání apod.). Pro mládež jsou spíše obvyklé party, které vyznávají určité společné hodnoty, společně tráví volný čas a pro své

aktivity také někdy asociálním způsobem získávají finance. Někdy je leitmotivem jejich činnosti společné užívání drog (viz následující kapitola), graffiti (viz výše), jindy se soustřeďují na páchaní majetkových deliktů; v řadě případů jsou však asociální aktivity značně různorodé, jak ukazuje následující kasuistika. Tento případ je také typický tím, že parta nemá pevné složení, kolem „tvrdého jádra“ se pohybuje skupina mládeže obou pohlaví včetně mladších „adeptů“ a účastní se některých akcí⁵⁹.

Obžalována byla velká skupina mladistvých z menšího města v severních Čechách; mezi žalovanými bylo 8 mužů a jedna dívka, lze ale předpokládat, že někteří méně aktivní členové party vystupovali jen jako svědci. Skupina se dopouštěla především drobných krádeží, výtržnictví a vandalismu. Hlavními aktéry většiny deliktů byli tři mladíci nebo alespoň některý z nich. Dopustili se například výtržnosti tím, že v opilosti během dne vulgárně pokřikovali na občany a poté, co proti nim zakročila hlídka MP se ji údajně pokusili napadnout. Dále se dopustili dvou případů zhářství (dřevěná kolna a mobilní WC). Dva z nich spolu s dalšími spolupachateli spáchali vloupání do bytu (shodným klíčem, který opatřila obžalovaná dívka) a odcizili předměty za 10 tisíc korun. Dále vykradli minimálně dva automobily a odcizili z kočárkárny horské kolo. „Vynalezli“ také novou zábavu – ze strojovny výtahu v panelovém domě odcizili hasící přístroj a venku ho vystříkali; další tři (o něco mladší) členové party je o den později napodobili. Ze spisu není možno určit, zda skupina užívala drogy, ale zdá se to pravděpodobné. Všichni tři hlavní členové skupiny byli bez zaměstnání, už na ZŠ byli charakterizováni jako problémové osobnosti (absence, trojka z chování). Na učilištích brzy skončili pro nezáměr a absence (jeden z nich na dvou SOU). Všichni tři také byli opakovaně řešeni pro přestupky, dva z nich evidováni orgány sociálně právní ochrany dětí (u jednoho navíc vysloven soudní dohled nad výchovou). Nejproblémovější člen (jak plyne ze spisu, možná neformální šéf party) absolvoval psychiatrickou ambulantní léčbu z důvodu podezření na závislosti. Již jako nezletilý byl vyšetřován pro trestnou činnost, pak umístěn do ústavní výchovy pro vážné kázeňské problémy ve škole a trestnou činnost. Později byl odsouzen podle §§ 247, 156, 202, 257 k podmíněnému trestu. Součástí jeho trestu, uloženého za sledované skutky (400 hodin OPP) je i protialkoholní ochranné léčení. Nejvyšším trestem, uloženým v této kauze, bylo 8 měsíců OS s podmíněčným odkladem na 2 roky – obdržel ho mladistvý, zapojený do výtržnictví, zhářství i krádeží.

3.1.5 Drogy a alkohol

Závažným problémem (nejen) kriminální scény mladistvých je i skupinové zneužívání toxických látek a jejich rozšiřování mezi další mladistvé. Společná toxikomanická dobrodružství se stávají partotvorným prvkem, často centrálním zájmem společných aktivit, přičemž nejde jenom o společný abúzus toxických látek, ale i o celý konglomerát alternativního životního stylu. Tento aspekt společného fetování však není při objasňování motivace v trestních spisech téměř vůbec zohledněn.

⁵⁹ Další otázkou nejenom tohoto případu ovšem je, nakolik lidé žalovaní v rámci jednoho spisu jako „skupina“ opravdu tvoří pevnou partu

Skupina kamarádů z okresního města si navzájem opakovaně opatřovala a poskytovala k čichání toluen. Trestný čin byl spatřován v tom, že v jednom případě prokazatelně poskytl obžalovaný mladistvý a jeho těsně dospělý kamarád toluen k fetování žáku 8. třídy, tj. dítěti. Z celkových okolností případu však bylo zjevné, že tato toxikomanická činnost „čičhačů“ byla opakovaná a nikým v zásadě nekoordinovaná. Mladistvý obžalovaný byl 17-letý muž s diagnostikovanou LMD, ze špatného rodinného zázemí (matka porodila první dítě v 17 letech, otec úspěšně popřel otcovství, poté si ovšem matku vzal, od tří let života klienta byl nad výchovou nezletilých – tj. dvou sourozenců - stanoven dohled z důvodu špatné péče rodičů, následoval rozvod rodičů a svěření dětí do péče matky, ta přivedla do rodiny nového partnera a porodila mu dítě, následně partner umírá krátce po novém sňatku a matka sama vychovává dva syny a jednu dceru). Klient ukončil ZŠ v 8. ročníku (propadl ve druhé třídě), poté se vyučil v dvouletém učebním oboru „zpracování dřeva“ (v učebním oboru měl slabý prospěch), více jak půl roku bez zaměstnání, v získané práci mimo obor (strojný zámečnick), hodnocen jako nespolehlivý z hlediska množství i kvality práce s pozdními příchody do zaměstnání.

Jak vyplývá z Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách⁶⁰, zaznamenává zneužívání prchavých rozpouštědel určitou „renesanci“. Studie dokládá, že v roce 2003 uvedlo 9 % dotázaných 16-letých mladistvých žáků středních škol a učilišť, že má alespoň jednu zkušenost (za celý dosavadní život) s inhalací rozpouštědel (v roce 1999 to bylo 7,2 %, v roce 1995 7,6 %). V současné době však fetování chemických rozpouštědel a dalších těkavých látek je z hlediska četnosti daleko za zneužíváním marihuany nebo hašiše. Citovaná studie dokládá, že alespoň jednou užilo tyto látky 43,6 % dotázaných (v roce 1999 34,6 %, v roce 1995 21,8 %), v posledním roce 35,7 % a v posledním měsíci 19,2 %. Zdá se, že zneužívání konopných produktů (zvláště uvažíme-li, že delikventní populace mladistvých byla citovaným výzkumem zasažena pouze okrajově, neboť je často mimo školská zařízení), se stává masovým jevem.

Dva mladiství – kamarádi z místa bydliště a základní školy – pěstovali marihuanu a poskytovali ji svým vrstevníkům (asi v pěti zdokumentovaných případech). Jednomu z obžalovaných navíc byl prokázán 2x prodej tzv. tripu (tedy amfetaminu), druhému případ prodeje jedné dávky pervitinu. Oba byli součástí větší party 17 – 18 letých, která společně trávila čas a užívala, vzájemně si obstarávala a poskytovala různé drogy. Někteří ze skupiny proti obžalovaným vypovídali, což bylo základem obžaloby. Na základní škole byli oba hodnoceni jako problémoví v chování ve škole i mimo školu; v době trestného činu oba navštěvovali učební obory, kde bylo jejich chování i docházka vcelku bez výhrad. V minulosti nemají žádné zjištěné prohřešky proti zákonu.

V pozadí mnohých trestných činů mladistvých je ovšem nejtradičnější droga – alkohol. Naše šetření znovu ukazuje, že v ČR je zákaz podávání alkoholu mladistvým velmi intenzivně

⁶⁰ Csémy, L., Sadílek, P., Sovinová, H., Lejčková, P., Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD 03), Přehled hlavních výsledků, Psychiatrické centrum Praha, interní materiál

obcházen a že varování před účinky alkoholu je stále v osvětě dětí a mladistvých málo a neúčinně zdůrazňováno.

V pozdních nočních hodinách se skupina 2 podnapilých mladistvých a 2 mladých dospělých (kamarádi ze stejného místa bydliště oslavovali narozeniny jednoho z nich) přesouvala z jedné vesnice do druhé. V rámci tohoto přesunu prováděli různé – alkoholem vyprovokované – kousky, předháněli se ve výtržnických nápadech, z nichž některé mohly mít závažné následky. Hlavním ohrožujícím činem bylo vytažení neosvětlené traktorové vlečky do silnice, dále poškodili dopravní značení a rozbili parabolické zrcadlo.

Některé trestné činy mladistvých jsou výrazně afektivní povahy a jsou spáchány ve stavu intoxikace alkoholem či jinými toxickými látkami.

V noci kolem půl třetí šla skupina čtyř rozjařených mladistvých z restauračního zařízení. Jeden z nich – mladistvý obžalovaný - začal bezdůvodně vylamovat laťky z plotu před domem poškozeného. Majitel domu se snažil zjednat pořádek, vyběhl z domu a pustil se do jednoho z mladých lidí, který nesl v ruce odhozenou laťku (nebyl to ovšem ten, co plot ničil). Obžalovaný mladistvý vystoupil „na obranu“ kamaráda, poškozeného fyzicky napadl, a to tak, že jej z rozběhu prudce pěstí udeřil do obličeje a způsobil mu nekomplikovaný otřes mozku, zlomeninu komplexu jařmového oblouku a horní čelisti s posunutím úlomků kosti. Útočník byl v minulosti 2x projednáván za přestupky a byl ze školy negativně hodnocen.

Nejen vandalismus a násilná kriminalita, ale i delikty majetkové mají někdy svou příčinu ve snížení rozpoznávacích schopností pod vlivem alkoholu:

Dva sedmnáctiletí se v době, kdy se v jejich městě konala pouť, vloupali v noci do maringotky – střelnice (prorazili otvor ve stěně). Odcizili 5 vzduchovek, diabolky, drobné mince a hračky. V době zadržení měli přes 2 promile alkoholu v krvi. První z nich nemá žádné předchozí střety se zákonem, i když z místa bydliště není pozitivně hodnocen. Druhý byl již řešen pro přestupek proti občanskému soužití a trestán za výtržnost podmíněným trestem. Je v evidenci orgánů sociálně právní ochrany dětí jako problémový jedinec. To potvrzuje i další delikt uvedený ve spisu, kdy z místního baru odcizil 50 litrový sud piva Zubr a vypil ho s kamarády. Údajně se jednalo o sázku, je možné, že je dotyčný pro svou pověstnou nezdrženlivost „hecován“ a následně využíván svými kamarády. Jeho psychický stav ani případná závislost na alkoholu nebyly zkoumány.

3.2 SHRnutí A Závěry

Z našeho výzkumu kompletního ročního nápadu trestné činnosti mladistvých na 8 státních zastupitelstvích lze učinit tyto hlavní závěry:

- z celkového množství 484 mladistvých obžalovaných bylo více jak 90 % mužů;
- z hlediska věku byly rovnoměrně zastoupeny všechny věkové skupiny mladistvých;
- v době spáchání trestného činu byl každý pátý obžalovaný žákem ZŠ nebo ZvŠ;
- pouze necelých 5 % obžalovaných v době spáchání trestného činu studovalo na některé ze středních škol;
- vzhledem k tomu, že obžalovaní mladiství se nejčastěji pohybují v prvním ročníku učňovského školství, nebo již z různých důvodů (nejčastěji pro vyloučení) tuto docházku ukončili, je možno souhrnně říci, že drtivá část pachatelů má pouze základní vzdělání;
- čtyři z pěti mladistvých se dopustili majetkové trestné činnosti, a to nejčastěji podle §247 (krádež);
- jen desetina pachatelů použila k získání majetkového profitu násilí nebo hrozby násilí vzhledem k poškozeným, tedy byla jimi naplněna skutková podstata tr.č. loupeže podle §234;
- ¾ mladistvých měly v obžalobě uveden pouze jeden skutek, naopak více jak dva skutky necelých 10 %. Tyto údaje mohou orientačně naznačovat obecně nižší nebezpečnost osobností mladistvých pachatelů;
- značná část škody způsobená antisociální činností jde na vrub násilnému a neodbornému způsobu, kterým se obžalovaní odcizovaných věcí zmocňují; na druhé straně může být tento způsob provedení pro mladistvé důležitý;
- mladiství pachatelé se často zmocňují věcí z aut (především autorádií a povinného vybavení motorových vozidel), případně motorových vozidel jako takových, jízdních kol a mobilních telefonních přístrojů. Je možno konstatovat, že ke krádežím přispívá i mladistvým známý fakt, že si jednak krádeží málokdo povšimne, jednak že je velmi snadné odcizené předměty zpeněžit na burzách i v oficiálních bazarech;
- mladiství se dopouštějí především krádeží ze společných prostor domů (sklepy, chodby) nebo z objektů chat a garáží, téměř v desetině případů si troufli i na krádeže bytové (při nich však nejčastěji používají nějaké formy lsti, která umožňuje nenásilný vstup do bytu) či na obdobně uskutečňované krádeže v obchodech, kancelářích či různých provozovnách;

- peněžní hotovost získala bezprostřední trestnou činností více jak pětina obžalovaných mladistvých delikventů a v těchto případech přichází nejčastěji na řadu fyzické násilí vůči věci, ale i vůči poškozeným. Ze všech analyzovaných případů však pouze u 13 pachatelů došlo k takovému brachiálnímu násilí, které si vyžádalo delší pracovní neschopnost poškozeného. Vysoce frekventovanou podobou získání finanční hotovosti (38 mladistvých obžalovaných) však bylo prosté přivlastnění si peněz, které si majitel dostatečně nehlídal (často vliv alkoholu u oběti) nebo se jimi chlubil. Obdobně tomu bylo i u cenností;
- poměrně četnou majetkovou trestnou činností je odcizování barevných kovů a dalších surovin a jejich následný prodej ve sběrnách. Zde jednají mladiství pachatelé často v součinnosti se spolupachateli mladšími 15 let či s dospělými pachateli, nezářídka rodinnými příslušníky;
- násilná kriminalita je záležitostí spíše starších kategorií mladistvých pachatelů s neukončeným základním vzděláním, často ze zvláštních škol. Příčiny ublížení na zdraví nebývají ve spisech (ani v rozsudcích) přesně specifikovány. Většinou tvrdí oběti, že byly „napadeny bezdůvodně“ a obžalovaní proti tomu namítají, že byli vyprovokováni předchozím jednáním oběti. V některých případech mají obě strany sporu z nezjištěných (a nezjišťovaných) důvodů zájem na zastření pravých motivů konfliktu;
- mravnostní kriminalita tvoří zanedbatelnou část celkového nápadu. Lze usuzovat, že značná část těchto deliktů zůstává z důvodu obav oběti ze sekundární viktimizace neodhalena;
- na skutečnou motivaci trestné činnosti lze z materiálů SZ a soudů usuzovat pouze se značnou rezervou. Nejčastěji je konstatován zjištěný motiv bez dalšího rozboru (a mnohdy tomu tak skutečně je). Z některých indicií lze však usuzovat i na další motivační proměnné jako je např. malé právní vědomí mladých pachatelů (spojené s malou důvěrou v legální prostředky prosazení práva), snaha potrestat nejruzněji definované (domnělé či skutečné) asociality oběti, msta či závist (zvláště pocit majetkové nerovnosti, neschopnost odložit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu či se jich vzdát). Jednu z nejdůležitějších motivací trestné činnosti však můžeme hledat i v nudě a nestrukturovaném volném čase pachatelů a jejich potřebě se odreagovat a prožít něco dobrodružného či vzrušujícího. Někdy se trestná činnost jeví jako pokus o nevhodnou kratochvíli a únik z problémů všednosti. Zde je třeba hledat i

nezanedbatelný (i když ze spisového materiálu nedoložitelný) vliv zneužívání alkoholu a nealkoholových drog;

- velkou roli v podmínkách vhodných pro delikvenci mladistvých pachatelů sehrává též zjevný výchovný deficit - výchova, která nezvládla osobnostní impulzivitu pachatele, způsobila jeho citovou deprivaci a zanedbala rozumovou kultivaci. Značný vliv má prokazatelně nestabilní rodinné zázemí a častá kriminální infekce v blízkém okolí klientů.

4. Mladiství odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody

4.1 MLADISTVÍ MUŽI VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

V letech 2001 - 2002 byla provedena dotazníková sonda do kriminální populace mladistvých ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Sonda se zaměřila na otázky směřující k zmapování základních charakteristik rodiny odsouzeného, dále na školní problematiku, charakteristiku vrstevnického prostředí a popis kriminální kariéry. Do souboru bylo postupně zařazeno 154 mladistvých odsouzených, kteří vykonávali trest odnětí svobody ve věznicích pro mladistvé ve Všehrdech a Opavě. Speciální záznamové archy byly vyplňovány vychovateli věznic, kteří se na některé údaje ptali přímo odsouzených mladistvých.

Vyhodnocení

Objektem našeho zájmu se stali mladiství odsouzení muži. V drtivé většině (94 %) se naši klienti považovali za Čechy, 4 % byli Slováci a 2 % jiné národnosti. 47 % mladistvých se domnívá, že pochází z romské rodiny. Největší část z odsouzených mladistvých zahrnutých do výzkumné sondy byla v současnosti starší 17 let, naopak pouze 5 % mělo pouze 15 roků, tj. bylo věkově blízko věku počátku trestní odpovědnosti. Zdá se, že soudy při určování výše a druhu nepodmíněného trestu odnětí svobody přihlížejí k věku pachatele a u mladších z nich - jsou-li k tomu splněny zákonné předpoklady - sahají k jiným, méně osobnost poškozujícím opatřením. Nicméně věkový posun směrem k starším ročníkům může být způsoben i jistou pomalostí trestněprávního procesu.

Více jak jedna třetina (37 %) odsouzených bydlela převažující část svého života **ve středně velkém (nejčastěji bývalém okresním) městě**. Ve velkých městech (tj. Praze a bývalých krajských městech), a naopak v městech malých bydlelo zhruba stejně mladistvých (23 % ve velkoměstech a 25 % v městech malých). Vesnická populace byla mezi odsouzenými mladistvými ve výrazné menšině, pouze 15 % klientů zahrnutých do výzkumné sondy bydlelo převažující část svého života na vesnici či v menších lokalitách. Na základě těchto zjištění je možno vyslovit několik hypotéz. Předně se zdá, že závažné kriminalitě mladých lidí spojené s prostředím okresního města se dostává pravděpodobně podstatně větší publicity, než je tomu v jiných lokalitách, veřejné mínění ji více sleduje a v souvislosti s tím se zintenzivňuje práce orgánů činných v trestním řízení. Naopak ve velkoměstě kriminalita mladistvých často zaniká v anonymitě prostředí a je častěji ve stínu závažné kriminality dospělých, v menších městech

a lokalitách pak přece jenom existuje stále vyšší míra sociální kontroly, která působí preventivně proti závažné kriminalitě mladých lidí.

Z hlediska etnicity klientů lze postřehnout, že romští klienti bydleli v převážné většině případů (75 %) ve středních a menších městech, naopak téměř třetina (32 %) odsouzených mladistvých z řad majoritní populace žila ve velkoměstě a - poněkud překvapivě - každý pátý na vesnici (což je ve srovnání s romskými mladistvými odsouzenými dvakrát častěji). Tato zjištění by měla být podkladem pro další zkoumání, jež by se zaměřilo na zodpovězení otázky, proč existují mezi romskými a majoritními skupinami mladistvých vězňů vzhledem k charakteru bydliště takové markantní rozdíly. Lze ovšem předběžně konstatovat, že rozdíl je především způsoben větší koncentrací Romů v lokalitách menších měst, kam bývají mnohdy jak z prostředí měst větších, tak z malých obcí přímo či nepřímo vytlačováni. V těchto procesech hraje roli celá řada faktorů - od sociální distance občanů majoritní společnosti až k nedostatečným pracovním či bytovým příležitostem.

Při podrobnější analýze dat jsme nenašli zásadnější rozdíly ve velikosti místa bydliště mezi podsoubory klientů, kteří získávali své základní vzdělání na základní a zvláštní škole. Lze pouze konstatovat jistou tendenci, která ukazuje, že mladiství odsouzení se vzděláním na ZvŠ bydleli poněkud častěji než klienti ze ZŠ ve středně velkých městech (ZvŠ 42 %, ZŠ 32 %).

Pouze mírně převažují odsouzení mladiství (53 %), kteří získávali **vzdělání** na základní škole, zbytek navštěvoval (až na malé výjimky osvobozených od školní výuky) zvláštní školu. To platí především o Romech, neboť více jak tři čtvrtiny z nich (77 %) získávalo základní - často nedokončené - vzdělání na zvláštních školách. To velmi kontrastuje s výsledky u podsouboru odsouzených mladistvých z řad majoritní společnosti, kteří navštěvovali ZvŠ pouze v 17 % případů. Tyto výsledky ovšem nejsou až tak překvapivé, neboť na zvláštních školách se v současnosti stále vyskytuje relativně více Romů než Neromů, což se stává zdrojem kritiky ze strany romských i proromských aktivistů. Za povšimnutí u vězněné populace však stojí, že u celých 30 % mladistvých odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody došlo v minulosti v průběhu školní docházky k přeřazení za základní školy do školy zvláštní a že opačným směrem nebyl přeřazen nikdo z nich. Lze usuzovat - ve shodě s našimi předchozími výzkumy⁶¹ vzdělanostní situace u problémových dětí - že přeřazení ze ZŠ na ZvŠ nebylo často způsobeno prospěchovou (intelektuální) úrovní dítěte, ale stalo se spíše

⁶¹ Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Problémové děti ve školských výchovných zařízeních, KNOK 2000, str. 50 a následující

administrativním prostředkem k řešení jeho nepřizpůsobivého či provokativního chování na ZŠ či reakcí na „sociální zakázku“ ať již školy (snaha se zbavit „rušivého“ či „nezvladatelného“ dítěte) nebo rodiny dítěte (pokusy romských rodičů usnadnit dítěti školní docházku jeho přeřazením do „naší“ školy nejsou neobvyklé). Tím ovšem nechceme říci, že přeřazení dětí ze ZŠ do ZvŠ nebylo často oprávněné a vhodné. Lze však jednoznačně konstatovat, že **vězeňská populace mladistvých navštěvovala zvláštní školu několikrát častěji**, než je tomu u běžné neuvězněné populace vrstevníků.

Tento stav se samozřejmě negativně podepisuje na možnosti následného získávání vyššího než základního vzdělání. Současná školská legislativa v této oblasti sice umožňuje, aby se i absolventi ZvŠ ucházeli o hodnotnější učební obory či mohli studovat na středních školách, nicméně - odhlédneme-li od zjevně nižší úrovně faktických vědomostí a dovedností absolventů ZvŠ, která je jednoznačně znevýhodňuje ve fázi přijímání do další formy vzdělávání - pokračování ve studiu je u našich klientů „znemožněno“ především jejich nechutí ke vzdělávání jako takovému. Získání základního vzdělání na ZvŠ se tak pro mnohé stává vítaným argumentem pro vyhnutí se dalšímu edukačnímu úsilí.

Z hlediska školního prospěchu patřili mladiství odsouzení na všech typech škol mezi slabší žáky, přičemž neúspěšnost se více projevovala u žáků ZŠ (alespoň jednou propadla více jak jedna třetina z nich – 36 %) než u žáků ZvŠ (26 %). Znovu se tak potvrzuje známá poučka etiketizační kriminologické teorie, že navozená neúspěšnost jedince v jedné oblasti (např. jeho neakceptování či ostrakizace v oblasti chování a lidských vztahů) se projevuje i v jiných „neúspěšnostech“ v jiných oblastech (např. ve špatném prospěchu) a naopak. Jinak řečeno, špatný prospěch našich klientů jde často ruku v ruce se závadovým chováním a tato souvislost se pouze u klientů ze zvláštních škol tak výrazně neprojevuje, neboť zde jsou nároky na zvládnutou materii učiva podstatně nižší.

Školní neúspěšnost našich klientů a jejich vztah k edukaci se též - mimo jiné – projevil v tom, že pouze 2/3 mladistvých odsouzených po základní či zvláštní škole vůbec nastoupily do nějaké formy středoškolského vzdělávání, ať již v učilišti či na střední škole. Účastí na dalším studiu se však diametrálně odlišují mladiství, kteří navštěvovali ZŠ, od těch, kteří své základní vzdělání získali na školách zvláštních. Z frekventantů ZvŠ to byl sotva každý druhý (46 %) kdo pokračoval alespoň určitou dobu ve studiu, na rozdíl od absolventů ZŠ, kteří pouze v necelé pětině případů (18 %) ve studiu - nebo pokusu o něj - nepokračovali. Zdá se, že přechod ze základní školy do nějaké formy středního školství je pro absolventy ZŠ

podstatně snazší a tzv. samozřejmější, nicméně často přechod i těchto dětí na vyšší stupeň se děje bez jejich většího přičinění a volního úsilí (na obor jsou přijati bez přijímacích pohovorů), takže je „zvolený“ obor velmi brzy opouštěn (nebo jsou klienti vylučováni) a mnohdy i vícekrát měněn. U našich klientů se tak setkáváme jednak s nezájmem o současný či nový obor, jednak s rozčarováním, které je spojeno se zrealističtěním často nepřesných prvotních představ o oboru a jeho nárocích. Mnohdy je ovšem problém nikoliv v učebním oboru, který nesplňuje představy klienta, ale v mladistvém, který do svého vzdělávání nechce (často zcela programově) investovat žádné úsilí. U mnohých mladistvých našeho vzorku tak tkví hlavní vzdělávací problém v jisté „příživnické mentalitě“ a málo vycvičeném volním úsilí setrvat v určitém směru. Obecný nezájem o dosahování úspěchu v pracovní sféře mívá často svou prapříčinu v nápodobě „rodinných tradic“ v pracovní a vzdělanostní oblasti. Nezájem o další vzdělávání a pozitivní profesní rozvoj je totiž - jak dále ukážeme - spojen i s naprostou nepodnětností rodinného zázemí.

Z hlediska **rodinného stavu** je - i v souvislosti s věkovými determinantami mladistvých - v současnosti naprostá většina svobodná, respektive formálně nesezdaná (pouze jeden klient byl ženatý). Existenci relativně trvalejšího soužití před uvězněním však přiznalo 5 odsouzených (2 Neromové a 3 Romové). Z hlediska sexuálních zkušeností se zdá zcela jednoznačným, že naprostá většina klientů již zahájila sexuální život a že někteří klienti mají v tomto směru značné zkušenosti. Někteří mladiství mají již své děti (potomka přiznalo 7 mladistvých - převážně Romů).

Z hlediska **zdravotního stavu** jsme se snažili zaměřit svou pozornost především na otázky fyzických a psychických poruch. Na základě údajů ze záznamového archu můžeme konstatovat, že nějakou smyslovou poruchu (tj. poruchu zraku, sluchu či řeči) má téměř pětina uvězněných (19 %), přičemž smyslovou vadu mívají častěji odsouzení mladiství ze ZvŠ než ze ZŠ a Romové než Neromové. I zde je zjevným, že se zvláštní školy stávají mnohdy odkladištěm dětí, které se v nějakém smyslu vymykají širší normě spolužáků, a to i z hlediska zdravotního. Jiné závažnější fyzické zdravotní potíže (určité tělesné deformity a projevy invalidity) mají pouze 4 chlapci. 13 % uvězněných (především klienti ze ZvŠ) má závažnější psychické problémy, především zvýšenou agresivitu (ta je poněkud více zaznamenána u Romů) a psychotické reakce (ty jsou naopak častěji zaznamenány u Neromů), CAN apod. Téměř každý šestý mladistvý (16 %) byl léčen na psychiatrii, což je v porovnání se standardní populací nápadně vysoké číslo.

Mezi zdravotní obtíže, které mají dle psychologických studií důležité negativní důsledky pro osobnostní vývoj dítěte, jsme zařadili i fenomén hospitalismu. Sonda do vězňenské populace odhalila, že dlouhodobá hospitalizace byla poměrně častá (16 %) a zasahovala rovným dílem jak romské tak i neromské chlapce, absolventy ZŠ i ZvŠ. Určitý rozdíl mezi klienty je možno spatřovat v tom, že romští uvězněni mladiství chlapci byli častěji hospitalizováni v dřívějším věku než jejich neromští spoluuvězněni. Nicméně z celého zkoumaného souboru byl pouze jeden odsouzený mladistvý dlouhodobě hospitalizován ve věku do tří let, tedy v období, kdy je dětská psychika na důsledky dlouhodobější separace od matky výrazně citlivá a hospitalizace byla nejčastější zaznamenána v období školní docházky. Obecně je tak možno soudit, že fenomén hospitalismu se zřejmě nijak významně nepodepsal na kriminální kariéře mladistvých uvězněných a že byl nanejvýš doprovodným prvkem jinak neutěšených poměrů v orientační rodině klienta - viz dále.

Více jak 2/5 odsouzených pochází z formálně neúplné rodiny, přičemž relativně hůře jsou na tom z tohoto pohledu respondenti z majority než romští klienti. Nejčastěji žili v současnosti uvězněni mladiství se samotnou matkou (51 % z těch, co žili v neúplné rodině) nebo v rodině doplněné o nevlastního otce (27 %). Překvapivě pouze 12 odsouzených (8 % ze všech členů výzkumného souboru) žilo v zařízení náhradní rodinné péče nebo v adoptivní či pěstounské péči. Z jiného pohledu je možno konstatovat, že se na výchově a péči o klienta podíleli oba vlastní rodiče pouze zhruba v 1/3 případů (35 %) a že v ostatních případech byla především mužská výchovná role hrubě zanedbána - otec se v rodině nevyskytoval nebo se o výchovu dítěte vůbec nezajímal. Přitom je třeba si uvědomit, že tyto zjištěné údaje lze považovat za minimální počty a že latence v této oblasti bude ve skutečnosti vysoká. Zdá se tak, že v nevhodném, málo podnětném a nedostatečně korigujícím zázemí je nutno spatřovat jeden z významných činitelů, které negativně ovlivnily životní dráhu uvězněného mladistvého.

Zdá se, že je v genezi kriminální kariéry mužů stále nedostatečně doceňována absence mužského elementu ve výchově. Jak říká Richard Rohr „touha po otci (Father Hunger) se také někdy nazývá rána po otci (Father Wound). Psychologové užívají tohoto termínu, aby zdůraznili zranitelnost mužské psyché jako důsledek absence otce v rodině - ať už proto, že zemřel, opustil rodinu, tráví většinu času v práci či mimo domov, anebo protože se vyhýbá kontaktu se svými dětmi. V každém případě je výsledkem hluboká bolest, deprivace, jež může vést k malému smyslu pro vlastní vyrovnanost a hranice svého „já“, mysl, jež postrádá spojení s tělem a s pocity, nečinnost nezapáleného ohně (...) ... většina mužů byla ve vězení

proto, že neměli otce. Ne že by to byli sirotci, ale nikdy nepocítili přítomnost otce v tom pozitivním smyslu. Nikdy neviděli sami sebe jako syny mužů, které obdivovali, nikdy nepocítili hloubku a jistotu své identity, nikdy si neprožili to prvotní nadšení, jež je výsledkem vyrůstání ve společnosti svého otce. A tak strávili svůj život tím, že se všelijakými destruktivními způsoby snažili stát se muži. A stali se z nich muži nejistí, kteří si musejí dokazovat svou mužnost tím, že páchají trestné a násilné činy.“⁶²

K výše řečenému lze dodat, že naši klienti bývají často dětmi psychicky či fyzicky opuštěnými, po kterých život fakticky žádá schopnost postarat se ve své režii o své potřeby a o své často špatně definované a neadekvátní zájmy. Tento druh opuštěnosti je o to horší, že těmto mladým mužům chybí pozitivní vzory aktuálně přítomných a angažujících se rodičů (zejména otců) a zároveň jim životní cestu komplikuje celá řada glorifikovaných asociálních vzorů a životních postojů jejich asociálních rodičů. Tak jsou naši klienti poškozováni nejen tím, že trpí nezájmem rodičů, ale i tím, že přiblížení se k rodičovským figurám je deformuje a destabilizuje.

V 11 případech (7 %) byli naši klienti v průběhu života postiženi úmrťm vlastní matky, přičemž v 5 případech byla tato osoba jedinou vychovatelkou dítěte. Úmrtí matky postihlo častěji odsouzené mladistvé z řad Romů (8 případů). Velká skupina odsouzených mladistvých (13 %) byla též v minulosti postižena úmrťm vlastního otce⁶³. Starost o dítě byla nejčastěji (v 44 % případů) záležitostí matky, a to ať již se jednalo o matku v roli samoživitelky (25 případů) či v rodinách doplněných o náhradního otce (13 případů), ale i v rodinách úplných. Zcela výjimečně o dítě pečoval samostatně otec (2 případy). O zbytek souboru pečovali různí jiní příbuzní či pěstouni, případně se v určitých obdobích uplatnila ústavní výchova.

O vzdělání a profesi matky jsme získali pouze neúplné údaje. Odsouzení mladiství totiž mnohdy nebyli schopni dotazy na úroveň dosaženého vzdělání a profesní zařazení rodičů buď vůbec zodpovědět, nebo byly jejich informace velmi kusé a nepřesné. Vzdělání a profesionální zručnost nebývají asi v rodinách našich klientů zásadním tématem, této oblasti se nepřičítá téměř žádná důležitost. Asi i proto jsme se dozvěděli informace o vzdělání pouze u 62 % **matek** a o profesi u 80 %. V takto okleštěném vzorku zjišťujeme, že středoškolské či vysokoškolské vzdělání (VŠ byla ovšem zaznamenána pouze v jednom výjimečném případě)

⁶² Rohr, R., Martos, J. Cesta divokého muže (The Wild Man's Journey), Cesta, Brno 2002

má pouze desetina matek, naopak pouze základní (často nedokončené) vzdělání má více jak polovina matek (53 %). Z hlediska profese tak nepřekvapí, že 3/5 uvězněných mladistvých má matku, která vykonává různé druhy (nejčastěji nejméně kvalifikovaných, a tím pádem velmi málo placených) dělnických profesí či pracuje v obdobných pozicích ve službách a že 16 % matek je dlouhodobě nezaměstnaných (a často nezaměstnatelných).

U **otců** uvězněných mladistvých (údaje o vzdělání jsme ovšem získali pouze u 50 % otců a o profesi u 68 %) existuje též velká skupina s pouze základním vzděláním (44 %), nicméně 46% otců mladistvých je - dle často mlhavého a proto silně nepřesného dojmu mladistvých - vyučeno. Otcové, kteří figurují v úplných rodinách, jsou na tom z hlediska vzdělání o něco málo lépe než otcové, kteří nežili v rodině mladistvého odsouzeného. Rozdíl je možno spatřovat především ve skupině vyučených otců, kteří se vyskytují dvakrát častěji mezi otci, kteří zůstali v rodinách. Za povšimnutí též stojí (a potvrzuje to zároveň naše předpoklady), že otcové klientů, kteří navštěvovali ZŠ, mají častěji vyšší formální vzdělání než otcové mladistvých ze ZvŠ. Jednak totiž kvalifikovanější a vzdělanější otcové dovedou zabránit případnému neadekvátnímu propadu dítěte ze základní školy do školy zvláštní (přece jenom někteří z nich považují přeřazení dítěte do ZvŠ za degradaci statusu rodiny), jednak rodiče bez vlastního vyššího stupně vzdělání nemají v oblasti edukace dětí žádné ambice a směřují k tomu, aby bylo školní povinné docházce jejich dětí učiněno zadost co možná nejsnadnějším způsobem, tj. docházkou do zvláštní, tedy méně náročné školy.

Vztah k matce označuje za bezkonfliktní či téměř bezkonfliktní 110 mladistvých (71 %), vztah k otci je takto pozitivně hodnocen zhruba v polovině případů (49 %). Kladné vztahy k oběma rodičům (tj. ani jeden z rodičů nezískal horší známku na pětibodové škále oblíbenosti než dvojku) pak vyjadřuje 45 % uvězněných mladistvých, přičemž je nejčastěji hodnocení matky shodné s hodnocením otce, nebo je hodnocení matky mírně lepší. 42 respondentů (27 %) dokonce hodnotí v této otázce oba rodiče nejvyšší známkou, to je jedničkou. Značná část uvězněných mladistvých tak vyjadřuje v zásadě spokojenost se svými vztahy k rodičům. V tomto směru se ovšem potvrzuje známá zkušenost praktiků, že uvěznění nebo jinak od svých rodin odloučení mladí lidé si až nemístně (často v přímém protikladu se skutečností) idealizují své rodinné zázemí. K výše uvedeným empirickým údajům je třeba ještě dodat, že

⁶³ Úmrtí jednoho z rodičů delikventa je nápadnou kriminologickou markantou, kterou jsme již zaznamenali v předchozím výzkumu (viz Večerka, Holas, Štěchová – cit. dílo str. 36). Tento jev by nepochybně zasluhoval hlubší analýzu.

členové výběrového souboru pouze v 19 případech (12 %) hodnotí oba své rodiče negativně (tj. obě rodičovské figury se umístily na 3 - 5 bodu pětistupňové škály.)

V celých 29 % případů se na výchově mladistvého podílel nějaký další vychovatel, který nebyl vlastním rodičem dítěte. Nejčastěji tuto vychovatelskou funkci hrál muž - nový partner vlastní matky, nezdědka však výchovnou funkci sehrávali prarodiče - především v rodinách, kde matka zůstala po rozchodu s partnerem (otcem mladistvého odsouzeného) sama, či vůbec nedošlo k vytvoření partnerského vztahu vlastních rodičů. Obecně lze říci, že prarodiče a další nejbližší příbuzní vlastních rodičů sehrávali zásadnější výchovnou roli nejméně v 10 % případů.

Z hlediska ekonomického zajištění ve vlastní rodině se odpovědi rozdělily víceméně rovnoměrně, nejvíce mladistvých označilo tuto úroveň za průměrnou (60 %), 20 % hodnotilo ekonomickou situaci rodiny nadprůměrně a naopak 20 % ji považovalo za podprůměrnou. V obou těchto případech však převažovalo hodnocení ekonomické úrovně rodiny, které se nepohybovalo v extrémních polohách škály. Podle očekávání byla obecně zaznamenána lepší průměrná ekonomická úroveň v rodinách těch mladistvých, kteří navštěvovali základní školu (a jejichž rodiče, jak jsme výše zdůraznili, mají relativně vyšší formální vzdělání) a u orientačních rodin klientů, kteří patřili k majoritnímu obyvatelstvu. Zdá se, že se tato situace bude v budoucnu ještě násobit, neboť s prohlubující se nezaměstnaností bude docházet k stále větším nárokům na profesionální a vzdělanostní úroveň zaměstnanců a zároveň bude existovat jisté i v současnosti zjevné nebezpečí znevýhodňování minoritních skupin občanů na trhu práce.

Na jednoho uvězněného mladistvého připadá průměrně 2,53 vlastních sourozenců. Lze konstatovat, že orientační rodiny našich odsouzených mladistvých jsou v průměru větší než odpovídá průměrným hodnotám celkové populace. Nejběžnější ovšem je, že má uvězněný mladistvý jednoho (23 %) nebo dva (21 %) vlastní sourozence. Bez vlastních sourozenců je 16 % mladistvých. Pět a více vlastních sourozenců má pak 15 % odsouzených. Z hlediska pořadí mezi vlastními sourozenci (po odečtení jedináčků) je uvězněný mladistvý nejstarším sourozencem v 21 % případů, druhým v pořadí ve 23 % případů a třetím v pořadí v 19 % případů. V přibližně pětině případů je pak klient čtvrtým a dalším dítětem vlastních rodičů.

O charakteru sociálního zázemí klientů pak částečně vypovídá i zjištěný údaj, že pouze 99 uvězněných mladistvých (tj. 64 %) nemá žádného nevlastního sourozence. Jinak řečeno:

jeden ze tří mladistvých obyvatel věznic má aspoň jednoho nevlastního sourozence, přičemž ovšem dva a více nevlastních sourozenců má čtvrtina uvězněných.

Bez jakýchkoliv sourozenců tedy vyrůstá pouze 7 klientů (5 %) našeho analyzovaného souboru, naopak čtyři a více sourozenců zaznamenáváme u 57 klientů (37 %). Z hlediska pořadí mezi sourozenci jsou sledovaní chlapci nejčastěji prvními, tj. nejstaršími (37 %), dále druhými (24 %) či třetími (19 %), nejmladšími mezi vlastními sourozenci pak v 29 % případů. Klienti, kteří získávali základní vzdělání na zvláštních školách jsou - při srovnání s absolventy ZŠ - statisticky významně méně často prvními mezi sourozenci, zato jsou však častěji zastoupeni mezi mladšími dětmi rodiny, nebo jinak vyjádřeno, více jak každý třetí frekventant ZvŠ je v pořadí sourozenců na čtvrtém a vyšším místě. Zdá se, že jednak rodiny, z kterých pocházejí klienti - absolventi ZvŠ, bývají z hlediska počtu dětí více početné - jenom vlastních sourozenců mají průměrně 3,3 (což je téměř dvojnásobek stavu u mladistvých ze ZŠ - 1,9), jednak že u intelektově deficitních frekventantů ZvŠ sehrává negativní roli i fakt nižšího dohledu rodičů nad mladšími dětmi v početných rodinách. Již v předchozích kriminologických výzkumech⁶⁴ se totiž prokázalo, že sociální či antisociální chování dětí ze sníženým intelektem je do značné míry závislé na charakteru vnějšího výchovného dohledu a na způsobu zaplňování volného času dětí.

Podle zjištěných údajů lze pouze ve čtvrtině případů považovat výchovné prostředí mladistvého uvězněného za zcela vyhovující (27 %) a stabilní (23 %). Naopak špatné a navíc nestabilní výchovné prostředí jsme zaznamenali u 28 % mladistvých vězňů. Nestabilní výchovné prostředí je identifikováno poněkud častěji u mladistvých vězňů, kteří v minulosti získávali své základní vzdělání na zvláštních školách než na ZŠ. Problematika nestability výchovného prostředí je charakteristická pro životní osudy každého druhého mladistvého tohoto podsouboru.

Klienti si nestěžovali na nedostatek přátelských vazeb na svobodě (pouze jeden klient tvrdil, že nemá žádné přátele), zhruba každý desátý (8 %) však tvrdí, že nemá přátele mezi vrstevníky. Značná část uvězněných mladistvých (62 %) se v průběhu svého života na svobodě výrazně často pohybovala ve společnosti lidí, kteří měli daleko k prosociálním postojům. Jak vyplývá ze statistického třídění dat, toto konstatování zvláště platí pro

⁶⁴ Netík, K., Večerka, K., Neumann, J., Válková, H., Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti, VÚK 1987

uvězněné, kteří svou základní školní docházku realizovali ve zvláštních školách. Z tohoto zjištění lze vydedukovat, že se opětně potvrzuje kriminologická zkušenost, že pro pozitivní či delikventní kariéru sugestibilnějších klientů ze zvláštních škol (ale i pro žáky s nižším IQ ze škol základních) mají neobyčejně významnou roli kontakty s prosociálními či naopak antisociálními jedinci, zejména vrstevníky. Nápodoba totiž v jejich životě hraje velkou úlohu a životní cesty jsou často předznačeny mechanickým kopírováním akceptovaných vzorů ze sociálního okolí. Zdá se, že právě pozitivní vrstevnické kontakty výrazně chyběly našim klientům.

Přibližně polovina mladistvých, o kterých jsme shromažďovali informace, přiznala, že byla členem nějaké party mladých lidí. Ve skutečnosti bude však účast na životě party u našich klientů podstatně větší. O existenci party mluví totiž zejména ti odsouzení mladiství, kteří se dopustili trestné činnosti ve spolupachatelství s jinými mladými spoluobviněným a kteří mohou pouze obtížně popřít existenci takové skupiny. Navíc naši vězňové mladiství mnohdy patřili mezi ústřední vedoucí osoby part. Zavadová činnost part v převažující většině případů směřovala ke krádežím, hojně se zde vyskytovalo požívání drog a pití alkoholických nápojů.

Ve výzkumu jsme usilovali o to, abychom zmapovali též výskyt **sociálně-patologických jevů** u vězněných mladistvých. Na pětistupňové škále jsme sledovali problémy mladistvého s alkoholem, toxikománií, gamblerstvím, útekem z domova, vandalismem, prostitučním chováním a závislostí na sektě.

Zjištění výzkumu potvrzuje, že nejvíce rozšířenou sociální patologií mezi našimi klienty je požívání alkoholických nápojů. Téměř každý druhý odsouzený mladistvý (47 %) sdělil, že před odsouzením požíval alkohol častěji a ve větší míře. Požívání alkoholu se ve vězněné subkultuře mladistvých považuje za samozřejmost a je zjevným, že mnozí mladiství mají s pravidelným a excesivním požíváním alkoholu výrazné zkušenosti. K požívání alkoholu se přidává i značná incidence nealkoholové toxikománie - téměř dvě pětiny mladistvých přiznávají fetování v míře, která již výrazně překračuje fázi prostého experimentování. Z jiného pohledu je třeba konstatovat, že pouze čtvrtina mladistvých tvrdí (nicméně toto tvrzení by se dalo pravděpodobně lehce zvíkat), že nepožívala ve svém dosavadním životě žádné alkoholické nápoje (tedy že jsou abstinenty) a třetina, že dosud neexperimentovala s drogou (i zde je možno vyslovit pochybnosti). Lze uzavřít, že alkoholová a nealkoholová

toxikománie často vytváří pozadí kriminálních deliktů mladistvých, kteří se trestné činnosti dopouštějí pod jejím vlivem, nebo je trestná činnost spojena se snahou získat finanční prostředky na obstarání alkoholu či drog, případně na koexistenci s drogovou scénou. To, že požívání alkoholu je stále nejrozšířenějším projevem sociální patologie mezi našimi mladistvými klienty svědčí ovšem nejen o (empiricky doložitelné) špatné sociální kontrole ohrožené mládeže jejich sociálním zázemím, ale zároveň i o obecném podceňování negativního vlivu alkoholu ve smyslu rozsáhlé sociální tolerance⁶⁵. Obdobná situace se projevuje i v tendenci zlehčovat negativní roli nealkoholové toxikománie, zvláště pak význam experimentování s tzv. lehkými drogami.

Pro celou třetinu odsouzených mladistvých jsou dalším typickým prohřeškem dlouhodobější útěky z domova. V souhlasu s kriminologickou teorií se znovu ukazuje, že ztráta dohledové (zvláště několikadenní) kontroly nad dítětem či mladistvým může jednak signalizovat vážný začátek nastoupení delikventní životní cesty, jednak může být ovšem též signálem o neschopnosti sociálního zázemí, které jedince obklopuje, zvládnout výchovnou úlohu na dobré (či alespoň dostačující) úrovni. Stojí zřejmě za zamyšlení, proč byl tento důležitý signál nastoupení delikventní životní cesty při výchově dítěte či mladistvého často přehlédnut a proč se naopak nestal podnětem pro aktivizaci odborné sociální pomoci. Vzhledem k charakteru sociálního zázemí v rodině si od její signální úlohy (natož pak od schopnosti nastalou situaci adekvátně řešit) nemůžeme ani v tomto směru mnoho slibovat a více by bylo třeba apelovat na školy, aby problematice zvláště dlouhodobého záškoláctví věnovaly patřičnou rozborovou a nápravnou pozornost.

Za vážný poznatek, který vyplynul z našeho šetření, je třeba považovat i zjištění, že každý třetí až čtvrtý mladistvý odsouzený (29 %) měl v podmínkách svobody nenáhodné kontakty s hraním na výherních automatech a že pouze 36 % nemá - údajně - s výherními automaty žádné zkušenosti. V této souvislosti je dobré si uvědomit, že hraní na výherních automatech je osobám mladším 18 let zákonem zakázáno⁶⁶ a že se zde opět (jako v případě podávání

⁶⁵ Zákon 37/1989 Sb. o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomániemi v platném znění zakazuje v §4, odst.1a) prodávat nebo podávat alkoholické nápoje, anebo jinak umožňovat jejich požívání osobám mladším 18 let a v odst. 1e) prodávat tabákové výrobky osobám mladším 18 let.

⁶⁶ Zákon 202/1990 Sb. v platném znění o loteriích a jiných podobných hrách zdůrazňuje v §1, odst.7, že „účastníkem loterie či jiné podobné hry může být jen fyzická osoba, která dovršila 18 rok věku....Osobám mladším 18 let je účast na loteriích a jiných podobných hrách zakázána. Provozovatel loterií a jiných podobných her musí učinit taková opatření, aby se tyto osoby nemohly hry zúčastnit. K tomuto účelu je oprávněn požadovat předložení průkazu totožnosti. V § 17 odst.2) se pak stanoví, že „výherní hrací přístroj musí být umístěn tak, aby neumožňoval hru osobám mladším 18 let, nebo provozovatel musí učinit taková opatření, aby tyto osoby se nemohly hry zúčastnit...“. Přísnost zákazu

alkoholu nezletilým) setkáváme s fatální neúčinností tohoto zákonného ustanovení.⁶⁷ Navíc výherní automaty bývají většinou umístěny v prostorách, kam by děti a mladiství neměli mít přístup, resp. kde by se neměli často a dlouhodobě vyskytovat. Na druhé straně je zjevným, že někteří klienti našeho vzorku hráčské vášni zcela podlehli a jejich trestná činnost je do značné míry motivována potřebou zajistit si další peníze pro hraní na automatech.⁶⁸ Výpovědi mnoha odsouzených mladistvých jasně hovoří o tom, že ihned po spáchání trestného činu byly prostředky tímto činem získané utraceny ve výherních automatech; někdy dokonce vzniká dojem, že takto končí větší část nelegálně získaných peněz.

Je zjevné, že jedním z hlavních rysů uvězněných (nejen) mladistvých pachatelů je v podmínkách svobody jejich trvalá nespokojenost s výší svého materiálního zajištění. Znovu se ukazuje, že naši klienti velmi špatně ve svém životě zvládali rozpor mezi tím, co vše je v současné době nabízeno v obchodní síti (a především vnucováno reklamou) a na co jim stačí jejich finanční prostředky. Jedním z nejzávažnějších problémů jejich osobnostního vybavení je pak výrazná neschopnost odložit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu či - v mnohých případech lépe - se svých obtížně splnitelných potřeb vzdát.

Neuspokojenost v osobním životě se u části v současnosti uvězněných mladistvých projevuje výskytem vandalského jednání. Náš průzkum zaznamenal, že 15 % mladistvých se přiznalo k masivním a nenáhodným vandalským počínům. Vyhraněná, zjevně bezúčelná agrese vůči věcem často signalizuje závažné poruchy v sociálním kontextu života mladého člověka, a

hry osob mladších 18 let je zdůrazněna i v §17, odst.9), kde se mimo jiné říká, že „V herně musí být po celou dobu provozu zajištěn dozor. Do herny je zákaz vstupu osobám mladším 18 let“ a v odst. 10) je pak zdůrazněno, že „Zvláštní provozní režim vyžaduje **dohled osoby odpovědné za dodržování zákazu hry** osob mladších 18 let, kterým je z důvodu zamezení jejich účasti na hře vstup zakázán...“ Jak dále stanoví citovaný zákon, dohled v herně v tomto směru není záležitostí neadresnou, neboť v § 19, odst.1e) se stanoví, že „Povolení k provozování výherního hracího přístroje obsahuje... jméno osoby (osob), která odpovídá za zákaz hry osob mladších 18 let v místě schváleném pro stálé umístění výherního hracího přístroje. V případě herny tato osoba (osoby) odpovídá za zákaz vstupu osob mladších 18 let do herny.“ Tento přísný mechanismus kontroly zákazu hry na výherních automatech pro osoby mladší 18 let je podpořen i ustanovením o pokutách. V §48, odst. 1g a h) se stanoví, že pokutu do výše 50 000,- Kč uloží orgán státního dozoru osobě, která je v povolení k provozování loterie nebo jiné podobné hry uvedena jako osoba odpovědná za dodržování zákazu hry osob mladších 18 let **v případě prvního prokazatelného porušení tohoto zákazu**, v případě druhého prokazatelného časově odlišného porušení tohoto zákazu odpovědnou osobou je možno uložit pokutu až do výše 500 000,- Kč.

⁶⁷ Zákon 218/2003 Sb.o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže novelizoval § 217 (ohrožení výchovy mládeže) trestního zákona a stanovil v odst.2, že „kdo umožní, byť i z nedbalosti, osobě mladší než osmnáct let hru na hracím přístroji...které umožňuje možnost peněžité výhry, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo peněžitým trestem nebo zákazem činnosti“.

⁶⁸ Další informace k problematice ochrany mládeže před škodlivými vlivy možno najít v publikaci: Štěchová, M., Knížetová, M., Večerka, K.: K vybraným aspektům prevence kriminality na místní úrovni, IKSP,1994

neměla by proto uniknout preventivní pozornosti. Ničení věcí a nezadržitelná touha tyto věci za každou cenu vlastnit je lícem a rubem téhož vnitřního konfliktu mladých lidí. Touha vlastnit je u některých klientů tak výrazná, že se nezastavili ani před prostitučním jednáním. Takovýto způsob obstarávání finančních prostředků sice přiznali pouze dva klienti, ale i tak tento údaj stojí za zamyšlení.

Zabývali jsme se též otázkou, do jaké míry měli naši mladiství v podmínkách svobody kontakty s náboženskými sektami. V této oblasti jsme nenalezli žádné znepokojivé signály. Je to možná způsobeno tím, že věznění mladí lidé jsou výrazně orientováni na materiální statky, ze strany sekt pak nejsou vhodným objektem expanze. Souhrnně lze konstatovat, že tři čtvrtiny uvězněných mladistvých mají závažnější problémy alespoň s jedním z výše uvedených sedmi sledovaných projevů sociální patologie.

Asociální kariéra našich klientů začínala nejčastěji záškoláctvím a problematickým chováním ve škole, následovaly drobné krádeže, které postupně nabývaly na závažnosti a vyústily po dosažení hranice trestní odpovědnosti v první odsouzení za majetkovou trestnou činnost, která byla ovšem zhruba ve třetině případů spojena s násilím

4.2 MLADÉ ŽENY VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Cílem provedené sondy byla základní kriminologická informace o mladých ženách do 25 let odpykávajících si trest odnětí svobody. Původním záměrem bylo získat informace pouze o mladistvých dívkách do 18 let, těch je ovšem ve výkonu trestu dlouhodobě minimální počet. Postupovali jsme z toho důvodu tak, že jsme data o mladistvých ženách vybírali částečně z dosažitelných archivovaných materiálů a doplnili je informacemi o aktuálně vězněných ženách ve věku 18-25 let. Celkem jsme získali informace o 32 mladistvých ženách a 18 ženách ve věku 18-25 let, celkem o 50 odsouzených. Údaje jsme získávali z archivovaných materiálů a tam, kde to bylo možné, tázáním se uvězněné.

Většina zkoumaných žen byla české národnosti (42 = 84 %), 7 (14 %) bylo národnosti slovenské. Z toho bylo 16 (32 %) Romek, u šesti žen nebyla etnicita zjištěna. Ptali jsme se i na to, zda se rodina považuje za romskou: 14 původních rodin sledovaných žen, tj. 28 % se považuje za romské rodiny. U jedné ženy nebyly údaje o národnosti zjištěny.

Polovina zkoumaných žen bydlela ve velkém městě, čímž jsou myšlena všechna krajská města včetně Prahy. Ve středně velkém městě - nad 7 000 obyvatel - bydlelo před uvězněním 16 žen, zbytek bydlel v malém městě nebo na vesnici - viz tab. č. 1.

Tabulka č. 1 Typ bydliště

	Abs.č.	%
velké město	25	50
středně velké město	16	32
malé město	4	8
vesnice	5	10
Celkem	50	100

Zajímavějším údajem pro nás je, u koho dívka bydlela před uvězněním a kam se vrátila po výkonu trestu, resp. kam uvažovala, že se vrátí. Jak plyne z tabulky č. 2, většina uvězněných dříve bydlela u rodičů a chtěla se k nim vrátit. Poměrně překvapivě vysoké je i procento těch, které uvedly, že bydlely samy. Je to každá pátá dívka.

Tabulka č. 2 U koho bydlela před VT a po VT

	před VT		po VT	
	abs. č.	%	abs.č.	%
sama	10	20	5	10
u rodičů	24	48	24	48
u prarodičů	4	8	5	10
u jiných příbuzných	4	8	7	14
u manžela, druha	6	12	1	2
neuvedeno	2	4	8	16
Celkem	50	100 %	50	100 %

Předpokládali jsme, že se v této oblasti projeví věkové rozdíly mezi mladšími a staršími ženami. Projevily se, ale poněkud jinak, než by bylo možno očekávat: u druha nebo manžela bydlelo 5 mladistvých a pouze 1 žena nad 18 let. Po návratu z výkonu trestu se většina z těch, které bydlely u manžela nebo druha, již k němu nevrátila, nebo nehodlala vrátit (vrátila se pouze jedna).

Pouze 3 ženy (6 %) byly vdané. 8 žen však mělo jedno dítě, 1 žena měla děti dvě. Opět byly překvapivě v převaze mladistvé ženy (4 měly 1 dítě, jedna měla děti 2), po jednom dítěti měly 4 ženy nad 18 let.

Tradičně bývá zjišťováno rodinné zázemí uvězněných, ani my jsme neučinili výjimku.

Tabulka č. 3 Složení výchozí rodiny

	abs.č.	%
úplná, vlastní rodiče	29	58
doplněná	8	16
neúplná	9	18
adoptivní	2	4
prarodič(e)	2	4
Celkem	50	100

Zjistili jsme, že přibližně polovina uvězněných dívek má v anamnéze rozvod rodičů, osm dívek se muselo konfrontovat se smrtí matky a osmi dívkám zemřel otec. Téměř polovina dívek byla po většinu života vychovávána v neúplné rodině.

Třetina dívek přiznává konfliktní vztahy s matkou. Více než polovina děvčat (60 %) uvedla, že má vztahy s matkou na uspokojivé úrovni (z toho 44 % je uvedlo jako velmi dobré, 16 % jako celkem dobré). Průměrné vztahy s matkou uvedlo 10 % dívek, zbytek (28 %) uvedlo špatné vztahy s matkou (z toho 16 % špatné, 12 % velmi špatné). Podobně distribuované jsou vztahy s otcem.

12 dívek v průběhu života vychovával mimo rodičů ještě někdo jiný. Nejčastěji šlo o nevlastního otce (4 případy) a prarodiče (4 případy). Ve dvou případech to byl druh matky, v jednom případě sourozenec a v jednom případě časově krátká adopce. Mnohé z těchto, ale i z dalších sledovaných dívek mají kratší či delší zkušenost z pobytu v dětském domově.

Bližší informace o rodinném prostředí vypovídají o velmi neutěšených výchovných podmínkách. Často se mění vychovatelé (několik sňatků matky + druhové), objevilo se pohlavní zneužívání klientky (a její sestry) nevlastním otcem, matka ve výkonu trestu, což znamenalo další změny apod.

Sledovali jsme dále zatížení sociálně patologickými jevy v rodině. Bylo zjištěno ve 40 % u sourozenců, v 8 % u manžela nebo druha (projevila se statisticky významná korelace mezi výskytem sociálně patologických jevů u sourozenců a manželů / druhů), ve 30 % u jiného člena rodiny. 10 % rodinných příslušníků se léčilo na psychiatrii. Zatížení sociálně patologickými jevy v rodině je velmi významným faktorem v anamnéze delikventních žen.

Ekonomická situace rodiny vcelku potvrzuje obecně známý fakt, že delikventi i delikventky pocházejí spíše ze skromnějších poměrů, tedy z nižších společenských vrstev. Situace se výrazněji nezměnila ani po roce 1989.

Tabulka č. 4 Ekonomická situace rodiny

	abs.č.	%
výrazně nadprůměrná	3	6
nadprůměrná	7	14
průměrná	20	40
podprůměrná	10	20
výrazně podprůměrná	9	18
nepřichází v úvahu	1	2
Celkem	50	100

Delikventní dívky pocházejí často z početnějších rodin. Nevlastní sourozence mělo 12 dívek. Pouze 5 dívek nemělo žádného sourozence, vlastního ani nevlastního. 15 dívek bylo nejstarších mezi sourozenci, 13 druhými v pořadí, ostatní byly 3. až 16. v pořadí sourozenců. V rodinách sledovaných dívek bylo více dětí, než je průměr v české společnosti, což odpovídá poznatkům o sociálním zařazení rodin delikventů.

Tabulka č. 5 Vlastní sourozenci

	abs.č.	%
0 sourozenců	11	22
1	14	28
2	5	10
3	9	18
4-7	10	20
15	1	2
Celkem	50	100

Zjišťovali jsme, kdo se o dívky skutečně v průběhu dětství staral. Z tabulky č.6 je patrné, že nejčastěji to byli rodiče (62 %), nebo sama matka (20 %).

Kvalita a stabilita výchovného prostředí jsou dle předpokladů v mnoha případech na neuspokojivé úrovni, často se mění zejména vychovatelé (tabulky č. 7, 8).

Tabulka č. 6 Kdo se o dívky staral

	abs.č.	%
rodiče	31	62
pouze matka	10	20
prarodiče	3	6
matka s partnerem	2	4
otec s partnerkou	1	2
pěstoun	1	2
jiná osoba	1	2
nikdo	1	2
Celkem	50	100

Tabulka č.7 Výchovné prostředí - kvalita

	abs.č.	%
1 - zcela vyhovující	8	16
2	12	24
3	6	12
4	10	20
5 - zcela nevhovující	14	28
Celkem	50	100

Tabulka č.8 Výchovné prostředí - stabilita

	abs.č.	%
1 – zcela stabilní	20	40
2	8	16
3	7	14
4	6	12
5 – zcela nestabilní	9	18
Celkem	50	100

Relativně řídky byly zjištěny vážnější zdravotní poruchy (3 ženy) a fyzické deformity (6 žen). Častější byly psychické problémy (17 žen, tj. 34 %), jejich charakter byl specifikován takto: deprese (6x), blíže neurčené výchovné problémy (3x), problémy v souvislosti s drogami (3x), psychická labilita, úzkost (2x), 1x bulimie a 1x transsexualita. Dále bylo v této souvislosti zjištěno, že 4 ženy byly léčeny ambulantně na psychiatrii a 12 bylo léčeno ústavně. U osmi žen byl zjištěn pokus o sebepoškození, u 11 (22 %!) pokus o sebevraždu.

Tab.č.9 Scholarita

	základní škola		zvláštní škola	
	abs.č.	%	abs.č.	%
ano	40	80,0	12	24,0
ne	10	20,0	38	76,0
Celkem	50	100	50	100

Čtvrtina dívek navštěvovala zvláštní školu, byly to hlavně Romky. Důvodem zařazení do zvláštní školy byl nejčastěji špatný prospěch (11 klientek), 1x jiné důvody.

31 dívek nastoupilo po základní škole na učiliště nebo střední školu, z nich 4 minimálně dvakrát školu změnily.

Nejfrekventovanější trestná činnost

Dívky a mladé ženy ve věznici Pardubice byly nejčastěji potrestány za krádeže (§247 tr. zák.) - 32x, loupeže (§234 tr. zák.) - 13x, vraždy (§219 tr. zák.) - 8x a porušování domovní svobody (§238 tr. zák.) - 7x. Ostatní trestné činy se vyskytly pouze minimálně (1-2x). I přesto, že do věznic se dostanou ženy pouze s nejzávažnější trestnou činností, struktura trestné činnosti odpovídá celkové kriminalitě žen.⁶⁹

⁶⁹ Pro zajímavost uvádíme počet žen v českých věznicích k 31.12.2002: 508 odsouzených + 162 ve vazbě. Ve srovnatelných zemích (země střední Evropy, r. 1998) jsou čísla následující: Bulharsko 287, Chorvatsko 942, Maďarsko 722, Polsko 2164, Rumunsko 2396.

5. Problematika násilí se zvláštním přihlédnutím k trestnému činu loupeže (dle § 234 tr. zák.) u mladistvých

V této části práce jsme si vytkli za cíl blíže prozkoumat závažnou formu trestné činnosti mladistvých, kterou je loupež. Tento trestný čin leží totiž na pomezí mezi majetkovou a násilnou kriminalitou a integruje v sobě do značné míry oba tyto aspekty. Analýzu fenoménu jsme strukturovali do dvou oblastí, totiž do literární studie, která by měla ozřejmit teoretický rámec loupežného jednání, a do části praktické, kde jsme usilovali jednak o určité zobecnění výskytu mladistvých pachatelů trestného činu loupeže v sondě provedené do spisového materiálu SZ osmi okresů, jednak jak se nám tato problematika jevila při hlubším ponoru do životních osudů mladistvých odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za tento trestný čin (kasuistiky).

Úvod

Norma formulující „loupežné“ chování (jednání) je zahrnována do norem trestněprávních a je zde subsumována mezi trestné činy proti svobodě, neboť, jak říkají autoři učebnice trestního práva hmotného, „značná nebezpečnost loupeže spočívá především v zásahu do osobní svobody“⁷⁰. Ovšem titíž autoři též uvádějí, že „trestní zákoníky zpravidla zařazují loupež mezi trestné činy proti majetku“⁷¹.

Zajímavě se k těmto skutečnostem vyjadřuje Hendrychův slovník, kde zpracovatel hesla „loupež“ Sovák⁷² tento delikt definuje takto: „Loupež je trestný čin, který má dva objekty, neboť předmětem trestněprávní ochrany je jednak osobní svoboda, jednak majetek, jehož se ve formě cizí věci chce pachatel násilím, nebo pohrůžkou bezprostředního násilí, zmocnit“. Sovák akcentováním „dvouobjektního“ momentu u loupeže reflektuje určitou „hybridnost“ skutkové podstaty deliktu, což se potom - jak se ještě podrobně zmíníme - zobrazí na modálních pachatelích tohoto trestného činu.

Z behaviorálního hlediska je pro nás nejzajímavější stanovení nutné míry násilí, která nám odlišuje v realitě loupež od krádeže i od loupežné vraždy; problém není totiž zdaleka tak

⁷⁰ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., a Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné, II. Zvláštní část, Praha, Codex, 1995 (2.přepracované vydání), s. 38

⁷¹ ibidem, s. 38

⁷² Sovák, Z., heslo „loupež“, in: Hendrych, D. a kol.: Právní slovník, Praha, C.H. Beck, 2001, s. 319

jednoduchý, jak by se laikovi mohlo zdát. Jestliže Šámal⁷³ uvádí mezi znaky krádeže jako trestného činu skutečnost, že pachatel též „bezprostředně po činu se pokusí uchovat si věc násilím, nebo pohrůzkou bezprostředního násilí“, event. že „čin spáchá na věci, kterou má jiný na sobě, nebo při sobě“ apod., vidíme, že násilí v určité modalitě je též i „konstitutivním“ znakem krádeže.

K řešení některých těchto nejasností nepříspělo příliš ani Šámalem vypracované heslo „násilí v trestním právu“⁷⁴. Autor konstatoval, že pojem násilí není v trestním zákoně definován, a že - při jeho výkladu - je nutné brát vždy v úvahu souvislost, v níž je použit znak „násilí“. Šámal uvádí toto rozlišení v oblasti teorie:

a) násilí ve formě „vis absoluta“ (tj. násilí, zcela vylučující jiné než přikázané chování oběti, kdy vůle u oběti je prakticky zcela eliminována např. pro její svázání, jež vylučuje jakékoliv vlastní jednání apod.);

b) násilí ve formě „vis compulsiva“, kde násilí nevyřazuje sice zcela vůli oběti, ale působí na její psychiku za účelem přinutit ji, aby se podrobila nátlaku; ten není sice zcela neodvolatelný, ale vůle oběti při jednání je ovlivněna prováděným násilím, např. bitím s pohrůzkami apod.

Násilí může směřovat ovšem přímo proti donucované oběti, nebo proti jí blízké osobě, např. na dítě oběti apod., což má působit účinně na její vůli. Násilí - jako nátlak na oběť - může směřovat i proti věci (např. rozbíjení bytového zařízení s cílem získat vydání cizí věci pachateli apod.). Vzhledem k ustanovení § 89, odst. 6 tr. zák. se považuje i lest za násilí, pokud je prostředkem k uvedení jiné osoby do stavu bezbrannosti (např. uvedením do stavu silné opilosti, nebo omámení podáním alkoholických nápojů, nebo omamných, či psychotropních látek).

Vzeme-li i toto rozšíření pojmu v úvahu, je patrné, že zvláště amplifikovanou „agresivní“ dimenzi těchto deliktů je třeba pojímat velmi komplexně, i když abstrahujeme od pojetí některých psychoanalytiků, že již samotná „krádež je násilí na věci“. To, co lze odstupňovat z behaviorálního aspektu jako zvyšující se míru agrese grosso modo od „krádeže přes loupež až k loupežné vraždě“, řeší věda trestního práva jak kvalitativně odlišnými skutkovými podstatami těchto trestných činů, tak i - při výměře trestu - selektivním přihlédnutím k dvanácti polehčujícím a jedenácti přitěžujícím okolnostem.

⁷³ Šámal, P., heslo „krádež“, in: Hendrych, D. a spol., cit. práce, s. 284-285

⁷⁴ Šámal, P., heslo „násilí v trestním právu“, in: Hendrych, D. a spol., cit. práce, s. 392-393

Na okraj si pro srovnání uvedeme v maximální stručnosti „americké“⁷⁵ pojetí trestného činu loupeže („robbery“). Sloveso „rob“ znamená oloupit, spáchat loupež, tj. „odcizit movitý majetek jiného v jeho přítomnosti, zločinně a proti jeho vůli, s použitím násilí, nebo zastrašení“⁷⁶. Samotný delikt loupeže („robbery“) je vymezován jako „zločinné odcizení peněz, movitého majetku, či jiné cennosti ve vlastnictví jiného, v jeho momentální přítomnosti a proti jeho vůli, s použitím síly, nebo zastrašováním“⁷⁷. Vidíme, že při komparaci s naším výměrem jsou američtí zákonodárci sice zřetelně konkrétnější než naši legislativci, ale operují též s určitou tendencí k nadbytečným definičním podstatným znakům.

5.1 BEHAVIORÁLNÍ ASERTIVITA, AGRESE A AGRESIVITA

Teoretické zpracování pojmu agrese je komplikováno skutečností, že jím jsou označovány vcelku různorodé jevy. Tak např. Rose a spol. (1984)⁷⁸ upozorňují, že teorie považující lidskou agresi za „vrozenou“, přirovnávají inadekvátně agresi kočky zadržující myš k agresi lidí na pracovišti apod. Proto jsme se rozhodli uvést definice z prominentní učebnice psychiatrie, kde Volavka⁷⁹ před vlastní originální klasifikací agrese definoval nejvýznamnější agresologické pojmy takto:

- ⇒ agrese je pojímána jako „manifestní pozorovatelné chování vedené úmyslem poškodit jiný organismus (člověka nebo zvíře), anebo neživý předmět, (nezahrnuje tedy autoagresi, agresivní sny a fantazie, event. pouhé plány; pojem má funkci pouze popisnou pro chování lidí i zvířat);
- ⇒ „agresivní chování“ má zpravidla pozorovatelný charakter epizod (např. vražda, rvačka apod.) s jasným začátkem, koncem a zpravidla krátkým trváním; autor předpokládá agresivní chování jako relativně trvalý rys osobnosti, který je zachytitelný řadou posuzovacích škál chování⁸⁰;
- ⇒ „násilí“ (violence) je pojem zaměnitelný s agresi, užívá se však pouze pro lidskou interakci, a proto jej používají více kriminologové, politici a sociologové, kdežto pojem agrese je tradičně více používán biologi a zoology;

⁷⁵ Black, H.C.: Blackův právní slovník, (6.vyd.), Praha, Victoria Publishing, 1993 (překlad)

⁷⁶ ibidem, s. 1226

⁷⁷ ibidem, s. 1226

⁷⁸ cit. dle Hayesové, cit. práce, s. 118

⁷⁹ Volavka, J.: Agrese a násilí, in: Hoeschl, E., Libiger, J., Švestka, J. (ed.): Psychiatrie, Tigris, spol. s.r.o., Praha, 2002, s.160 a násl.

⁸⁰ Volavka, J.: Neurobiology of Violence, American Psychiatrie Press, Inc. Washington D. L.- 1995

⇒ „hostilita“ je pojem s řadou významů, ale nejčastěji je spojována s označením nepřátelských postojů a ve výzkumném kontextu je měřena posuzovacími škálami nebo psychologickými testy.

Nakonečný⁸¹ pokládá dnešní rozlišování asertivity a agrese za poněkud umělé; vychází sice z Hartlových (1993) definicí jak asertivity jako „schopnosti prosadit se bez zjevné agresivity, založené na dostatečném sebevědomí“, tak i agrese jako „nepřátelství, útočnosti, či výbojnosti v jednání“, ale asertivita je podle něho „v podstatě slušná, tj. nenásilná, důstojnost a práva druhého respektující instrumentální agresivita sloužící sebeprosazování se“⁸².

Termín „instrumentální agresivita“ je zde ovšem užít nepřesně, neboť jde o druh agrese, při jejím základním členění na:

- „zlobnou agresi“, „která je reakcí na frustraci a je doprovázena pocity vzteku, nenávisti a postoji nepřátelství (hostility) a
- „instrumentální agresi“, vystupující bez uvedených pocitů a postojů jako naučená sociální technika, vyvíjející tlak na objekt⁸³.

Toto teoretické dělení se ovšem do praktického života promítá různě. Uvedeme si nyní některé současné názory na agresi a násilnou kriminalitu v „lékařském“ pojetí Schreibera, který uvádí, že agrese i agresivita adolescentů a adolescentek je trvalým problémem i současné postmoderní euroamerické kultury⁸⁴. Schreiber definuje velmi široce násilí jako „nezákonné použití síly (fyzické, duševní, ekonomické, vojenské, politické)“⁸⁵. Je si ovšem vědom problematičnosti adjektiva „nezákonné“, neboť násilí může být i zákonné (např. „přiměřená“ sebeobrana), ba dokonce i zákonem nařizované („obrana vlasti“). Široká je i paleta násilí: od verbální, brachiální agrese po dnešní globalizaci, která „je jistým druhem násilí, velké nadnárodní společnosti se zmocňují trhu (spotřebními statky, kulturou) a ničí malé prodejce a tvůrce“⁸⁶.

Jeho koncepci násilí mladistvých si shrneme v těchto bodech:

- ◆ v americké společnosti i jinde začíná už v časném dětství;

⁸¹ Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie, Praha, Academia, 1997, (2.revid. vyd.), s. 9-13

⁸² ibidem, s. 13

⁸³ ibidem, s. 9

⁸⁴ Flannery, D. J., Huff, C. R. (vyd.): Youth Violence: Prevention, Interaction and Social Policy. Clinical Practice, Washington, Amer. Psychiatric Press, 1998

⁸⁵ Schreiber, V.: Medicina na přelomu tisíciletí, Praha, Academia, 2000, s. 104

⁸⁶ Schreiber, V., cit. práce, s. 104

- ◆ mladiství vstoupí do gangů, přijmou jejich návyky (vč. rituálů), jsou iniciováni, musí dodržovat soudržnost a loajalitu, a jedině tak patří k těm „mocným“;
- ◆ hlavním motivem je chudoba, nebo nezřízená touha po bohatství;
- ◆ společnost dospělých má zájem na „institucionalizaci“ kriminality mladistvých;
- ◆ členství v gangu se pak jeví jako „volba zaměstnání“, zvláště při nedostatku pracovních příležitostí;
- ◆ snadná dostupnost střelných zbraní v USA umožňuje velkou část násilné kriminality mládeže;
- ◆ řešení spatřují v USA v podstatě ve stupňující se represii (vč. pravidla „tříkrát a dost“, tj. po třetím zločinu dlouhodobý trest), dále v zesílení kontroly střelných zbraní a ve výchovných táborech pro mladistvé násilníky.

Schreiber pokládá násilí (násilnost) mladistvých za medicínský problém, který je nutno objasnit z hlediska neuropsychiatrického a pomoci jeho řešení vhodnými farmaky. Cituje Neugebauera⁸⁷, podle něhož je v USA v dětství sexuálně zneužito 27 % dívek a 16 % chlapců; násilí na dítěti vede potom k jeho většímu sklonu k agresivitě v dospívání a také k zločinnosti v dospělosti, tj. k „mezigeneračnímu přenosu násilí“.

Podle koncepce Applebyho se potom na děti přenáší i projevy násilí spáchané na jejich matkách⁸⁸. Schreiber dále ovšem připouští, že „hlavním faktorem při vraždách i sebevraždách je nízký sociální a ekonomický status“⁸⁹. Schreiberova koncepce kriminogeneze je sice eklekticky velmi široká - autor uvádí i bohaté zkušenosti z USA - ale nabídnuté medicínské řešení pokládáme vcelku za velmi úzké a nekomplexní.

K samotnému užívání legalizovaného násilí uvádí řada kriminologů - např. Schneider⁹⁰ - toto:

- k posouzení adekvátnosti násilného zásahu jsou obecně užívány hodnotové systémy platné v příslušné societě;
- každý takový hodnotový systém obsahuje též prvky násilí, které akceptuje;
- uznávané autority - např. stát, policie, rodičovské figury apod. - mají zpravidla monopol na užití legalizovaného násilí;

⁸⁷ Neugebauer, R.: Research on intergenerational transmission of violence: the next generation, Lancet, 355: 1116, 2000

⁸⁸ Appleby, L.: Suicide in women, Lancet, 355:1203, 2000

⁸⁹ Schreiber, V., cit. práce, s. 107

⁹⁰ Schneider, H. J.: Kriminologie, Berlin, Walter de Gruyter, 1987, s. 519 a násl.

- konkrétní užití bývá potom mnohdy zvláště v demokratickém státním zřízení posuzováno zpravidla podle systému neformálních (subsistentních) i formálních (explicitních) norem, tj. „pravidel vymezujících chování, které je očekávané, vyžadované nebo přijatelné v jednotlivých situacích“ (Stark - 1989); normativní systémy zpravidla velmi těsně navazují na hodnotový systém příslušné society a jak zjistil již König (1962), zvláště nedodržování norem vede k jejich aktivaci a má integrativní význam pro udržení celého normativního systému.

Schneider⁹¹ pokládá za základní těchto pět teorií agrese:

1) etologická teorie (Lorenz, 1963) vychází z koncepce, že člověk má vrozený pud agrese, protože však je k ní velmi inadekvátně vybaven, vytvořil si umělé smrtící zbraně, pro něž nemá k dispozici útlumové mechanismy. Proto je odkázán orientovat svoji agresi na náhradní cíle, nebo ji sublimovat do bojových her a sportů; (zde se ovšem často zapomíná na to, že tyto sporty samotné často působí též konflikty, např. známý vandalismus sportovních fanoušků apod.); agrese je zde naučena, násilné jednání se stává vzorem. Etologická teorie agrese není - zatím - empiricky validizována a mechanický přenos výsledků experimentů z oblasti zoopsychologie není bezvýhradně přijímán řadou kriminologických badatelů;

2) psychoanalytická teorie vychází z pudově orientovaného motivačního systému, kde kontrárně působí dva Freudovy pudy: eros a thanatos; je to právě thanatos (pud smrti), který se snaží zničit „život“ a je zdrojem agrese. Schneider ovšem pochybuje o možnosti empiricky prokázat tuto teorii;

3) frustrační teorie agrese (Dollard a spol.-1970) vychází ze známé hypotézy, že agrese vzniká na základě frustrace, tj. z ohrožení dosahování žádoucího cíle u zaměřeného jednání. Tato teorie byla široce přijímána, ovšem záhy byla podrobena i dosti závažné kritice. Velký rozsah všech možných frustrátorů činí tuto zajímavou teorii obtížně empiricky verifikovatelnou; rovněž původ agrese v reakci na frustraci není patrný, zvláště pokud je možno se i naučit agresivnímu chování. Zdá se však, že v poslední době znovu dochází k určité renesanci této teorie, která je běžnému pojetí vzniku agresivního jednání patrně nejbližší;

4) je známo, že psychopati se velmi obtížně učí sociálně konformnímu chování, neboť mají „těžkopádný“, nedostatečně sensitivní vegetativní nervový systém; ten může být zděděn, ale

⁹¹ Schneider, H.J., cit. práce, s. 520 a násl.

ovlivněn i učením. V důsledku tohoto handicapu nedostatečně vytvářejí zábrany proti agresivnímu chování, jež potom u nich převažuje (S. A. Mednick a spol. - 1982)⁹².

Tato psychopatologická teorie není dosud empiricky validizována; i kdyby se však tato validizace podařila, zbývá zde - dle Schneidera - problém, jak adekvátně změnit vzrušivost vegetativního nervového systému u těchto agresivních jedinců;

5) poslední v řadě, nikoli však nejméně významná, je teorie sociálního učení se agresivnímu chování (A. Bandura - 1976, 1979), která předpokládá, že v lidském organismu jsou k dispozici mechanismy agrese, jež však vždy musí být adekvátně stimulovány a jež podléhají kontrole CNS. Při tomto naučeném chování mají významný vliv především sociální zkušenosti. Schneider pokládá tuto teorii za dosud nejvýrazněji potvrzenou, neboť v řadě společností je agresivní chování odměňováno, tj. posilováno; nejde pouze o krátkodobé chování, ale jsou takto stimulovány i dlouhodobé behaviorální agresivní styly. Agresivní behaviorální techniky a styly jsou naučeny - podle Bandury⁹³ - rodinnými, subkulturními a mediálními (symbolickými) dlouhodobými soubory podnětů.

Hayesová⁹⁴ tvrdí, že když jedinec vidí, že je za agresivní jednání odměněn někdo jiný, naučí se ho napodobovat díky sociálnímu učení formou zástupného podmiňování. Zde se zvláště negativně projevují vlivy programů TV plné násilí, které vedou jednak k imitaci zvláště odměněné agrese (Bandura a Walters - 1973, Eron a kol. - 1974 aj.), jednak mají znečitlivující účinek otrlosti a lhostejnosti k násilí v realistickém životě. Snižují tím účinnost normálních společenských sankcí proti násilí, protože ukazují beztrestnost jedinců páchajících delikty (R.D. Parks a kol. - 1977).

Je to zvláště prostředí subkultury, kde vysoká agresivita se stává statusotvornou proměnnou a výrazní agresori přebírají funkci obdivovaných a napodobovaných modelů pro chování ostatních. Je zde zdůrazňován i negativní vliv TV programů s jejich známou brutalitou, agresivitou apod.; zde se tak již děti učí „v intimitě vlastního domova“ pomocí této nevhodné medializace zločinné násilí nejen provádět, ale i zamaskovat, omlouvat, případně obrátit se vykroutit z event. obvinění apod. Pouhá imitace „viděného a slyšeného“ může podle těchto názorů vést k velmi závažné - a někdy zcela nepochopitelné - kriminální agresi.

⁹² Mednick, S. A., Polock, V., Volavka, J., Gabrielli, W. F.: Biology and Violence, in: Wolfgang, M. E., Weiner, N. A. (vyd.): Criminal Violence, London, 1982, s. 21-80

Mednick, S.A., Volavka, J.: Biology and Crime, Yearbook I., sv. 2, 1980, s. 85-158

⁹³ Bandura, A.: Aggression, Stuttgart, 1979 (překlad)

⁹⁴ Hayesová, N.: Základy sociální psychologie, Portál, Praha, 1998, s. 119 (překlad)

K těmto základním teoriím se v současnosti dílčím způsobem přiřazuje též pro výklad agresivního chování původem „americká“ evoluční psychologie. Její hlavní představitelé u nás vycházejí z koncepcí psychobiologie (např. „člověk je zvíře jako každé jiné a může mít pouze takové vlastnosti, které mu nebrání v úspěšném množení, či které úspěšné množení dokonce podporují“⁹⁵), genetiky a fylogeneze lidské psychiky. Spriggs⁹⁶ definuje velmi široce evoluční psychologii „jako vědu, která se snaží vysvětlit pomocí univerzálních mechanismů chování, proč se lidé chovají tak, jak se chovají. Takový nový směr v psychologii se snaží zrekonstruovat problémy, které museli řešit naši předkové ve svém primitivním prostředí, i chování, jakým problémy řešili. Z takových rekonstrukcí se evoluční psychologie snaží formulovat společné kořeny chování a také určit, jak jsou dnes tyto společné kořeny chování manifestovány v různě roztroušených kulturách na naší planetě“. Autoři různě akcentují „naléhavé našeptávání zevnitř“ z dávné minulosti člověka a působení selekčního tlaku v lidské fylogenezi. Vliv těchto nových, podnětných hledisek evoluční psychologie na výklad kriminogeneze čeká ještě na svoji globální empirickou verifikaci.

Pokud jde o vlastní agresi, rozlišil podrobněji již Lückert (1957) čtyři její základní formy. Ty potom shrnul Geist⁹⁷ takto:

- ⇒ „otevřená“ agrese, přímý útok; buď jako slepá, nebo cílová „brachiální“, nebo jako „socializovaná“ agrese;
- ⇒ zastřená agrese, její směr není jasně patrný a může mít tyto mody: symbolická, nebo „kontrárně skrytá“ agrese;
- ⇒ zástupná a nesměřující k vlastnímu podnětu (důvodu), ale k náhradnímu objektu, „obětnímu beránku“, „hromosvodu“;
- ⇒ invertovaná agrese vůči sobě, z vědomých nebo podvědomých tendencí, sebetrestání, v extrémních případech vedoucí až k sebevraždě.

Jelikož obecně přijatá klasifikace agrese neexistuje, vytvořil ad hoc klasifikaci lidské agrese pro každodenní život Volavka⁹⁸:

⁹⁵ Zrzavý, J.: Domácí zabijačky (Homicida a lidská přirozenost), in press

Bakalář, E.: Nespokojenost ženy po sňatku (Ženské hubování z hlediska evoluční psychologie), in Press

Bakalář, E.: Minulost a přítomnost jedné manželské potíže, in press

Buss, D.: Evolutionary Psychology. The New Science of the Mind, Needham Height, M. A., Allyn and Bacon, 1999

⁹⁶ Spriggs, W.A.: What is Evolutionary Psychology? Na internetové adrese <http://www.envoyage.com/Whatis.html>

⁹⁷ Geist, B.: Sociologický slovník, Praha, Victoria Publishing, 1992, s. 18

- ◆ agrese „predatorní,, jež probíhá spíše plánovitě, bez podstatné emoční investice, hmotný zisk bývá často primární motivací; je typická nejen pro profesionální zločince, ale i pro všechny jedince, kteří násilně berou jiným proti jejich vůli i předměty menších hodnot (např. cigarety agresivními psychiatrickými pacienty apod.);
- ◆ agrese „ideologická“, kde zisk nebývá primární motivací; příkladem je etnické vraždění na Balkáně, řádění rowdies nebo neonacistů apod.;
- ◆ agrese pod vlivem alkoholu a drog;
- ◆ agrese „impulsivní“, bez plánování a zpravidla i bez hmotného zisku;
- ◆ agrese pod vlivem halucinací, bludů a jiných psychotických příznaků.

U této klasifikace oceňujeme jak zařazení predatorní agrese u lidí, tak i autokritický přístup autora, který sám uvádí, že hranice mezi navrženými druhy agrese nejsou ostré a že jednotlivé agresivní činy mohou mít prvky více než jedné klasifikační skupiny⁹⁹.

Podrobně se problematikou interpersonální agrese zabývá Lovaš¹⁰⁰ v zaměřené studii. Obsahuje řadu cenných porovnání modelů afektivní agrese (Geen-1990, Anderson-1995 apod.). Pro naše další úvahy je cenný poukaz na rozlišení (Busse 1961) agrese na afektivní (iritace negativními afekty) a instrumentální (kde jde o agresivní poškození za účelem získání určitého zpravidla materiálního cíle). Důležité je i další klasifikační kritérium podle Zillmana (1979), který dělí agresi na ofenzivní a defenzivní („odplatnou,,). Při provádění vlastního agresivního jednání se uplatňují významné situační faktory a kognitivní schémata „viktimizéra“, jehož záměry (i jejich provádění - „modus operandi“) je nutno co nejpřesněji detekovat pro jeho pozdější identifikaci, profilování a inkarcenaci.

Slovenští autoři Heretik s Kondášem¹⁰¹ provedli podrobnou diskusi řady agresologických dimenzí; za významné považujeme jejich dělení - dle funkce agrese - na instrumentální (jako prostředek na dosažení neagresivních cílů, např. zisku) a hostilní (s cílem ublížení objektu a odreagování hněvu). Jejich bezvýhradné přijímání agresivity jako „osobnostní proměnné, či trvalé dispozici chovat se za jistých okolností násilně“ však není přijímáno v naší forenzní psychologii bezproblémově. Lze se domnívat, že u různých násilných deliktů jde o značně

⁹⁸ Volavka, J.: Agrese a násilí, in: Hoeschl, E., Libiger, J., Švestka, J. (ed.): Psychiatrie, Tigis, spol. s.r.o., Praha, 2002, s.160 a násl.

⁹⁹ Volavka, J., cit práce

¹⁰⁰ Lovaš, J.: Interpersonálna agresia, in: Výrost, J., Zelová, A., Lovaš, L.: Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie, Veda, Bratislava, 1996, s. 44 a násl.

¹⁰¹ Heretik, a., Kondáš, O.: heslo „agresie,, in: Ďurič, L., Bratská, M., cit. práce, s. 19

různé druhy agrese, pro něž naše diagnostické instrumentarium má zřejmě rozdílnou validitu, transparentnost metod apod., což podporuje nejednotnost dílčích závěrů i rozsáhlejších koncepcí. Pro instrumentální agresory nemáme adekvátní diagnostické instrumentarium, což oprávněně aktuálně kritizují Netík, Tůmová aj. Tato kritika by však neměla vyústit ve skepsi k dimenzi agresivity.

Agrese také nemusí být chápána pouze jako jakýsi rizikový osobnostní rys - významný americký psychoterapeut G. R. Bach se k agresivitě stavěl kladně a „pracoval“ s ní v rámci své koncepce terapie. Podle jeho koncepce nemají lidé své agresivní tendence potlačovat, ale připustit si je a konstruktivně jich využívat. Ve své monografii o tvořivé agresi (Bach, Goldberg -1974) autoři kritizovali životní styl tzv. „milého člověka“, který se stále usmívá a na nikoho se nezlobí. Tyto neventilované agresivní pocity jednak mohou ohrozit mentální zdraví jedince tvorbou neurotických a psychosomatických symptomů, jednak vést k náhle vzniklým násilným inadekvátním reakcím.

Použití agrese jako prostředku řešení situace musí být určitým způsobem motivované; k tomuto tématu se vztahuje následující kapitola.

5.2 MOTIV, MOTIVACE

K analýze motivu a motivace deliktu přivedla právní odborníky nejen snaha adekvátní subsumpce určitého jednání pod konstrukty právního řádu. Kratochvíl¹⁰² definoval motiv (pohnutku) trestného činu jako „vnitřní psychický podnět, jenž vede pachatele k rozhodnutí spáchat trestný čin,“. Jeho pojetí motivu je mentalistické a vcelku dosti vágní. Autoři naší učebnice trestního práva¹⁰³ spatřují funkci pohnutky v jejím významu pro správná posouzení stupně nebezpečnosti činu pro společnost, který se „dále uplatní při výměře trestu“.

Knappovo¹⁰⁴ pojetí motivu vychází z psychologického mechanismu působení práva ve společnosti. To „jako systém příkazů, zákazů a dovolení působí na lidskou vůli a skrze lidskou vůli“¹⁰⁵. Autor zde postuluje tzv. volní regulaci chování, kde je vůle chápána jako „vlastnost i jako proces a reprezentuje vývojově nejvyšší „motivační systém“¹⁰⁶.

¹⁰² Kratochvíl, V.: heslo „motiv,“ (pohnutka tr. činu, in: Hentrych, D. a kol, cit. práce, s. 362

¹⁰³ Novotný, O. a kol., cit. práce s. 122

¹⁰⁴ Knapp, V.: Teorie práva, C.H. Beck, Praha, 1995, s. 57

¹⁰⁵ Knapp, V., cit. práce, s. 36

¹⁰⁶ Nakonečný, M.: Motivace lidského chování, Academia, Praha, 1996, s. 83

Z vývojového hlediska - při rozlišené úrovni motivačních systémů - jde o naučenou (zvykovou a volní) motivaci na rozdíl od úrovně vrozené (reflexní a instinktivní). Homola¹⁰⁷ ji charakterizuje jako „naučené tendence k odpovědím“ a tyto naučené odpovědi označuje jako sekundární motivy. Jinak Homola neuznává žádnou klasifikaci motivů za zcela uspokojivou, protože jde o „terminologickou houštinu“; jeden z největších psychologických slovníků (English, H.B., English, A.C.-1958) uvádí již v roce 1958 pod pojmem motivace 33 zvláštních termínů. Než se budeme podrobněji zabývat oběma pojmy, které jsou ovšem vědeckými konstrukty představujícími vztahy mezi objekty či ději, odlišme je - podle Sejščové¹⁰⁸ v návaznosti na koncepci Pardela¹⁰⁹ - podle aktuální činnosti takto: všechno co se zahrnuje pod pojem motivace (potřeby, snahy, tužby, zájmy, postoje, aspirace apod.) může být potenciálně motivem činnosti. Motivem se nazývá potom to, co je bezprostřední pohnutkou či příčinou činnosti nebo jednání. Motiv činnosti aktivuje, energizuje i zaměřuje chování na dosažení určitého cíle. Motivы dělíme podle vzniku (např. na primární a sekundární), podle orientace (na prostředky a cíle např. instrumentální a konzumační), podle znaménka (pozitivní, apetitivní a negativní, averzivní), podle stupně vědomí (vědomé a nevědomé), podle intenzity apod.¹¹⁰.

Lidské chování není motivováno jediným motivem, ale jejich dynamickým hierarchizovaným systémem, tj. motivací. Ani tento pojen není chápán jednotně a panuje zde velká variabilita koncepční i výkladová. Motivace je dále též označení pro souhrn všech motivů, které předcházejí určitý způsob chování nebo jednání a ovlivňují jejich regulaci např. směrovým zaměřením, ale i pokud jde o jejich dynamiku (chování excitují, ale i inhibují při motivačním deficitu¹¹¹). Můžeme říci, že psychologie motivace se snaží vytvořit výkladový model cílově organizovaného chování.

Nejednotný názor na motiv a motivaci se snažíme částečně klasifikovat uvedením definicí z dostupných amerických slovníků, které se opírají o velkou řadu studií, vycházejících ze současných koncepcí. Nejmodernější psychologické slovníky přistupují k problematice velmi odlišně. Colman¹¹² opomíjí definici motivu vůbec a motivaci chápe jako pudící sílu (síly), jež

¹⁰⁷ Homola, M.: Motivace lidského chování, SPN, Praha, 1972

¹⁰⁸ Sejščová, L.: heslo „motiv“, in: Ďurič, L., Bratská, M. a kol.: Pedagogická psychologie (Terminologický a výkladový slovník), SPN, Bratislava, , 1997, s. 183

¹⁰⁹ Pardi, T.: Kapitoly ze všeobecnej psychologie - Motivacia ludskej činnosti a správania, SPN, Bratislava, 1977

¹¹⁰ Homola, M., cit. práce, s. 18

¹¹¹ Ahlheim, K.H. a kol.: Humboldt Psychologie Lexikon, Jacobi, K.G. Muenchen, 1990, s. 230

¹¹² Colman, ?. M.: Oxford Dictionary of Psychology, Oxford University Press London, 2001,s.464

jsou odpovědné za iniciaci, trvání i zaměření a elán cílesměrného chování. Zahrnuje jak biologické „pudy“ (jako je hlad, žízeň, sex, sebezáchova aj.), ale též sociální formy motivace jako je potřeba afiliace, výkonu apod. Corsini¹¹³ se věnuje naopak celé motivační sféře relativně podrobně. Motiv definuje jako vědomý či nevědomý důvod chování, jenž zaměřuje energii osoby na cíl. Motivaci chápe jako proces iniciace, udržování a zaměření psychologických či fyzických aktivit, včetně vnitřních sil, jako jsou impulsy, pudy a tužby (desires), zahrnutých v tomto procesu; motivy mohou operovat na vědomé, či nevědomé úrovni.

Dobrotka¹¹⁴ chápe vývoj motivace složitěji, jako změny motivačního pole, které tvoří komplexní substrukturu osobnosti s kognitivními i emocionálními komponentami, které determinují reaktivitu osobnosti v normě i mimo ni (např. v panice, při ovlivňování organismu psychotropními látkami, ale i při dočasné či trvalé změně osobnosti, např. při psychóze apod.). Motivační pole v tomto pojetí se stává dynamickou dimenzí osobnosti, která je rozvíjena procesy učení, redukována procesy involuce a stárnutí. Výchovné procesy mají motivovat prosociální behaviorální změny a společenskou integraci jedince. Právě poruchovost této prosociální orientace umožňuje negaci morálních i právních norem s převládajícím důsledkem nástupu antisociální, ale i kriminální kariéry. Dochází k tomu zvláště v těch případech, kdy se v motivačních strukturách (v motivačním poli) výrazněji počne uplatňovat pohotovost agresivních řešení vlastních sociálních problémů.

¹¹³ Corsini, R.: The Dictionary of Psychology, Brunner-Routledge, New York, 2002, s. 611-612

¹¹⁴ Dobrotka, G.: Motivační pole, in: Ďurič, L., Bratská M. a kol., cit. práce, s. 181-182

5.3 TRESTNÝ ČIN LOUPEŽE A JEHO PACHATELÉ

Trestný čin loupeže v mezinárodním srovnání deliktů registrovaných policií v roce 1982 v pěti státech (USA, V. Británie, býv. NSR, Francie a Japonska) má - s výjimkou Japonska - nejvyšší frekvenci při srovnání s daty úmyslného usmrcení a znásilnění¹¹⁵. Z celkové kriminality tvoří loupež v USA 4,18 %, ve V. Británii 0,74 %, v býv. NSR 0,71 %, ve Francii 1,35 % a v Japonsku 0,15 %.

Indexy (koeficienty) loupežných deliktů na 100 000 obyvatel ve věku trestní odpovědnosti¹¹⁶ svědčí svými nejvyššími hodnotami spolu s nejnižšími kvótami objasněnosti o vysoké nebezpečnosti tohoto typu kriminality: USA - 231,9: 25,2; V. Británie - 46,0: 22,0; býv. NSR - 49,4: 50,3; Francie - 84,8: 22,4; Japonsko - 1,9: 97,1. Jak je patrné - i z těchto elementárních dat - pouze pro Japonsko nepředstavoval trestný čin loupeže svým nízkým výskytem i vysokou objasněností závažný problém.

Pokud uvažujeme o dynamice počtu spáchaných loupeží u nás, je patrný sice cca devítinásobný nárůst zjištěných trestných činů podle § 234 tr.z. od roku 1973 (522 tr. činů) na 4 372 loupeží v roce 2001, ale došlo zde k mírnému snížení počtu spáchaných loupeží oproti roku 1999¹¹⁷.

Pokud jde o mladistvé pachatele loupeže, je situace - vcelku - dosti tristní. V naší odborné literatuře máme sice dosti podrobnou monografii věnovanou násilné tr. činnosti mladistvých pachatelů¹¹⁸, ovšem výzkumný vzorek zahrnoval vedle významného podílu pachatelů trestného činu loupeže (podle § 234) i nezanedbatelný počet mladistvých pachatelů podle §§ 221, 222, 241, 155, 156/1, 231 a 235. Proto nelze mnohočetné závěry této studie zúžit pouze na mladistvé „loupežníky“.

Problematikou pachatele loupeže v naší kriminální sféře se z psychiatrického hlediska zkušeného experta zabývá studie Grumlíkova¹¹⁹. V trestném činu loupeže Grumlík spatřuje „rysy násilné a majetkové zločinnosti,; v samotném aktu i banální loupeže s využitím situační

¹¹⁵ Schneider, H.J., cit. práce, s. 263

¹¹⁶ Zapletal, J.: Stav, struktura a dynamika kriminality, in: Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha, 2001, s. 44

¹¹⁷ Marešová, A. a kol.: Kriminalita v roce 2001, IKSP, Praha 2002, s. 111

¹¹⁸ Netík, K., Večerka, K., Neumann, J., Válková, H.: Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti (K problematice deviantní životní cesty), VÚK, Praha, 1987

¹¹⁹ Grumlík, L.: Loupežný trestný čin v psychiatrické expertize, Kriminologický sborník, 12,1992,s. 473-475

konstelace spatřuje autor znaky programování osobnosti antisociálně orientované v hodnotových systémech. Jeho soubor pachatelů loupežných útoků byl v úzkém vztahu k ostravsko-karvinskému regionu; signifikantní jsou charakteristiky nezaměstnanosti (61 %), etnicity (52 %), recidivy (76 %), poruchovosti orientačních rodin (45 %), defektní scholary (35 % zvláštní škola, 23 % neukončené základní školní docházky), pobyt v kolektivním výchovném zařízení (v dětství nebo adolescenci 18 %).

Celkově autor diagnostikoval ve svém souboru (n=99) výraznou skupinu se sociopatickou hodnotovou orientací, abúzem alkoholu, nízkou vzdělaností spojenou s primitivností osobností a intelektovou insuficiencí. Autor se nicméně oprávněně domnívá, že porevoluční uvolnění společenské morálky přivedlo do této oblasti mnoho jedinců v intelektové normě.

Forenzně psychologické i soudně psychiatrické aspekty shrnul kreativně Útrata¹²⁰; je zde patrná hybridní struktura a dynamika osobnosti i chování pachatele loupeže:

- z psychopatologického hlediska lze tyto pachatele charakterizovat rysy typickými pro osoby páchající jak násilnou trestnou činnost, tak majetkovou kriminalitu;
- většinou se jedná o psychopatické osobnosti, nezdrženlivé, zvýšeně dráždivé s dissociálními rysy; častým jevem i maladaptivní trias: psychopatie, subnormní intelekt, alkohol;
- v anamnéze těchto delikventů zjišťujeme, že byli již dříve trestáni izolovaně jak pro krádeže a pro - tehdy platný delikt - rozkrádání, tak i pro znásilnění;
- u těchto pachatelů byl dále shledán nedostatek pozitivních životních vzorů;
- jejich jednání je analogické sexuálním znásilněním (totiž přepadají osoby známé i neznámé, nejdříve bijí a vyhrožují, pak se teprve zmocňují chtěného předmětu a zpravidla potom utíkají z místa činu);
- trestné jednání má výrazné emocionální komponenty, ale amnézie na ně se zpravidla nevyskytuje;
- pachatelé mají výraznou tendenci omlouvat a bagatelizovat vlastní trestné jednání;
- u nás jsme se v té době ještě zpravidla nesetkávali s chladnokrevným, promyšleným, cílevědomým typem loupeží.

Tato Útratova empirická pozorování - i když pocházejí většinou pouze z vlastní, obrovské „databanky“ expertizních nálezů - pokládáme za zvláště významné, neboť jsou sice získána převážně na dospělých pachatelích trestného činu loupeže - ale jde o naši kriminální populaci páchající tento delikt, o jejich modální osobnosti apod.

5.3.1 Typologie loupeže

Obsáhle se problematikou zabývá monografie o loupeži v Novém Jižním Walesu¹²¹. Autoři pokládají loupež za typicky městský delikt, provedený na osobách, k nimž neměli pachatelé žádné dřívější vztahy. Tamní média zdůraznila zvláště náhodnost atakovaného objektu, čímž vytvořila z loupeže zvláště obávaný delikt. Proto autoři zkoumali jak určitou motivaci, tak peristatické (enviromentální) tlaky, charakterizující prostředí pachatelů.

Výzkumná zpráva dále obsahuje sociální a legální reakce na loupežné chování a různé formy preventivních aktivit (např. nejen terapeutické, rehabilitační postupy, ale i situační a technická opatření). Grosso modo odlišují dva typy loupeže:

- zaměřené na instituci („obchodní“, komerční, „commercial“, - I. typ) a
- zaměřené na osoby („osobní“, personální, „personal“, - II. typ).

Loupež zaměřená na instituci (I. typ) obvykle:

- zahrnuje větší finanční sumy a/nebo cennější majetek;
- vyžaduje určitou míru plánování - byť jen elementární - pachatelů;
- vyžaduje na pachatelích vypořádat se s určitými fyzickými a prostorovými okolnostmi;
- činí nezbytným věnovat speciální pozornost zajištění náležitých opatření, zaměřených na frustraci a zastrášení pachatelů loupeží.

Loupeže zaměřené na osobu - II. typ - bylo možno charakterizovat takto:

- zahrnovaly mnohem menší částky peněz;
- jejich výsledkem bylo větší množství zranění obětí, která byla mnohem závažnější povahy;
- bylo při nich použito mnohem méně zbraní;
- obecně mají charakter méně plánovaných a impulzivnějších deliktů.

Výzkumná data byla získána ve třech návazných sekvencích z policejních statistik, vyplněných dotazníků tzv. „objasněnými případy“ a podezřelými jedinci („suspects“) a konečně na základě menšího počtu zaměřených hloubkových interview, zvláště s lupiči recidivisty. Významné rozdíly mezi oběma typy loupeží jsou např.: v užití zbraní; zatímco u I. typu byla použita nějaká forma zbraně (nejčastěji takřka v polovině případů šlo o střelnou zbraň) v 85 %, u II. typu pouze ve 22 % případů. Nepřekvapuje nás, že za těchto okolností

¹²⁰ Útrata, R.: Soudní psychiatrie, Praha, VÚPS, Zprávy 1979, č. 45, s. 207-209

¹²¹ Robb, T., Houghton, J., Travis, A.: Robbery (An Analysis of Robbery in New South Wales), N.S.W. Bureau of Crime Statistics and Research, Sydney, 1987

dochází k poranění pouze u 16 % loupeží I. typu, kdežto u II. typu je tomu u 64 % obětí. Výrazná je recidiva pachatelů (kol. 43 %), autoři dokonce hovoří o „sériovém lupičství“ (serial robbery). Odsouzení pachatelé trestného činu loupeže zneužívali nelegální drogy ve 48 %, alkoholické nápoje v 15 % případů.

Určitý rozbor motivace jednotlivých případů provedli autoři jen u části vzorku; přesto pokládají některá svá zjištění za podnětná. Výrazně se zde projevila závislost na heroinu, i když řada z těchto pachatelů měla již majetkovou kriminalitu ještě před tímto abusem. Z řady faktorů urychlujících rozhodnutí spáchat loupež se ocitla opět na prvním místě potřeba získat peníze na drogy, dále se uplatnily potřeby peněžně zajistit náklady svého životního stylu, potřeba platit dluhy, získávat peníze na hazardní hry, alkohol apod. Hlubší rozbor velmi významné otázky motivace však autoři ponechávají stranou, neboť zřejmě předpokládají u loupeže jen obecně „zjistnou“ motivaci vyvozenou z ekonomických potřeb.

Rozhodovací proces analyzovali autoři ve třech sekvenčních stádiích:

- rozhodnutí spáchat delikt;
- výběr objektu deliktu;
- skutečné spáchání deliktu.

Byl zde zjišťován interstadiální čas a jeho využití; ve výjimečných případech byl tento čas nulový a takový přístup byl nazván autory „příležitostný“ (opportunistic) na rozdíl od „vyhledávacího“ přístupu (a 'search' approach). Pokud mezi jednotlivými stádii je časová prodleva, která je využita k určité přípravě deliktu, jde o „plánovaný“ přístup; ten byl v analyzovaném vzorku pachatelů zastoupen vcelku jen minimálně.

Podrobněji se zabývají problematikou typologie loupeží ve své učebnici kriminologie Adlerová a spol.¹²². Uvádějí na základě výzkumu McClintocka a E. Gipsonové v Londýně a A. Normandea ve Filadelfii, že nejfrekventovanější typy loupeží jsou loupeže pouliční a v obchodech. J. Conklin vytvořil tuto zajímavou typologii pachatelů loupeže:

- ◆ profesionální lupič, který provedení deliktu pečlivě plánuje a provádí; má zpravidla více kompliců, bere vysoké sumy peněz a dlouhodobě i intenzivně se věnuje loupežím, jako zdroji získání peněz pro svůj hédonistický životní styl;

¹²² Adler, Freda, Mueller, G. O. W., Laufer, W. S.: Criminology, McGraw-Hill, inc., Paris, 1991, s. 243 a násl.

- ◆ příležitostný lupič - který je nejčastějším případem - neangažuje se dlouhodobě v tomto typu trestné činnosti, zaměřuje se na víceméně bezbranné a náhodné oběti (např. seniorky, opilce, taxikáře apod.), jimž bere případně i malé peněžní sumy;
- ◆ lupič závislý na drogách; spíše krade než loupí, ovšem plánuje více než příležitostný lupič, aby měl na dávku své příslušné drogy („šlehnutí si“), někdy je i ozbrojen;
- ◆ lupič - alkoholik se dlouhodobě takto neangažuje, neplánuje své delikty; oloupí zpravidla jedince, které dříve fyzicky napadl; nepočíná si opatrně, a bývá proto často brzy zatčen.

Důsledky loupeží v oblasti finančních ztrát i zdravotních poškození jsou sice velmi závažné, ale Cook¹²³ zjistil analýzou příslušných dat v 52 amerických velkoměstech, že nelze tvrdit, že by nám vznikla nová generace pouličních zločinců, kteří působí vážná i smrtelná zranění při loupežích. Autor uvádí, že se zdá, jako by zabití oběti loupeže „vyšlo z módy“. S tím vcelku souhlasili i Zimring a Zuehl, kteří ve svém chicagském výzkumu zjistili, že loupežná přepadení vedou ke zranění ve 28 % a ke smrti v 11 % případů¹²⁴.

Autoři uvádějí též výsledky speciálního výzkumu Cliftona loupeží ve večerkách v Gainesvillu na Floridě v roce 1985. Zde v rámci důsledné situační prevence donutili majitele těchto speciálních obchodů, aby „vyčistili“ své výkladní skříně tak, aby bylo možno z ulice vidět na pokladny večerky; dále jim naléhavě doporučili zavést monitorovací kamery na vybraných místech. Během jednoho roku vedla tato opatření k úspěšnému snížení počtu loupeží ve večerkách o 64 %.

Block a Skogan¹²⁵ zkoumali problematiku formy odporu proti pachateli(ům) loupežného přepadení. Souhlasí sice s názory některých kriminologů, že násilný odpor snižuje šanci „loupežníků“ na úspěch, ale též zvyšuje riziko zranění takové oběti. Proto autoři doporučují nenásilný odpor, který též snižuje riziko ztráty majetku a redukuje pravděpodobnost poranění. Je zde ovšem třeba ještě další výzkum, neboť „loupeže jsou většinou potenciálně smrtelné události“¹²⁶.

¹²³ Cook, P. J.: Is robbery becoming more violent? An analysis of robbery murder trends since 1968, Journ. Crim. Law and Criminology, 76, 1985, s.480-489

¹²⁴ Zimring, F. E., Zuehl, J.: Victim injury and death in urban robbery: A Chicago Study, Journ. of Legal Studies, 15, 1986, s.1-40

¹²⁵ Block, R., Skogan, W. G.: Resistance and non - fatal outcomes in stranger - to - stranger predatory crime, Violence and Victims, 1, 1986, s. 241-253

¹²⁶ Adler, Freda a spol., cit. práce, s. 244

I když v Grumlíkově (viz výše) souboru bylo pouze cca 10 % mladistvých, je pro naše výzkumné téma zajímavá jeho klasifikace loupežných útoků, posuzovaných v letech 1988-1991, do šesti skupin. Základem tohoto jeho ad hoc členění byla klasifikace na základě provedení násilných loupežných deliktů takto:¹²⁷

- a) „banální oloupení“ - provedené ve volném terénu v rámci města při vyhledávání oběti nebo při náhodném setkání, s předcházejícím vytipováním apod.;
- b) „organizované a programované brutální napadání starých lidí“ v jejich bytech, do nichž pachatelé vnikají lstivě, využívajíce důvěřivosti seniorů;
- c) loupežné obírání opilců v okolí hospod, nebo na jejich WC;
- d) lákání vytipovaných obětí falešnými sliby (tehdy výhodný prodej valut, dohození pohlavního styku apod.);
- e) zahájení útoku s deklarací vymyšlených „poklesků“ napadeného (pohlavní zneužívání „sestry“ útočníka, snaha o koitus s jeho „manželkou“ apod.);
- f) programovaný loupežný útok na vytipovanou „bohatou“ oběť (často příslušníka tehdejší vekslácké subkultury).

Rovněž jeho závěr o celkem nepatrných nálezech duševních poruch u těchto pachatelů, jimž odpovídal nízký počet podaných návrhů nápravných medicínských opatření, je překvapivý.

Na zajímavý přesun v motivaci loupeže upozorňuje studie Osmančíkem vedeného kolektivu¹²⁸. Ten poukazuje na skutečnost, že násilí, event. jeho pohružka, byly dříve orientovány na zmocnění se cizí věci, kdežto v současnosti počíná převládat samotné násilí. Pak se věci, kterých se chtějí zmocnit pachatelé loupeží, stávají druhotnými a primárními motivátory se stávají agresivní, násilné aktivity ve všech svých modech. To platí hlavně pro mladistvé pachatele, kdy intenzita útoku je nepřiměřená jeho účelu; dále se zde ovšem uplatňuje - v řadě případů - i skupinová solidarita, zvláště v rámci agresivního gangu, kde zbití poškozeného se spojí s jeho oloupením. Loupež zde plní v rámci gangu jakousi funkci iniciační a statusotvornou.

Tato forma je dosud u nás méně rozvinuta, podobně jako může dojít k nárůstu podílu mladistvých narkomanů mezi pachateli kriminality majetkové a násilné v rámci tzv. kriminality „opatřovací“. Ze zahraničních zkušeností vyplývá, že významným zdrojem

¹²⁷ Grumlík, L.: Loupežný trestný čin v psychiatrické expertize, Kriminologický sborník, 12,1992,s. 474-475

¹²⁸ Osmančík, O. a kol.: Trestný čin loupeže v Praze. Zpráva z průzkumu trestného činu loupeže v Praze 1 v roce 1990, IKSP, Praha, 1992, s. 31

takových financí jsou též loupežná přepadení, ať jedinců, nebo institucí. Pro futuro je velmi negativní variantou vývoje zapojování se organizovaného zločinu do těchto deliktů, což by ovlivnilo nejen dispozice se střelnými zbraněmi, ale i poskytnutí úkrytu, event. prodeje ukradeného zboží.

Pokud jde o **prevenci loupeže**, diskutují autoři hlavně různé formy situační prevence, i když postulují, aby jednotlivé preventivní aktivity kráčely ruku v ruce s efektivnější strategií protidrogové prevence. Toxikomanie, především závislost na heroinu, kriminogeneticky výrazně působí svojí enormní finanční náročností na zajištění pravidelných dávek.

K samotné prevenci trestného činu loupeže lze ještě poznamenat, že:

- určitá východiska dalšího postupu může tvořit databáze potenciálních pachatelů násilné trestné činnosti, kde budou evidováni i zjištění pachatelé - ať již byli potrestáni či nikoliv; pokud však budou převažovat v modu operandi momenty instrumentální agrese, bude situace kriminologicky i kriminalisticky stále svízelnější;
- Schneider¹²⁹ doporučuje vytipovat zóny se zvýšenou frekvencí viktimologických situací a seznamovat s tímto faktem potenciální oběti (cizince, seniory apod.) vhodnou formou varování;
- poměrně široce aplikovány jsou prostředky technické prevence (kamerové systémy, bezpečnostní opatření při přepravě peněz apod.);
- v dohledné budoucnosti bude k dispozici speciální software, který umožní pronikavou „vztahovou“ analýzu obrovského počtu dat k řešení násilné kriminality (včetně starých neodhalených loupeží, vražd apod.).

5.4 MLADISTVÍ PACHATELÉ LOUPEŽÍ V DOZOROVÝCH SPISECH

Při řešení této části výzkumného úkolu jsme se pokusili soustředit všechny nalezené případy mladistvých pachatelů trestného činu loupeže v rámci šetření na osmi OSZ v průběhu jednoho roku. Provedená sonda ukázala, že se jednání, kvalifikovaného jako loupež, dopustilo celkem

¹²⁹ Schneider, H.J.: Viktimologie, in: Seitz, W. (vyd.): Kriminal und Rechtspsychologie, Urban a Schwarzenberg, Wien, 1983, s. 238

48 mladistvých, což je desetina všech jedinců z výběrového souboru (přesně 9,9 %). Loupeže spáchané mladistvými se především objevují ve dvou analyzovaných lokalitách, a to v bývalém okrese Cheb a v Praze (ze všech případů loupeží v našem výzkumném souboru se jich zde vyskytla více jak polovina).

Loupeže jsou především mužským typem delikvence, v celém souboru byly nalezeny pouze dvě dívky, které byly obžalovány z tohoto trestného činu.

V prvním případě se jednalo o nezaměstnanou dívku s toxikomanickou praxí operující v Praze ve skupině kapsářů, která měla již mnohočetné zkušenosti s trestnou činností majetkové povahy (byla v minulosti za krádeže dvakrát odsouzena k podmíněnému trestu odnětí svobody) a loupež byla pouze excesem v „běžném“ scénáři provedení (pachatelka zatlačila násilím poškozenou do jejího bytu a tam ji okradla o tašku s peněženkou a nákupem). V druhém případě nabídl zletilý spolupachatel poškozenému pohlavní styk s obžalovanou mladistvou, který se měl uskutečnit v bytě poškozeného. Mladistvá zde vystupovala v roli tzv. volavky. Ve chvíli, kdy všichni tři byli v bytě poškozeného a poškozený se vysvlékl k uskutečnění pohlavního aktu, přinutili jej spolupachatelé za použití bajonetu k nedobrovolnému odchodu na WC, tam jej zamkli, byt vykradli a s odcizenými věcmi odjeli autem poškozeného pryč.

Dívky se na loupežích podílejí nejčastěji jako případné inspirátorky či pozorovatelky loupežného aktu, který ovšem většinou vykonávají chlapi.

Podle naší sondy¹³⁰ je zjevné, že loupeží se dopouštějí **pachatelé**, kteří jsou bez zaměstnání, aktuálně v době spáchání trestného činu nenavštěvují žádnou školu nebo učební obor (z tohoto konstatování se vymyká pouze necelých 15 % obžalovaných). Dvě třetiny mladistvých pachatelů patří z hlediska etnicity k Romům. Podíl mladistvých z neúplných rodin zřejmě nepřekračuje polovinu, ale i rodiny formálně úplné často rezignovaly na svou výchovnou funkci. Jednou z příčin byl i fakt, že jeden z rodičů (v jednom případě i oba zároveň) byl během dospívání svého dítěte ve výkonu trestu (někdy i opakovaně). Celkově byla kriminální náказа pozitivně zjištěna u čtvrtiny vzorku, přibližně stejně často jako rodiče se na ní podílejí sourozenci klienta.

Nejméně 60 % našeho vzorku již před aktuální obžalobou mělo konflikty se zákonem. V některých případech šlo pouze o přestupky, jiní naopak již byli pravomocně odsouzeni za trestný čin (dva k nepodmíněnému trestu OS). Velmi častým jevem bylo zastavené trestní

¹³⁰ Musíme bohužel konstatovat, že údaje o klientech byly značně neúplné (posudky ze školy a od kurátorů pro mládež jsou často formální, psychologické vyšetření nebývá vždy provedeno atd.), takže není možno provést přesnou analýzu jejich anamnéz. Uvedené podíly lze tedy brát jako nejnižší hladinu jednotlivých faktorů.

stíhání za skutky spáchané v nezletilosti. Nejčastější kategorií jsou pochopitelně majetkové delikty, časté jsou též přestupky proti veřejnému pořádku, rvačky, ublížení na zdraví, řízení motorového vozidla bez ŘP, útoky z výchovných zařízení. Ústavní výchova byla vyslovena minimálně nad čtvrtinou mladistvých; někteří z nich měli v ÚV i další sourozence. Útoky z ústavní výchovy jsou časté, některých trestných činů se pachatelé dopouštějí právě na útěku. Téměř třetina vzorku byla již v minulosti (před spácháním aktuálního trestného činu) evidována sociálními službami.

Většina (minimálně 2/3) má poruchové chování během školní docházky (porušování školního řádu, masivní absence, agresivita, nesoustředěnost, kouření) a v důsledku toho snížené známky z chování. Z hlediska edukační historie byli mladiství pachatelé trestného činu loupeže v hojné míře frekventanty zvláštních škol. U čtyř klientů byly výslovně zmíněny výrazné psychické problémy, u řady dalších dissocialita, agrese, disharmonický vývoj osobnosti; tři mají významně snížený intelekt. Deset mladistvých (tedy téměř každý čtvrtý) zneužívalo v době činu omamné a psychotropní látky (nejčastěji pervitin a heroin), někteří z nich byli údajně přímo při činu intoxikováni. Jednalo se zde zřejmě o tzv. opatrovací kriminalitu.

Pokud jde o **oběti**, co do četnosti napadení vyčnívají dvě zcela rozdílné skupiny. První, pracovní ji můžeme nazvat „opilci“, jsou osoby vracející se ve večerních či nočních hodinách z restauračního podniku. Jde vesměs o muže středního věku; pachatelé si je vytipují buď přímo v restauraci, v její blízkosti, případně v MHD, sledují je do míst, kde se díky pozdní hodině nevyskytují svědci, a tam zaútočí. Většinou využijí snížené motorické obratnosti poškozeného, srazí ho (více či méně surově) na zem a tam prohledají. „Specialisty“ na podobná přepadení jsou skupiny rómských pachatelů. Druhou častou skupinou obětí jsou „vrstevníci“ (většinou o něco mladší) mladistvého útočníka/ů. K atakům dochází nejčastěji odpoledne, poblíž školy nebo místa bydliště; výjimkou není ani přímo areál školy. Metodou k vynucení menších částek peněz a/nebo drobných předmětů jsou pohružky použitím násilí, k závažnějšímu užití násilí většinou nedochází. Někdy jde o tzv. „materiální šikanu“, která již přerostla meze, děti se s ní svěří rodičům a ti případ ohlásí.

Další viktimologicky významnou skupinou jsou starší osoby, zejména ženy, které bývají olupovány vytržením tašky (kabelky), v našich kasuistikách se navíc vyskytují dva podobné případy spáchané na mužích – seniorech. V pohraničních oblastech byl zhruba každý desátý poškozený cizinec, konkrétně občan SRN, nebo cizinci, kteří na našem území trvaleji žijí

(např. Vietnamci). Oběťmi bývají i osoby, které jsou nějak handicapovány či oslabeny. Zajímavostí, vypovídající možná spíše o společenském klimatu, jsou dva případy, kdy vždy skupina Romů napadla osamělého mladíka, pod záminkou, že je „skin“ a poté jej oloupila.

Základní charakteristikou **způsobu provedení** analyzovaných loupeží je skupinovitost; jestliže tento model platí pro kriminalitu mládeže obecně, u loupeže pak dvojnásob. Přibližně 60 % námi studovaných případů provedla skupina pachatelů, nejčastěji tříčlenná nebo čtyřčlenná. Pětina byla provedena dvojicí pachatelů, pětinu provedl mladistvý sám – většinou šlo o vytržení tašky starší ženě nebo „vydírání“ spolužáka. Markantní je rovněž fakt, že skupiny často nejsou věkově homogenní – u méně závažných případů bývá obžalovaný mladistvý „vůdcem“ či iniciátorem akce a ostatní členové skupiny jsou nezletilí, v závažnějších kauzách naopak prim hrají (mladí) dospělí a mladistvý (jeden nebo více) plní spíše funkce „pomocné“. V některých takových případech vzniká dojem, že jde o jakési „zaškolení“ mladších členů gangu (někdy i nezletilých) – typické je to u romských skupin.

Z hlediska **typologie** loupeží jde u sledovaných případů jednoznačně o činy zaměřené „na osobu“ (viz kap. 5.3.1), neplánované nebo málo plánované (tedy s krátkým rozhodovacím časem). Pouze několik činů neslo znaky většího rozmyslu a plánování - např. unesení oběti automobilem, nalákání příslibem sexuálních služeb (dva případy) nebo zablokování osobního vozu poškozeného a následné vymáhání peněz (oběťmi byli možná zákazníci prostitutek?). Až na dva speciální recidivisty jde o „příležitostné lupiče“, tedy mladistvé, pro něž buď je kriminální jednání jako takové pouhým excesem, nebo se zabývají převážně kriminalitou majetkovou a k loupeži se dostanou pod vlivem skupiny nebo jiných okolností.

Prostředky užitě k dosažení cíle sahají od prostých výhrůžek fyzickým násilím až po útoky s použitím zbraně. Prosté vystrašení oběti stačilo zhruba v 15 % případů, požadované cennosti byly poté vydány „dobrovolně“; dalších 25 % přepadení bylo spojeno s cloumáním obětí nebo jejími zavazadly a „prošacováním“. Nejčastějším způsobem provedení analyzovaných případů (cca 45 %) bylo fyzické napadení oběti, tedy facky, údery pěstí, kopance; primárním účelem je zlomit odpor poškozeného (někdy i preventivně), ale roli mohou hrát i „neinstrumentální“ pohnutky agrese (viz teorie výše). Tyto rysy mají zvláště noční přepady osob pod vlivem alkoholu. Ve zbylých 7 případech došlo k vyhrožování zbraní; nejčastěji bodnou, tyčí, ale i plynovou pistolí (2 případy). Útoky se vesměs obešly bez vážnějších zdravotních důsledků – desetina z nich skončila lehkým zraněním, které si vyžádalo lékařské ošetření, další desetina

obětí si odnesla poranění s pracovní neschopností (zlomená žebra, zlomená čelist, vyražený zub, otřes mozku, pohmoždění páteře).

Kořist – logicky, neboť téměř vždy šlo o napadení běžných občanů – zahrnovala buď pouze menší finanční částky (nejčastěji v řádu stokorun), nebo se pachatelé zmocnili i mobilního telefonu, eventuelně šperků (řetízek), hodinek nebo bundy oběti. V takových případech již škoda dosáhla několika tisíc Kč, ojediněle až dvacet tisíc korun. Některé případy jsou však „výší“ lupu dosti kuriózní – *„následně mimo školu pod pohrůžkou násilí požadoval (opět s mladšími komplici) po třech chlapcích na ulici dvě koruny“*.

Při páchání trestného činu loupeže sehrává pravděpodobně svou roli i nízké právní vědomí pachatelů, kteří si zřejmě neuvědomují, že již pohrůžka násilím prolomí křehkou hranici mezi krádeží a loupeží a trest je posléze výrazně tvrdší.

6. Závěry a doporučení

Provedený výzkum kriminality mladistvých byl uskutečněn v období před kodifikací zákona 218/2003 Sb. (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Tato zamýšlená časová dimenze výzkumné práce nám tedy umožnila nejen jistou analýzu současného stavu kriminality mladistvých, ale zároveň se může stát pevným srovnávacím materiálem pro potřebné budoucí hodnocení účinnosti nového zákona.

Na základě naší analytické činnosti se nám ukazuje, že nové legislativní změny jsou vysoce potřebnými k odbornějšímu a věcně správnějšímu zacházení s mládeží. Nová právní úprava totiž směřuje – v soulase s moderními kriminologickými teoriemi – k individualizaci prevence i represe, k přesnějšímu zaměření reakce společnosti na neadekvátní vývoj konkrétních jedinců v jejich sociálním poli. Domníváme se, že naplnění tohoto nového trendu – pokud by neměl zůstat pouze na úrovni deklarativní změny - si vyžádá výrazné zkvalitnění celého trestněprávního a nápravného procesu především v oblasti analyticko informační, nápravně výchovné, kontrolní či poradenské. Lze očekávat, že se v rámci přípravného řízení přesune, výrazněji než je tomu dosud, zájem kompetentních orgánů na získání informací o osobnostních a sociálních determinantách života pachatelů provinění, že se bude více zkoumat výpovědní hodnota a kompetentnost těchto zpráv a odborných posudků, že se zlepší celková koncepce zacházení s pachateli a bude vyváženěji poskytována pomoc a dozor. To si ovšem vyžádá určité změny v kompetentnosti a přístupu osob, které mají tomuto novému trendu v soudnictví nad mládeží vyhovět, což bude vyžadovat určitý čas a též nemalá organizační opatření a finanční zajištění. Na základě našeho výzkumného šetření je třeba jednoznačně říci, že informace o osobnosti a dalších charakteristikách mladistvého pachatele a jeho sociálním zázemí jak jsme je našli v trestních spisech mladistvých pachatelů (z hlediska kvantitativního, ale zejména kvalitativního) nebudou v žádném případě při řádné aplikaci zákona 218/2003 Sb. postačovat. Rozhodně se nelze v budoucnu spokojit s formálním způsobem poskytování informací o klientovi v rámci trestního řízení, ze kterých se – bohužel až příliš často - nelze dozvědět nic jiného, než že referující o klientovi nic neví (a často se zdá, že ani vědět nechce).

Naše analýza vývoje kriminality v ČR v posledních letech ukázala, že je nepravdivě traktovaným mýtem, že „kriminalita dětí a mladistvých dramaticky stoupá“. I když musíme být opatrní při interpretaci statistických údajů o kriminalitě (ty zachycují pouze odhalenou a

registrovanou kriminalitu, a současně tato data mohou být ovlivněna různými faktory (uplatňované trestní politiky), můžeme beze strachu říci, že úroveň kriminality mladistvých je přinejmenším stabilizovaná. Registrovaná kriminalita mladých lidí v ČR se v drtivé většině případů týká kriminality majetkové. Tento druh kriminality je sice jednoznačně dominantní, ale v médiích zprostředkovaném povědomí běžných občanů se tento fakt odráží pouze zanedbatelně. Kriminalita mladých lidí je líčena spíše jako fyzicky ohrožující než jako kriminalita s primárně zjištěným cílem. Jak ukazují naše výzkumy, násilná kriminalita proti životu a zdraví je kriminalitou nejen málo četnou, ale i – v převažující míře případů – ne příliš závažnou i z hlediska provedení a následků. Toto konstatování ovšem neznamená, že takto charakterizovaná násilná delikvence mladých lidí by se měla podceňovat. Naopak, pouze v zárodečné formě tohoto jednání máme větší naději na korekci; jestliže nedojde k adekvátní resocializační aktivitě u mladých lidí s tímto zaměřením, vystavujeme se závažnému nebezpečí, že se postupem času tento „způsob komunikace“ zpřesní, prohloubí a stane se výrazně společensky ohrožujícím.

Analýza trestného činu loupeže pak dotvrzuje, že mnohé tyto trestné činy, které formálně naplňují všechny znaky loupeže, se staly takovými především proto, že pachatel v jisté fázi (často nedostatečně promyšleného a připraveného) „programu“ s primárně zjištěným cílem použil násilí (nebo častěji jeho hrozby) z toho důvodu, že tento postup momentálně vyhodnotil jako nejlépe fungující prostředek k dosažení cíle útoku (např. uhodí poškozenou přes ruku, aby pustila držadlo kabelky, nebo dá mladistvému vrstevníkovi facku, aby se začal instinktivně krýt a zvedl ruku z kapsy, ve které si přidržoval peněženku či mobil). Loupež se tak stává často excesem z majetkové delikvence klientů, či – v druhém uvedeném případě - pouhým mechanismem prosazení záměru, který se z důvodu odporu poškozeného nedaří prosadit jiným způsobem. Ale i klasická loupež mladistvých a nezletilých klientů nemá zpravidla za cíl použití zcela neúměrné agrese, ale pouze takové, která postačí k dosažení majetkového cíle útoku. Tím se liší od běžných krádeží v objektech, kde hmotných statků dosahují mladí pachatelé často za použití neúměrných prostředků, takže škoda bývá mnohdy větší než vlastní kořist.

Na majetkové trestné činnosti mladistvých s násilnými prvky je nejvíce nebezpečná její možná akcelerace. Dosavadní způsoby provedení trestného činu mívají zatím prvky „učňovských let“ a jistého amatérismu; mladiství bývají součástí větších part, které jsou řízeny staršími spolupachateli, hrají dosud často okrajovou úlohu, hlídají a jsou používáni

jako „pěšáci“ - při tom se ale učí a zdokonalují. Jestliže mladistvý figuruje jako nejstarší v partě nezletilců, pak má kriminalita ráz spíše pokusnictví a vzájemného „inspirování“.

Zdá se, že z výše řečeného rozboru kriminality mladých lidí vyplývá, že hlavní socializační a edukační úsilí ve vztahu k nové generaci (a nejen k ní) by se mělo zaměřit primárně na vštípení zásady „nepokradeš“, neboť zde jsou základní kořeny a rezervoár asociality převážné části populace kriminální mládeže. Tento edukační cíl je však nesplnitelný, jestliže se nepodaří současně prosadit na jedné straně péči o přijatelnost materiálních determinant života mladých lidí (i relativní nedostatek bez naděje na zlepšení může racionalizovat a aktivizovat asocialitu), na druhé straně nebude-li kladen zvýšený důraz na osvojení si seberegulace, která zahrnuje takové kulturní ctnosti jako schopnost odložení uspokojení na pozdější dobu či určitou rezistenci vůči vybičované spotřebitelské mánii.

I přes omezené množství informací o kriminální kariéře pachatele, jeho předchozích asocialitách a výchovných poruchách plyne z provedené analýzy nápadný fakt: vedle valné většiny obžalovaných, jejichž delikvence má spíše charakter ojedinělých mladických výstřelků, se rýsuje skupina takových, kteří mají s plněním společenských norem systematické problémy. Již od dětských let selhává jejich školní chování, dopouštějí se velmi záhy různých drobných deliktů a jsou dobře známi sociálním pracovníkům i místní policii. V šestnácti / sedmnácti letech již mají za sebou často několik přestupkových řízení, řadu deliktů odložených pro nízký věk a nezřídká i podmíněný trest. Těmto „chronickým pachatelům“ věnuje pozornost moderní kriminologie¹³¹ s tím, že metody, aplikované na jejich resocializaci, musí být odlišné od těch, směřovaných na „běžné mladistvé delikventy“.

Anamnestické rozhovory s odsouzenými pachateli trestné činnosti ukázaly (bez ohledu na různé účelově používané verbalismy), že jejich osobnost je substanciálně zasažena (vedle celé řady individuálních osobnostních problémů) nezvládnutou potřebou odvíjet svou lidskou hodnotu od struktury „mít“, přičemž je výrazně atrofovaná složka „být“. Zdá se, že zrelativizování a tím zrealnění významu hmotných statků by mohlo vytvořit základ pro jiné nasměrování počínající kriminální kariéry, a tím i nepřímou redukci násilných (a jinak neadekvátních) způsobů dosahování materiálních cílů.

Tento cíl je ovšem olbřímím úkolem, neboť ve většině případů nelze počítat s náležitou kooperací rodinného zázemí našich ohrožených klientů. Výzkumné sondy shodně ukázaly, že

¹³¹ Čírtková, L.: Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých, *Kriminalistika*, 4, 2003, s.241–250

mezi mýty naší současnosti patří představa, že kriminalita mladistvých zasahuje téměř shodně všechny společenské vrstvy. Lze jednoznačně tvrdit, že – alespoň trestněprávně registrovaní - mladiství pachatelé trestných činů pocházejí z nepodnětného a nestabilního rodinného zázemí, že jsou v rodinách formováni (či často deformováni) vychovateli bez etických a mravních předpokladů k dobré výchově, osobami bez vzdělání a kvalifikace, se špatným vztahem k práci, s nezodpovědným nakládáním s vlastním životem, životem svých partnerů a dětí. Rodinné zázemí je často poznamenáno různými druhy reálně existujících poruch (alkoholismus, kriminální zátěž, obecná asocialita v chování, neschopnost hospodařit s finančními zdroji, hádky apod.) a různě zjevných či skrytých animozit. Rodina se tak stává „inspirátorem“ pro zahájení kriminální dráhy našich klientů, kteří mnohdy pouze poněkud pozmění, doplní či umocní „rodinnou tradici“. Zde je vhodné připomenout slova kriminologa Mendela, který výstižně říká: „Prevence může uspět, pokud se identifikují rizikové faktory, které vedou mladé lidi k trestné činnosti, a pokud se na tato rizika soustředíme a budeme se snažit je překrýt pozitivními vlivy... Kriminalita mládeže nemá pouze jednu příčinu, pokud bychom však měli označit jeden společný faktor, který prochází všemi případy, pak je to obvykle určitý typ rodinného selhání.“¹³²

Nelze se divit, že z tohoto prostředí uniká řada ohrožených jedinců do party zpravidla svým rodinným zázemím stejně determinovaných jedinců. Majetkové trestné činy bývají často páčány s cílem, „aby bylo na zábavu“ ve volném (či od nudných a zatěžujících povinností osvobozeném) čase. Kriminalita mladistvých je proto nejednou páčána z potřeby zahnat nudu, nestrukturovaný čas naplnit „Něčím“, co by překročilo nezábavnou šedou každodennost, bylo to dobrodružné, vzrušující, vyvolávající příjemné emoce. Kriminalita a následná spotřeba ve skupině vrstevníků se tak stává náplní života, aktivitou, která stmeluje skupinu, vytváří její historii a dává jí vnitřní dynamiku.

Pochybné skupinové cíle se nejednou soustředí kolem toxikomanických zážitků, kolem omamného prostředku vytržení se z běžného neradostného životního stereotypu. (V této souvislosti je nutno zmínit, že je až s podivem, v jak nemnoha analyzovaných trestních spisech nalezneme třeba i náznak pokusu o potvrzení či vyvrácení hypotézy zda majetková trestná činnost jednotlivců či celých part není spojena s drogovou zkušeností či počínající závislostí.) A to nehovoříme ani o vlivu alkoholu na prohlubování asocility či antisociality

¹³² Mendel, R. A.: Méně slov a více pomoci, IKSP, Praha 2002, str.28

našich klientů. Odborná studie¹³³ o situaci ve zneužívání alkoholu a drog 16-letou mládeží ze středních škol a středních odborných učilišť (tedy studie která nezahrnuje respondenty, kteří jsou mimo tato zařízení – tedy velkou část našich delikventních mladistvých!!!) ukazuje, že rizikové pití alkoholu¹³⁴ lze v roce 2003 odhadnout přibližně na 17 až 23 % populace chlapců a 8 – 13 % populace dívek. Alkohol je tedy pro mladistvé tak dostupnou drogou, jako by neexistovala žádná regulující právní úprava.

Svou roli v etiologii a fenomenologii trestné činnosti mladistvých sehrává edukační situace. Klienti mají často vůči snahám školy rezervovaný postoj. Již v našich dřívějších výzkumech¹³⁵ jsme došli k názoru, který se zde znovu ukazuje jako pravdivý, že se žáci - tj. naši současní klienti – se svými učiteli v podstatě mýjejí, na školu nemají až tak negativní vzpomínky (nebo je nesdělují), ale zároveň jim prostředí školy připadá jako nedůležité, nudné a omezující. Jak jsme již naznačili výše, klienti ve své podstatné většině pocházejí z rodin, ve kterých se vzdělání příliš necení a ve kterých žijí s rodiči, jejichž vzpomínky na školní léta nejsou též zdaleka idylické. Zvláštní roli ve vzdělávacím procesu klientů sehrává jejich zařazení do zvláštní školy. Zdá se, že přeřazení predelikventních klientů do tohoto typu školy bývá zhusta motivováno celou řadou okolností, z nichž pouze část připadá na zákonný důvod přeřazení, kterým je nedostatečná schopnost zvládat učivo v běžných třídách ZŠ.

V představách našich klientů se příjemné prožívání volného času spojuje s dostatečným množstvím volných finančních prostředků, ty je však třeba stále hledat. Loupež se tak stává přímým zdrojem zisku peněz a tyto peníze jsou urychleně proměňovány za nějaký požitek či kratochvíli. Oběti útoků jsou zpravidla náhodné a tomu odpovídá v převážné většině případů malý zisk. Nicméně loupežné jednání zanechává na obětech trestné činnosti nejen stopy ztráty hmotných statků, ale především psychické následky, které vznikly ze strachu, šoku, ponížení a pocitu bezmocnosti.

Rozvoji kriminality mladistvých napomáhá i neuvěřitelně legislativně i věcně neošetřená situace kolem činnosti zastaváren, sběrných surovin a různých burz. Naši klienti si bohužel uvědomují, že není nic lehčího, než odcizené věci v těchto nákupních a prodejních

¹³³ Csémy, L., Sadílek, P., Sovinová, H., Lejčková, P.: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách, Česká republika, Přehled hlavních výsledků, Psychiatrické centrum Praha, informace pro RVPPK

¹³⁴ Za indikátor nepochybně zdravotně rizikových forem konzumu alkoholu lze považovat výskyt časté alkoholové intoxikace (zde definováno jako buď opilstost častěji než 3x v posledním měsíci, nebo konzumace ekvivalentu 100 a více ml čistého lihu 3x a více v posledním měsíci).

¹³⁵ Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M.: Problémové děti ve školských výchovných zařízeních, KNOK,

„strukturách“ - samozřejmě vždy výrazně pod cenou - prodat a že se pouze ve výjimečných případech někdo pozastaví nad tím, že má mladistvý klient u sebe dva či tři mobilní telefony, že prodává hi-fi soupravu v hodnotě mnoha tisíc, že se dostavuje k prodeji s autorádií různých značek a stupně opotřebení či přiváží do sběru např. role nového, ze střechy nedávno strženého měděného plechu či lehce identifikovatelné hliníkové poklopy kanálků.

Zastavárny (zejména ty s nepřetržitým provozem) velmi často slouží jako místa odbytu kradených věcí. Živnostenský zákon¹³⁶ nestanoví ani povinnost podnikatele ověřit z věrohodného dokladu totožnost zájemce o uzavření zástavní smlouvy, ani povinnost této osoby takovým dokladem se prokázat. Podnikatel je sice podle § 31 odst. 3 živnostenského zákona povinen zajistit, aby na provozovně, ve které je prodáváno zboží, byly kontrolnímu orgánu na jeho žádost a ve lhůtě jím stanovené k dispozici doklady, prokazující způsob nabytí prodávaneho zboží, ale ke splnění této povinnosti mu postačí, aby předložil zástavní smlouvy, ve kterých zloděj vystupuje pod falešnou identitou. Za této situace se zastavárna může velice snadno změnit v místo laciného vykupování kradených věcí pod zástěrkou zástavní činnosti¹³⁷. Pokud podnikateli není prokázáno, že věděl o tom, že do zástavy bere kradené zboží (což se zdaří jen zcela výjimečně), nelze ho usvědčit ani z trestného činu podílnictví. Paragraf 161 odst. 1 občanského zákoníku totiž preferuje dobrou víru na straně zástavního věřitele: „Dá-li někdo do zástavy cizí movitou věc bez souhlasu vlastníka nebo osoby, která má k věci jiné věcné právo neslučitelné se zástavním právem, vznikne zástavní právo, jen je-li movitá věc odevzdána zástavnímu věřiteli a ten ji přijme v dobré víře, že zástavce je oprávněn věc zastavit.“¹³⁸

Z hlediska problematiky kriminality mladistvých je zajímavá otázka, zda nezletilá osoba může vůbec věci v zastavárně prodávat.¹³⁹ I když se plné způsobilosti k právním úkonům

Praha 2000

¹³⁶ Zákon č. 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání

¹³⁷ Z důvodové zprávy k návrhu na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), sněmovní tisk č. 107/0 Poslanecké sněmovny ČR

¹³⁸ Na 27. schůzi PS v roce 2004 byla přijata následující novela živnostenského zákona: "U zastavárenské činnosti je dokladem prokazujícím způsob nabytí zboží pouze taková zástavní smlouva, která obsahuje údaje spolehlivě identifikující zástavního dlužníka, ověřené z jeho občanského průkazu a jde-li o cizince z jeho cestovního dokladu nebo průkazu o povolení k pobytu vystaveného cizinci správními orgány České republiky; v zástavní smlouvě musí být uvedeno i číslo dokladu, správní orgán, který ho vydal a osoba, která ověření provedla. Součástí identifikujících údajů je i bydliště zástavního dlužníka a u cizince místo jeho posledního pobytu v České republice, které je podnikatel před uzavřením zástavní smlouvy povinen vhodným způsobem ověřit a způsob ověření ve smlouvě poznamenat."

¹³⁹ Občanský zákoník v §8 říká: „Způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům) vzniká v plném rozsahu zletilostí (odst. 1).

nabývá až zletilostí, ustanovení § 9 občanského zákoníku upravuje možnost nezletilých fyzických osob činit určité právní úkony.¹⁴⁰ Komentář¹⁴¹ k tomuto problému uvádí, že nezletilý je zajisté způsobilý k právním úkonům výhradně v jeho prospěch, k uzavírání smluv, při nichž se plní hned při jejich uzavření a jejich obsah je přiměřený věku nezletilce. Zákonné kritérium o přiměřenosti je třeba chápat objektivně, podle obecné rozumové a volní vyspělosti předpokládané u nezletilce určitého věku (je třeba přihlížet k povaze právního úkonu, druhu nabyté věci, její hodnotě, společenským a právním důsledkům nabytí věci týkajícím se jeho osobního nebo majetkového postavení včetně toho, zda již nějaký příjem či majetek má atd.)

U vzniku zástavní smlouvy, která by měla obsahovat identifikační náležitosti uvedené v občanském průkazu (získaný dovršením 15 let věku), není povinen zastavárník nijak ověřovat věk, ale z výše uvedeného plyne, že pokud např. šestnáctiletý mladík chce zastavit zlaté šperky, obrazy či drahou hudební aparaturu, jedná se o *nepřiměřený úkon*. Stálo by proto za zvážení, zda by se nákupní kázeň v této oblasti neměla více sledovat.

Analýza kriminálních případů našich klientů ukázala, že by v budoucnosti neškodilo více se zabývat okolnostmi, které umožnily spáchání konkrétních trestných činů. Mnohé věci, o kterých se ze spisů či posudků dozvídáme (či lépe řečeno jsou pouze naznačeny) svědčí o natolik patologické situaci v rodinném, školním a širěji pojatém sociálním zázemí klienta, že by bylo vhodné je blíže analyzovat a hlavně ve prospěch budoucího života klienta udělat adekvátní (tj. i nepopulární) zásahy. Jak to že se v rámci trestního řízení pouze ojediněle někdo pozastaví nad tím, že se nezletilé dívka pohybuje v bytě neznámého muže ve dvě hodiny v noci, a stane se tak obětí trestného činu? Jak to, že společenskou reakci nevyvolá chování rodičů, kteří umožňují či neznemožňují mladistvému (tedy člověku bez patřičného oprávnění k řízení motorového vozidla) jezdit jako řidič opakovaně v autě svých rodičů? Jak je možné, že po zjištění závažných problémů mladistvého s alkoholem, drogami či hracími automaty se nezkoumá míra zavinění u rodičů mladistvého a nehledá se dealerský zdroj, který mladistvému umožnil dostat se do závislosti? Jak je možné, že dlouhodobé záškoláctví mladistvého (navíc mnohdy kryté rodiči) nemá žádné důsledky pro vychovatele? Je myslitelné, aby se mladistvý na útěku z DVÚ vrátil „neodhaleně“ do místa bydliště,

Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku. Před dosažením tohoto věku se zletilosti nabývá jen uzavřením manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství ani prohlášením manželství za neplatné.(odst. 2).,

¹⁴⁰ §9 občanského zákoníku: „Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.,,

navštěvoval tam restaurace a sportovní zařízení a byl „nalezen“ teprve v rámci vyšetřování jeho další trestné činnosti? Máme tedy na mysli takové věci, které sice nejsou přímo předmětem toho kterého trestního řízení proti mladistvému, ale mohly by – při patřičném došetření – dokonce vytvořit předpoklad pro jiné trestní či občansko právní řízení a ve svém důsledku by vedly ke generálně vyšší pozornosti rodičů vůči potomkům.

Závěrem lze konstatovat, že naše výzkumné poznatky se v základních rysech shodují se zjištěními s aktuálními výsledky např. Sejčové¹⁴². I my můžeme potvrdit, že mladiství životní cíle a hodnoty odvíjejí od asociálních rodinných vzorů, že inklinují ke zneužívání alkoholových a nealkoholových drog a nevhodně prožívají svůj volný čas.

¹⁴¹ Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M a kol. Občanský zákoník. Komentář. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003

¹⁴² Sejčová, L.: Osobnostná charakteristika delikventnej mládeže v Slovenskej republike, Kriminalistika: 4, 2002

Resumé

Publikace kolektivu autorů z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci si klade za cíl seznámit čtenáře se stavem kriminality mladistvých pachatelů na přelomu tisíciletí, tj. před platností nového zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Úvodní pasáže publikace rámuje sledovanou problematiku komentovanými statistickými údaji o trestné činnosti za období od roku 1989. Čtenář zde najde nejen údaje, které se týkají různých aspektů kriminality mladistvých, ale získá zde i orientační přehled o dalších charakteristikách kriminální scény v ČR. Text dále pokračuje pasážemi o teoretických konceptech příčin a podmínek delikventního chování mládeže a o společenské reakci na toto chování. Dále je možno se seznámit s nástinem hlavních teorií kriminogeneze a získat orientační přehled o vývojových aspektech života mladého člověka z kriminologického pohledu.

Jádrem publikace je prezentace výzkumných poznatků o kriminalitě mladistvých, čerpaných ze dvou rozsáhlých empirických akcí. První z nich se zaměřila na analýzu údajů o všech mladistvých, kteří byli v průběhu jednoho roku obžalováni na vybraných OSZ. Výzkum se týkal osmi okresních (obvodních) státních zastupitelství; v každém bývalém kraji byl vybráno to státní zastupitelství, které vykazovalo z hlediska svého regionu průměrný nápad obžalovaných mladistvých. Celkově byl analyzován spisový materiál 484 mladistvých, kteří se dopustili 886 žalovaných deliktů. Ukazuje se, že registrovaná kriminalita mladistvých v ČR se v drtivé většině případů týká (v rozporu s médií zprostředkovaným obrazem), kriminality majetkové. Násilná kriminalita proti životu a zdraví je u mladistvých nejen málo četnou, ale i – v převažující míře případů – ne příliš závažnou z hlediska provedení a následků.

Druhá empirická sonda se zaměřila na průzkum populace mladistvých pachatelů, kteří byli odsouzeni soudy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Vedle získávání všeobecných údajů o této části kriminální populace (154 mužů a 50 žen) jsme se zde hlouběji zaměřili na anamnestický a psychologický rozbor vybraných pachatelů, kteří se dopustili trestného činu loupeže. Rozbor těchto případů je pak v publikaci doprovázen teoretickou studií o problematice loupeží a dokumentován několika kasuistikami.

Summary

This publication by a group of authors from the Institute of Criminology and Social Prevention has the aim of familiarising readers with the state of crime committed by juvenile offenders at the turn of the millennium, meaning prior to the entry into force of the new Act No. 218/2003 Coll., on the Responsibilities of Young People for Unlawful Acts and on the Judicial System for Matters relating to Young People. The introductory passages in this publication provide a framework for each issue dealt with using annotated statistical data on criminal activities for the period from 1989. The reader will find here not only data relating to various aspects of juvenile crime, but will also gain an overview of other characteristics of criminal sub-culture in the Czech Republic. Included in the text are also passages on theoretical concepts underlying the causes and conditions of delinquent behaviour in the young and on reactions by society to this behaviour. In addition, readers can become acquainted with an outline of the main theories of criminogenesis and gain a rough overview of the developmental aspects of the life of a young person from a criminological point of view.

The central part of this publication is the presentation of survey results on juvenile crime drawn from two extensive empirical surveys. The first of these focuses on analysis of data on all the juvenile offenders who were prosecuted during the course of one year at selected district public prosecutors offices. The study relates to eight district public prosecutors offices; in each former province, the public prosecutors office was selected which exhibited the average incidence of prosecuted juvenile offenders for that region. In total, case files were analysed on 484 juvenile offenders who had committed 886 prosecuted offences. The study shows that the vast majority of recorded crimes by juvenile offenders in the Czech Republic relate to crimes against property (in contradiction to the picture painted by the media). Violent crime against life and health is not only numerically low amongst the juvenile offenders but is also – in the majority of cases – not very serious in terms of either the form it took or its consequences it provoked.

The second empirical probe focused on studying a population of juvenile offenders who were given unconditional prison sentences by the courts. In addition to gaining general data on this part of the criminal population (154 men and 50 women), we focused in greater depth here on the case history and psychological analysis of selected offenders who committed criminal acts

of robbery. Analysis of these cases is then accompanied in this publication by a theoretical study of the problem of robbery, documented by several case histories.

Příloha č. 1: Některé sledované formy¹⁴³ trestné činnosti mladistvých v ročním nápadu na osmi vybraných OSZ

	celkem	%	celkem skupina tr. činů	%
agrese fyzická beze zbraně proti člověku	43	8,88		
agrese fyzická se zbraní (i předstírání zbraně) proti člověku	7	1,45		
agrese odplatná či jako satisfakce vůči člověku	2	0,41		
fyzická agrese vůči věci (nikoliv vandalismus = samoučelná agrese)	8	1,65		
			60	12,40
agrese verbální proti člověku	7	1,45		
agrese verbální proti člověku s rasistickým podtextem	1	0,20		
			8	1,65
drogy - durman	1	0,20		
drogy - heroin	1	0,20		
drogy - marihuana, hašiš	10	2,07		
drogy - pervitin	1	0,20		
toluen a jiné těkavé látky	2	0,41		
extáze, trip a jiné „taneční drogy“	3	0,62		
			18	3,72
porušení domovní svobody	22	4,54		
krádež z bytu - násilné překonání zabezpečení	14	2,89		
krádež z bytu - využití nechráněného přístupu, lest atp.	15	3,10		
			29	5,99
krádež cenností bez násilí	28	5,78		
krádež cenností s použitím násilí proti člověku (malé násilí - např. cloumání za kabelku, není závažnější poškozeno tělo oběti)	23	4,75		
krádež cenností s použitím hrubého násilí proti člověku (závažné násilí = nutnost ošetření, PN)	2	0,41		
krádež cenností s použitím násilí na věc	26	5,37		
			79	16,32
krádež rádia, magnetofonu, přehrávače, videa, televize, počítačové techniky apod.	20	4,13		
krádež jídla a pití bez násilí	4	0,82		
krádež jídla a pití s použitím násilí na věc	18	3,72		
			22	4,54
ukradení kola pro vlastní potřebu	5	1,03		
ukradení a prodej kola	14	2,89		
vypůjčení a prodej kola	1	0,20		
			20	4,13

¹⁴³ Jedná se o kriminologické kategorie, nikoli o vymezení skutkových podstat ve smyslu trestního zákona.

krádež auta-projíždka	32	6,61		
ukradení motorky - projíždka, pro sebe	8	1,65		
ukradení a prodej motorky	8	1,65		
			48	9,91
Krádež příslušenství z vnějšku auta (zrcátka, poklice kol, anténa, též benzín, nafta apod.)	9	1,86		
násilná krádež z auta	24	4,96		
násilná krádež z auta - autorádio	35	7,23		
			68	14,05
ukradení mobilu pro vlastní potřebu	21	4,34		
krádež mobilu s použitím násilí proti člověku	5	1,03		
ukradení a prodej mobilu	28	5,79		
vypůjčení a prodej mobilu	8	1,65		
			62	12,80
cetky (tužka, kazeta, brýle, zapalovač...)	19	3,92		
„odložené“ (bunda, taška, lopata, květináč za oknem...)	6	1,24		
domácí zvířata	8	1,65		
kovy pro sběr	29	5,99		
vypůjčení a prodej „ostatního„	1	0,20		
krádež peněz bez násilí	30	6,20		
krádež peněz s použitím hrubého násilí proti člověku (závažné násilí = nutnost ošetření, PN ¹⁴⁴)	2	0,41		
krádež peněz s použitím násilí proti člověku (malé násilí - např. cloumání za kabelku, není záv. poškozeno tělo oběti)	30	6,20		
krádež peněz s použitím hrubého násilí proti člověku (závažné násilí = nutnost ošetření, PN)	10	2,07		
vylákání peněz s příslibem obstarání něčeho	3	0,62		
krádež peněz s použitím násilí na věc	14	2,89		
			89	18,39
Krádež z obchodu - násilné překonání zabezpečení	37	7,64		
Krádež z obchodu - využití nechráněného přístupu, lest atp.	5	1,03		
			42	8,67
Krádež z rekreačního objektu - násilné překonání zabezpečení	14	2,89		
Krádež ze sklepa - násilné překonání zabezpečení	19	3,92		
Krádež z rekr. objektu - využití nechráněného přístupu, lest atp.	1	0,20		
Krádež ze sklepa - využití nechráněného přístupu, lest atp.	3	0,62		
			37	7,64
nedbalost (např. nepozornost při řízení auta a ublížení na zdraví)	5	1,03		
pytláctví (ryby)	4	0,82		
podílnictví jiné	1	0,20		
konzumoval nebo si nechal, vědomě koupil kradené zboží	12	2,48		

¹⁴⁴ Pracovní neschopnost

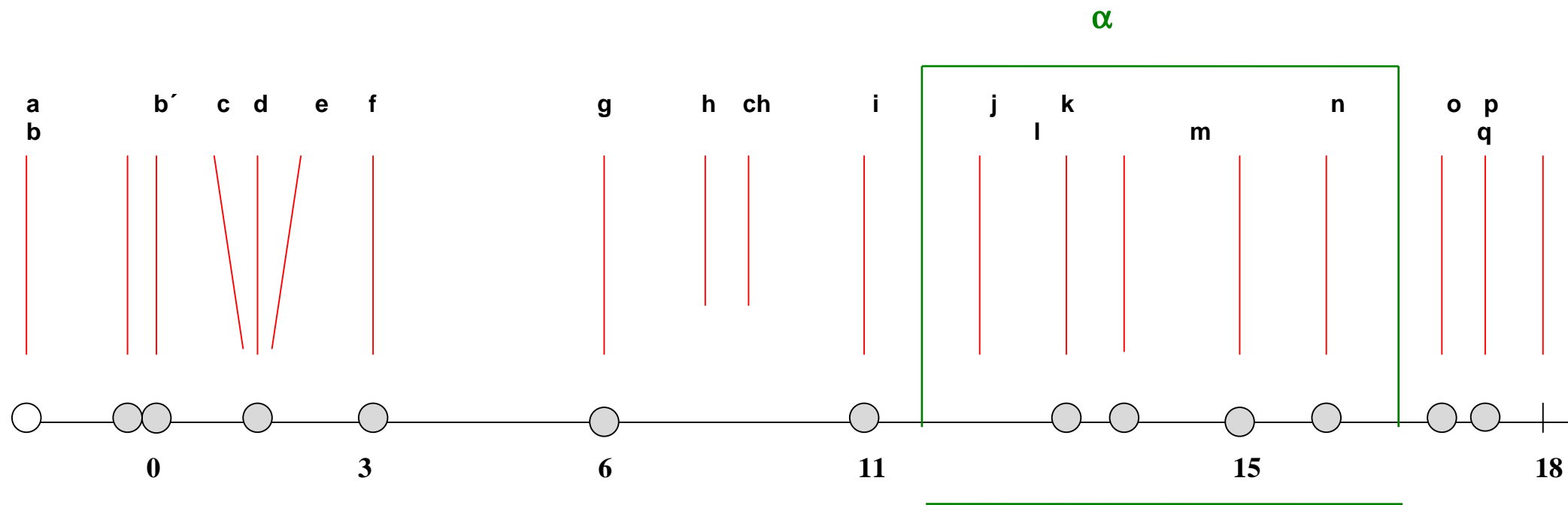
přechovával kradené zboží	6	1,24		
šíření poplašné zprávy („bombové poplachy“)	3	0,62		
pohlavní zneužívání (poškozená blízko 15 let - vrstevníci)	4	0,83		
pohlavní zneužívání (poškozená dítě - méně než 14 let)	1	0,20		
znásilnění	1	0,20		
exhibicionismus	1	0,20		
			7	1,43
křivé svědectví, výpověď, obvinění	4	0,83		
útky z VÚM při ochranné výchově	10	2,07		
vydírání	7	1,44		
vandalismus (samoučelná agrese)	14	2,89		
vandalismus pod vlivem alkoholu a drog	9	1,86		
sprejerství	10	2,07		
			33	6,82
jiné	5	1,03		

N= 484 (počet obžalovaných mladistvých ve vzorku); z tohoto základu jsou vypočteny relativní četnosti. Často se samozřejmě dopustil jeden delikvent více druhů tr. č.

Příloha č. 2

Modelové schéma možného deviantního vývoje životní dráhy rizikového „hyperaktivního“ nedospělce k delikvenci (kriminogram pachatele tr. činu loupeže)

Zpracoval PhDr. ing. Jan Neumann, CSc.



Legenda:

O - rizikový nedospělec se syndromem hyperaktivity (dříve LDE, MMD);

(a) - komplikované těhotenství matky (zvl. vlivy negativní peristase, prostředí)

(b) - obtížný porod matky poškozující CNS novorozence

(b') - vznik syndromu hyperaktivity (dříve LDE, MMD)

(c) - vyvíjející se vzájemný vztah - a působení - rizikového „hyperaktivního“ nedospělce s jeho matkou biologickou, nebo náhradí (substituční)

(d) - vyvíjející se vzájemný vztah - a působení - rizikového „hyperaktivního“ nedospělce s jeho otcem biologickým, nebo náhradním (substitučním)

(e) - vyvíjející se vzájemný vztah - a působení - rizikového „hyperaktivního“ nedospělce s dalšími členy jeho strukturálně, nebo funkčně desorganizované rodiny (např. se sourozenci apod.)

(f) - rizikový „hyperaktivní“ nedospělec v období prvního vzdoru

(g) - počátek scholacity a „problémů se školou“ rizikového „hyperaktivního“ nedospělce

(h) - výrazně poruchová scholarita rizikového „hyperaktivního“ nedospělce (např. výraznější záškoláctví, repetenství apod.), vč. mnohdy problematických konfliktních vztahů se spolužáky

(ch) - intervence školních a zdravotních orgánů (vč. komunikace s blízkými příbuznými - např. rodiči apod. - rizikového „hyperaktivního“ nedospělce)

(i) - rizikový „hyperaktivní“ nedospělec v období druhého vzdoru

(j) - poruchové vztahy v orientační rodině rizikového „hyperaktivního“ nedospělce (např. rozchod, rozvod rodičů apod.)

(k) - sociálně poruchové chování rizikového „hyperaktivního“ nedospělce (např. formou bagatelní kriminality apod.)

(l) - intervence orgánů sociálních a speciálních služeb (OPD, PPP, soc. kurátoři pro mládež, soc. asistenti apod.)

(m) - počátek trestní odpovědnosti mladistvého rizikového „hyperaktivního“ nedospělce

(n) - vstup do gangu a počátek braní drog mladistvým rizikovým „hyperaktivním“ nedospělcem,

(o) - v rámci „zaopatřovací“ kriminality dochází k pokusu, event. dokonanému trestnému činu loupeže, počátek kriminální kariéry mladistvého rizikového „hyperaktivního“ nedospělce

(p) - intervence orgánů ochrany práva (policie, SZ, soudů všech stupňů apod.)

(q) - konec období „mladistvého delikventa“

Alfa (α) - syndrom rizikového psychosociálního selhání s nástupem - event. prohloubením - kriminálního chování (jednání)

0, 3, 6, 11, 15, 18 - časové mezníky životní dráhy rizikového „hyperaktivního“ nedospělce, který se stává „mladistvým delikventem“

